

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIJALNI RAD

**POSLJEDICE SIROMAŠTVA NA OBRAZOVNE ISHODE
KOD DJECE OSNOVNOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA**

-MAGISTARSKI RAD-

Sarajevo, april 2021.

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK SOCIJALNI RAD

**POSLJEDICE SIROMAŠTVA NA OBRAZOVNE ISHODE
KOD DJECE OSNOVNOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA**

-MAGISTARSKI RAD

Kandidatkinja:
Adila Žgalj

Indeks broj: 142/II

Mentor:
prof.dr. Sanela Bašić

Sarajevo, april 2021.

Sadržaj

POPIS SKRAĆENICA	5
UVOD	6
I DIO: TEORIJSKO - METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA	8
1.1. Problem istraživanja	8
1.2. Hipotetički okvir	12
1.3. Metode i tehnike	12
1.4. Vremensko i prostorno određenje istraživanja.....	14
II DIO: TEORIJE OSNOVE RADA.....	15
2.1. Globalno siromaštvo, rasprostranjenost i trendovi siromaštva	15
2.1.2. Trendovi u siromaštvu i aspekti prevazilaženja siromaštva	2115
2.1.3. Uzroci globalnog siromaštva	241
2.1.4. Siromaštvo i ljudska prava.....	274
2.2. Djelovanje međunarodne organizacije na suzbijanje siromaštva	27
2.2.1. Međunarodne organizacije i siromaštvo (UN i EU)	27
2.2.2. Ujedinjene nacije u borbi protiv siromaštva: kapaciteti, dosadašnje aktivnosti, programi i politike	29
2.2.3. EU u borbi protiv siromaštva: mehanizmi i kapaciteti.....	35
2.2.4. Saradnja međunarodnih organizacija sa nacionalnim vladama: kritička analiza	40
2.2.5. Podsticanje obrazovanja i zapošljavanja kao preventivni mehanizam sprječavanja siromaštva	42
2.3. Posljedice siromaštva na obrazovne ishode kod djece-studij slučaja Bosna i Hercegovina....	46
2.3.1. Rasprostranjenost i ishodi siromaštva	50
2.3.2. Podrška međunarodnih organizacija u BiH u borbi protiv siromaštva.....	61
2.3.3. Djelovanje domaćih institucija na prevenciji i borbi protiv siromaštva	549
2.3.4. Teorijski okvir za razumjevanje utjecaja siromaštva na školski uspjeh.....	59
2.3.5. Učinci porodičnih materijalnih poteškoća na rani razvoj i uspjeh djece.....	64
2.3.6. Važnost novčanih prilika za školski uspjeh djece	66
III DIO: REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA	68
3.1. Uzorak i analiza podataka.....	68
3.2. Socijalna zaštita kroz ukupno zdravstveno stanje i omogućene zdravstvene usluge	68
3.3. Drugi vid primanja kroz doznake samohranim domaćinstvima	76
3.4. Socijalna zaštita u korelaciji sa ukupnim zadovoljstvom životom.....	79

3.5. Socijalna uključenost	80
3.6. Pitanja o ishodima učenja djece u siromašnim porodicama.....	87
3.1. Diskusija.....	90
IV ZAKLJUČAK	91
LITERATURA	95
Knjige	95
Dokumenti.....	99
Internet.....	100
POPIS SLIKA.....	104

POPIS SKRAĆENICA

SAD - Sjedinjene Američke Države

UN - Ujedinjene nacije

EU - Evropska unija

NATO - North Atlantic Treaty Organization

OSCE - Organization for security and cooperation in Europe

UNICEF - Fond Ujedinjenih nacija za djecu

UNDP - United Nation Development programm,

UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

WHO - World Health Organization

ILO - International Labour Organization

IBRD - Međunarodna banka za obnovu i razvoj

MHP - Međunarodno humanitarno pravo

EZ - Europska Zajednica

TI - Transparency International

USA - United States of America

VE - Vijeće Evrope

WB - World Bank

IMF - MMF - Međunarodni Monetarni Fond

SRJ - Savezna Republika Jugoslavija

UNHCR - United Nation Humanitarian Commission for Refugee

UVOD

Siromaštvo je problem koji ima tradiciju koliko i ljudska civilizacija. Godinama od postanka čovjeka, individue i grupe, trude se razvijati društvo, zajednicu, institucije, privredu, ekonomiju, sa ciljem ekonomsko socijalnog osnaživanja, što bi u konačnici dovelo do povoljnih uslova života. Siromaštvo je stanje koje se dešava u slučaju kada se ne čini ništa produktivno i u slučaju kada postoji odsustvo efikasne djelatnosti. Najjednostavnije rečeno, siromaštvo predstavlja odsustvo bogatstva. Ukoliko neko želi iskusiti siromaštvo, jednostavno može prestati da radi, da ostvaruje prihode i vrlo brzo će osjetiti znakove siromaštva, ali i socijalne isključenosti i nejednakostosti, koji dolaze uporedo sa siromaštвom.

Budući da je siromaštvom pogoden sve veći broj djece i mladih nužno je ukazivati i na njegove moguće doprinose njihovim školskim i životnim ishodima. Stoga se u ovom radu, na temelju literature, analiziraju čimbenici rizika i procesi koji objašnjavaju kako odrastanje u siromaštvu i materijalnoj oskudici izravno i neizravno utječe na školski uspjeh i obrazovne ishode djece. Analiziranjem siromaštva pomaže se vlasti i civilnom društvu da sagledaju realno stanje, da se usmjeri na siromašne i na uslove života u kojima ova populacija ljudi živi. Praksa ne poznaje neku jedinstvenu mjeru za analiziranje i ocjenu siromaštva, nego se uglavnom koristi više različitih koncepata i mjera kojima se identificuju dvije osnovne uloge, odnosno dvije osnovne linije siromaštva. Prva je usmjerena ka tome da se utvrdi koji su to uslovi života koji se dostignu odnosno koji se spuste da se ocijeni da je neka osoba siromšna. Druga uloga, odnosno druga linija koja se obuhvata, jeste omogućavanje različitih poređenja poput poređenja linije siromaštva različitih porodica, različitih veličina i različite demografske strukture, poređenja u vremenu koja nam govore koliki su izdaci potrebni u različitim okolnostima da bi se zadovoljile osnovne potrebe i izbjeglo siromaštvo.

Danas, u savremeno doba, demokratija važi za najpoželjniji oblik društvenog uređenja. Demokratija koja zagovara liberalizam, ljudska prava, slobode, jednakopravnost, društvo jednakih šansi, a tjesno se vezuje za kapitalizam, odnosno nerazdvojni su. Globalizacija je danas aktuelna stvar, koja doprinosi kapitalističkom društvu, koje u svojoj dubokoj srži ima privatno vlasništvo a ne društveno kako je to bilo u socijalističkim društvima, koja su se i ratovima gušila. Ovakav oblik društvenog uređenja, iako je inicijalno bilo vođen idejom prevazilaženja sitomaštva, čini se slabo djeluje u tom prvacu. Tako je siromaštvo i danas, još uvijek globalni problem, što je neprihvatljivo i poražavajuće, s obzirom na da su čovjek, ljudska prava i slobode, u žiži svakih aktivnosti države i međunarodnih organizacija.

Upravo su države odgovorne za establieranje kvalitetnih uslova za život kako bi se svi građani mogli ekonomski izgraditi, biti samostalni i zadovoljavati svoje potrebe. Međutim, stanje u praksi karakteriše veliki broj siromašnih u velikim i razvijenim zemljama, a posebno izraženo u „malim“ zemljama, posebno postkonflikta i tranziciona društva, kakvo je i bosanskohercegovačko. Bosna i Hercegovina je zemlja koja ima mnogo socijalno političkih i razvojnih problema, a prema procjenama Svjetske banke siromaštvo je rasprostranjeno na skoro 40% stanovnika.

U savremeno doba, mnogi su analitičari stanovišta da su upravo globalizacija i kapitalizam podstakli siromaštvo na jedan poseban način, i doveli međunarodnu zajednicu u diskriminirajući položaj, odnosno njene građane. Ovi autori svoje ideje temelje na tome što se, u većini slučajeva, šansa za ekonomski razvoj pruža onima koji imaju kapital, dok se niži slojevi društva ne mogu izboriti sa konkurencijom. Međunarodne organizacije nametnule su se kao važan subjekt međunarodnog prava. Neke od najistaknutijih danas su UN, EU, VE, AU, NATO, i dr. Mnoge od njih, posebno Evropska unija i Ujedinjene nacije sa svojim specijaliziranim agencijama, bivaju mehanizam djelovanja i rada međunarodne zajednice, a bave se raznim pitanjima, od sigurnosti, politike pa do ekonomije. Upravo neki od ključnih ciljeva jesu iskorijenjivanje siromaštva i podsticaj razvoja, što se nalazi u brojnim strateškim planovima i sličnim dokumentima, poput Milenijumskih ciljeva. Evidentno je postalo da upravo navedene i njima slične organizacije, bivaju jedno sredstvo upravljanja svijetom, i to od strane navažnijih igrača. Siromaštvo, kao globalni problem, sveprisutno je danas svugdje u svijetu, iziskuje mnogo ozbiljniju posvećenost, snažnu političku volju koja neće biti sadržana samo u međunarodnim dokumentima nego i u praksi.

I DIO: TEORIJSKO - METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1.1. Problem istraživanja

U radu se bavimo posljedicama siromaštva na obrazovne ishode kod djece osnovnoškolskog obrazovanja. Naime, suzbijanje siromaštva u svijetu jedno je od važnih pitanja koje u savremeno doba plijeni teorijsku ali i praktičnu važnost. Siromaštvo je evidentan problem velikog broja zemalja na globalnom planu, a važno je znati da je posebno izraženo u malim i nerazvijenim zemljama, posebno postkonfliktnim društvima, kakva je i sama BiH.

Međunarodne organizacije se neposredno bore za minimiziranje siromaštva u svijetu, a u tim aktivnostima prednjače Ujedinjene nacije, Evropska unija kroz svoje fondove i organe, Vijeće Evrope, Arapska liga, Afrička unija i dr. Doprinos međunarodnih organizacija u kontekstu suzbijanja siromaštva ogleda se kako u neposrednoj pomoći u materijalnim kapacitetima, tako i u izgradnji zakonodavnih normi međunarodnog prava kojima se podstiče razvoj prava i sloboda koji doprinose zaštiti od siromaštva, podstiču jednakost pristupa resursima, zaposlenju i dr. Međunarodne organizacije godinama ulažu u obrazovanje, podstiču zapošljavanje i slične projekte koji posredno i neposredno podstiču poboljšanje socijalne slike u nekoj zajednici.

Prema prvoj evropskoj definiciji siromaštva, prihvaćenoj od Evropskog vijeća 1975. godine: „Za ljude se kaže da žive u siromaštvu ako su njihovi prihodi i resursi toliko neodgovarajući da ih sprečavaju da imaju životni standard koji se smatra prihvatljivim u društvu u kojem žive. Zbog siromaštva mogu doživjeti brojne nepovoljnosti kroz nezaposlenost, niska primanja, loše stanovanje, neodgovarajuću brigu o zdravlju i prepreke cjeloživotnom učenju, kulturi, sportu i rekreatiji. Često su isključeni i marginalizirani od učešća u aktivnostima (ekonomskim, socijalnim i kulturnim) koje su dostupne drugim ljudima i njihov pristup osnovnim pravima može biti ograničen.“¹

¹ Navedeno prema: The measurement of poverty and social inclusion in the EU: achievements and further improvements, Prepared by Eurostat, str.2, dostupno na: http://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.15/2013/WP_25_Eurostat_D_E.pdf, pristup 9. 01. 2021)

Radna definicija siromaštva Vijeća Evrope iz 1984. godine glasi: „Siromašne su osobe, porodice i grupe osoba čiji su resursi (materijalni, kulturni i društveni) ograničeni u tolikoj mjeri da ih isključuju iz onog minimuma koji se traži za život u zemlji članici u kojoj žive.“(navedeno prema: Anketa o potrošnji domaćinstava u Bosni i Hercegovini 2011, Sarajevo 2013 /dalje: Anketa 2011/, str. 63, dostupno na:

U teoriji i praksi, zbog različitog shvatanja njegove prirode, siromaštvo se različito definiše. Tako se definicije u sociologiji razlikuju od onih u oblasti ekonomije. Ekonomisti odranje siromaštvo određuju dvojako - kao absolutno i relativno. Apsolutno mjeri siromaštvo u odnosu na količinu novca potrebnog za zadovoljenje osnovnih potreba (hrana, odjeća i smještaj), tako da se ono ne odnosi na širi kvalitet života ili ukupan nivo nejednakosti u društvu i ne priznaje postojanje i potrebu zadovoljavanja važnih društvenih i kulturnih potreba. Relativno siromaštvo određuje se kao siromaštvo u odnosu na ekonomski status drugih članova društva, pa se ljudi smatraju siromašnim ako im je standard ispod prevladavajućeg standarda života u tom društvenom kontekstu. Treći pojam, kasnije uveden u odnosu na navedene, jeste socijalna isključenost, koja se određuje kao sistematsko stavljanje određenih grupa u podređen i nepovoljan položaj zbog diskriminacije po različitim osnovama.

Za dijete koje živi s jednim roditeljem, bilo od rođenja, bilo nakon prestanka zajednice roditelja razvodom ili faktičkim prekidom bračne ili vanbračne zajednice, postoji veći rizik od siromaštva.² U dvoroditeljskoj porodici nezaposlenost jednog roditelja ne mora dovesti do siromaštva ukoliko drugi roditelj radi i prima platu, dok će za jednoroditeljsku porodici gubitak posla značiti gubitak jedine plate, odnosno siguran put ka siromaštvo. Šansa jednoroditeljske porodice da bude siromašna veća je onda kada je na njenom čelu samohrana majka zbog toga što žena u pravilu ima manju radnu sposobnost, u odnosu na muškarca češće je nazaposlena, uz velike teškoće naplaćuje izdržavanje za dijete od oca ili ga ne uspijeva ni naplatiti. U razorenim i nestabilnim porodicama ugroženi su najbolji interes i dobrobit djeteta, jer su zbog manjih prihoda manje i mogućnosti zadovoljavanja potreba djeteta. Porodica u kojoj su uspješno zadovoljavane sve potrebe, raspadom nerijetko dolazi u stanje nesigurnosti.

Jedan od faktora koji utiče na siromaštvo djece jeste i radni status njihovih roditelja. Procjena mjere njihove povezanosti bila je predmet istraživanja u OECD državama.³ Izvršena analiza stanja pokazala je da je u skoro svim ovim državama stopa siromaštva djece znatno veća u porodicama bez posla nego u onim u kojim bar jedan roditelj radi, u porodicama s jednim zaposlenim nego u onim s dva zaposlena, u jednoroditeljskim nego u dvoroditeljskim

² Od ukupnog broja domaćinstava u BiH 7,5% čine samohrani roditelji sa djecom, a 38% bračni parovi sa djecom (Anketa 2011, supra note 1, str. 66) ²¹O'Neil, R, op.cit.

³ Rezultate istraživanja Peter Whiteford and Willem Adema prezentirali su u studiji What Works Best in Reducing Child Poverty: A Benefit or Work Strategy?, OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 51, 2006, <http://www.oecd.org/social/family/38227981.pdf>, pristup 30.12.2014.

porodicama. Povezanost siromaštva sa statusom u zaposlenju nosioca domaćinstva je predmet analize i kod nas, sa zabilježenim istim trendom.⁴

Siromaštvo djece u ovom radu nećemo promatrati samo kao problem socijalne politike, te njenog isključivog uticaja na obrazovanje i uspjeh djeteta, već i kao problem kršenja ljudskih prava (UNICEF, 2000). Instrumenti za zaštitu ljudskih prava, uključujući i Konvenciju o pravima djeteta te Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, dodatno osnažuju takav stav tvrdeći da su socijalna prava ljudska prava te da ona ne bi smjela ovisiti o "priuštivosti" ili političkim i ideološkim izborima. Napori za suzbijanje dječjeg siromaštva i unapređivanje dobrobiti djece moraju biti sveobuhvatni i višedimenzionalni (Espey et al., 2010). Cilj ovoga istraživanja je bio steći dodatne uvide u konkretne materijalne poteškoće s kojima se susreću siromašne porodice s djecom i njihovim svakodnevnim izazovima u školi, kao i u konkretne načine nošenja s tim poteškoćama, te u svjetlu tih uvida razmotriti primjerenošto postojećih mjera javnih politika i naznačiti moguće poželjne smjerove njihove reforme.

Ovaj je cilj operacionaliziran kroz empirijsku analizu, iz roditeljske i dječje perspektive, koja nudi odgovore na ova istraživačka pitanja:

- Kakav je materijalni životni standard porodice s djecom školske dobi korisnika zagarantovane minimalne naknade: što si mogu, a što ne mogu priuštiti za potrebe obrazovanja i kakava je njihov položaj u obrazovnom sistemu?
- Koje strategije nošenja sa siromaštvo ili strategije preživljavanja porodice koriste kako bi izašle na kraj s materijalnom oskudicom, te kako na istu gledaju vršnjaci iz bogatijih porodica?

⁴ Podaci se ne odnose direktno na djecu, ali se iz njih može zaključiti i o uticaju zaposlenosti roditelja na siromaštvo djece. Stopa siromaštva u domaćinstvima čiji nosilac je nezaposlen u 2007. godini bila je 26,8% (prema: Siromaštvo u BiH 2011, supra note 16, tabela 18, strana 22). U 2011. godini procent siromašnih domaćinstava je najmanji ako je nosilac domaćinstva zaposlen (12,5%). Stopa siromaštva je 27,8% ako je nosilac domaćinstva nezaposlen ili traži prvo zaposlenje, odnosno 24,7% ako je nosilac domaćinstva domaćica. Unutar domaćinstava sa penzionisanim nosiocem ima 15,8% siromašnih, dok je najveća stopa siromaštva unutar domaćinstava čiji nosilac je nesposoban za rad i iznosi čak 38,5% (Anketa 2011, supra note 1 str. 68).

- Kako samo siromaštvo, kao i pojedine strategije nošenja s njim, utječu na djecu, kako trenutno tako i dugoročno, posebno u smislu optimalnog razvoja njihovih ljudskih potencijala u obrazovnom sistemu?
- Jesu li postojeće mjere relevantnih javnih politika, posebno socijalne politike, dovoljna podrška siromašnim porodicama s djecom i kako bi se mogle reformirati u tom smjeru u smislu smanjivanja stepena stigmatiziranosti siromašne djece u obrazovnom sistemu?

Prezentirani rezultati odnose se prije svega na prva tri pitanja, dok se na četvrto pitanje nastoji odgovoriti kroz raspravu rezultata u kontekstu postojećih javnih politika. Najznačajniji poedinačni faktor koji povećava rizik od siromaštva i socijalne isključenosti je obrazovanje, tj. njegov nivo i kvalitet. Siromaštvo je izraženije među osobama s nižim nivoom obrazovanja, najveća stopa siromaštva kod nas je kod domaćinstava čiji nosilac nema nikakvu školsku spremu.⁵ Kvalitetno obrazovanje dostupno svima osigurava ekonomski razvoj i sprečava siromaštvo i socijalnu isključenost. Neobrazovane i osobe sa niskim nivoom obrazovanja imaju najveći rizik od siromaštva.²⁹ Na povezanost nivoa obrazovanja i siromaštva ukazuje podatak o mnogo nižoj stopi upisa djece iz siromašnih porodica u srednje škole i na fakultete u odnosu na njihove vršnjake koji nisu siromašni.⁶ Stopa siromaštva raste s povećanjem broja djece u domaćinstvu, što potvrđuju i podaci o siromaštву u Bosni i Hercegovini.⁷ U Bosni i Hercegovini, u sadašnjoj ekonomskoj situaciji, s malim izgledima za skori izlazak iz krize i u odsustvu političke volje, ne može se očekivati da će do smanjenja siromaštva doći izdvajanjem finansijskih sredstava većih od do sada ulaganih u ovu svrhu, jer siromaštvo zasigurno ima određeni uticaj na ukupni uspjeh djece u obrazovnom sistemu.

⁵ Stopa siromaštva kod domaćinstava čiji nosilac nema nikakvu školsku spremu je 39,8%, kod domaćinstava čiji nosilac ima završenu osnovnu školu je 26,4%, a manja je kod domaćinstava čiji nosilac ima završenu srednju školu - 11,4% i univerzitetsko obrazovanje - 4,1%. (Anketa 2011, supra note 1, str. 67). 29

„Rano napuštanje školovanja, nedostupnost obrazovanja, nejednakost/diskriminacija u obrazovanju, obrazovanje koje nije povezano sa tržištem rada i koje ne prati nove reformske trendove, kao i loša postiguća u obrazovanju imaju za posljedicu loše obrazovane osobe, nekonkurenčne na tržištu rada unutar i van zemlje što vodi socijalnoj nesigurnosti, siromaštву i socijalnoj isključenosti.“ (Izvještaj o razvoju BiH, supra note 3, str. 71)

⁶ U srednje škole upisano je 57,2% siromašne, a 76,4% nesiromašne djece. Visoko obrazovanje pohađa 9,3% siromašnih, a 27,3% nesiromašnih (ibidem, str. 74 - 75)

⁷ U 2011. godini stopa siromaštva porodica: s jednim djetetom je 12,7%; s dva djeteta 15,7%; s troje i više djece 19,7%. (Anketa 2011, supra note 1, str. 66)

1.2. Hipotetički okvir

Glavna hipoteza

1. H1. Posljedice siromaštva na obrazovne ishode kod djece osnovnoškolskog obrazovanja su statistički značajne i uslovjavaju ukupan uspjeh djeteta;

Pomoćna hipoteza

- ✚ Ph.1. Različiti aspekti siromaštva imaju različit uticaj na djecu u obrazovnom sistemu Bosne i Hercegovine i ostavljaju različite posljedice;
- ✚ Ph.2. Djeca iz siromašnijih porodica tež skalapaju socijalne kontakte i često su stigmatizirana od strane vršnjaka u obrazovnom sistemu;

1.3. Metode i tehnike

U toku istraživanja i zaključivanja pri izradi ovog magistarskog rada bit će korištene različite naučne metode od kojih su navedene osnovne: Statistička metoda će biti korištena za provođenje cijelokupne statističke analize u radu, primjenu i analizu statističkih metoda i modela, grafičko i tabelarno predstavljanje podataka, rezultata i izvođenje zaključaka, te tumačenje rezultata statističke analize i drugo. Pored navedenog, tokom pisanja rada proučavala se različita znanstvena i stručna literatura te su se koristili odgovarajući sekundarni izvori podataka. Također, korištene su različite statističke metode. Korištena je induktivna metoda kojom se analizom pojedinačnih činjenica i zapažanja konkretnih slučajeva dolazi do zaključka o općem sudu i do općih zaključaka, te deduktivna metoda kojom se na temelju poznavanja općih znanja donose pojedinačni zaključci i spoznaje. Uz pomoć metode analize koja podrazumijeva znanstveno istraživanje raščlanjenjeni su složeni pojmovi, sudovi i zaključci, na njihove jednostavnije sastavne dijelove i elemente. Korištenjem metode sinteze postiže se suprotno od metode analize, dakle pomoću jednostavnijih sudova se dolazi do složenijih zaključaka. Korištena je i metoda komparacije, te metoda dokazivanja kojom se utvrđuje istinitost pojedinih spoznaja. U radu je korišteno grafičko i tabletarno prikazivanje podataka.

Stoga, u znanstvenom istraživanju, formulaciji i prezentaciji rezultata istraživanja u master tezi koristit će se odgovarajuće kombinacije brojnih **općih znanstvenih metoda**, kao što su:

- (a) analitičko- sintetička metoda primjenjivat će se u svim fazama istraživanja.
- (b) statistička metoda bit će korištena uz ograničenja uvjetovana istraživanjem isključivo kvantitativnih sadržaja. Primjenom ove metode kvantificirat će se saznanja o prostornim, vremenskim angažiranjima vezanim za rezultate koje posmatramo, u našem slučaju uticaj siromaštva na obrazovne ishode djece. Također, primjena ove metode bit će u kvantitativnoj obradi podataka, dobijenih eventualnom anketom, ali i sagledavanja drugih pokazatelja uticaj formiranja ličnosti i drugih determinirajućih vrijednosti po društvo. Sporedna primjena statističke metode bila bi u obradi podataka dobijenih analizom sadržaja;
- (c) komparativnom metodom bit će sagledani različiti pristupi u razmatranju navedene problematike i vršit će se međusobno uspoređivanje formalnih i sadržajnih svojstava, sličnosti i razlike, prednosti i nedostaci u radu kako određenih policy makersa, tako i drugih subjekata prilikom sistema državne degradacije siromašnije djece u obrazovnom sistemu.
- (d) Metoda dedukcije koristit će se prije svega kako bi se na osnovu općih znanja o upravljanju i principima mogli dovesti zaključci vezani za temu istraživanja i pokazatelja u BiH. Ova metoda se može koristiti i za provjeravanje hipoteza tako da nam u ovom slučaju može biti bitna.

Posebne metode koje će se koristiti u ovom istraživanju su:

- (a)** Metoda studije slučaja
- (b)** Analiza
- (c)** Sinteza
- (d)** Klasifikacija kao znanstvena metoda bit će korištena tokom sređivanja i obrade podataka i izrade saopćenja radi definiranja i sistematizacije svih pojmove. Povratnom spregom nakon istraživanja primjenom ove metode moguća je provjera operacionalnog određenja predmeta istraživanja i svake pojedinačne hipoteze;
- (e)** Generalizacija, kao znanstvena metoda, bit će korištena kako bi se formirao opći stav o doprinosu koji određene teorije daju na polju istraživanja, a sprovodenjem

određenih djelovanja koje imaju utjecaj i daju određen sociološki kontekst uticaja siromaštva na djecu u obrazovnom procesu;

Znanstvena građa koja će se koristiti pri izradi master teze temeljit će se, prije svega, na:

- primarnim podacima dobijenim kroz provedene neposredne istraživačke aktivnosti (empirijski aspekt istraživanja) putem studija slučaja i ankete po potrebi;
- relevantnoj naučnoj literaturi (teorijski aspekt istraživanja) i
- sekundarnoj literaturi iz brojnih izvješća, novinskih natpisa, kako iz Bosne i Hercegovine, tako i iz inozemstva.

1.4. Vremensko i prostorno određenje istraživanja

Vremenski period koji se u radu istražuje i analizira obuhvata period od januara 2021. godine do marta 2021. godine. Period u kojem je istraživanje provedeno jeste tri mjeseca, odnosno nešto manje od jednog semestra. Prostor istraživanja je Bosna i Hercegovina.

II DIO: TEORIJSKE OSNOVE RADA

2.1. Globalno siromaštvo, rasprostranjenost, trendovi i uzroci

Mnogo je međunarodnih izvještaja različitih agencija, organizacija, NVO, medija koji govore o rasprostranjenosti siromaštva na globalnom nivou. Siromaštvo je javni a nikako individualni/privatni problem, sa kojim treba da se bori cijela zajednica koju pogađa ovaj problem. Siromaštvo je stanje koje ovisi od mnogo faktora, a u prvom redu možemo se referirati na sveopće društveno ekonomsko-političko stanje zemlje, zatim prilike na terenu glede prilika za zapošljavanje, funkcionisanje pravne države, prisustvo korupcije, nivo obrazovanja, i sl. Siromaštvo je važan međunarodni problem kome se mora suprotstaviti cijelo moderno društvo, jer je neprihvatljivo da u vremenu savremeno tehnoloških naprednih iskoraka, toliko donesenih dokumenata i provedenih programa, projekata i kampanja, još uvijek postoje faktori koji uzrokuju siromaštvo u nekom društvu.

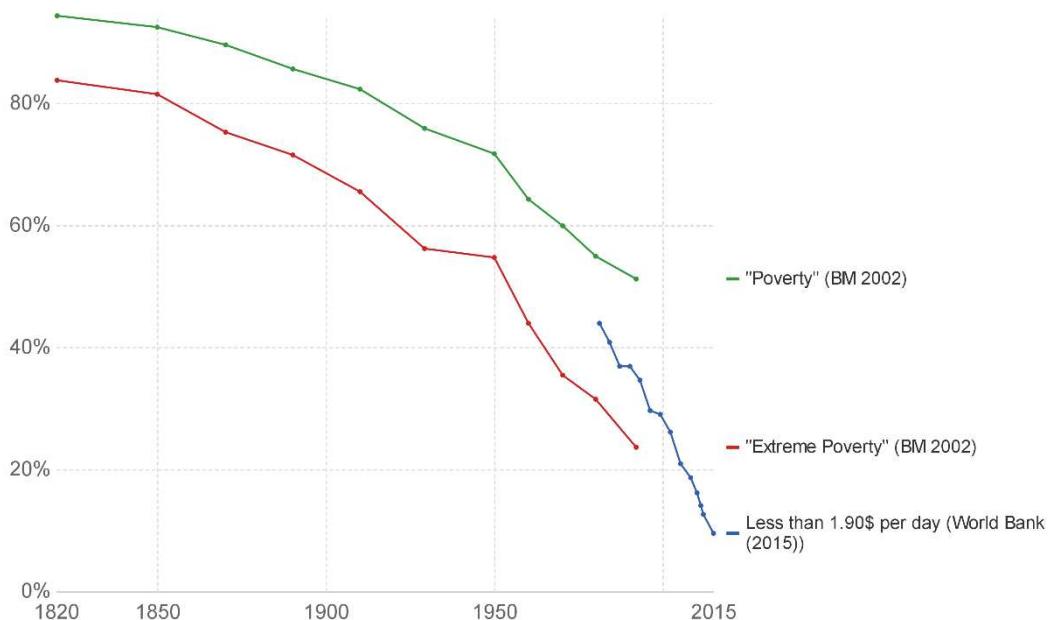
2.1.1. Trendovi u siromaštvu i aspekti prevazilaženja siromaštva

Svjetska banka je jedina institucija koja objavljuje podatke o apsolutnom siromaštvu od 1981. godine do danas. Međutim, kada se analiziraju trendovi siromaštva u dužem istorijskom periodu, pojedini autori su skloni da modifikuju podatke o životnom standardu u prošlosti. Tu je korisno pomenuti istraživanje Bourguignon i Morrison (2002)⁸, čiji će se podaci odnosno nalazi, u nastavku istraživanja koristiti. U ovom radu autori rekonstruišu mjeru siromaštva i vraćaju se do 1820. godine. Linija siromaštva od USD 1,90 po danu je uvedena u 2015. godini od strane Svjetske banke, tako da se u ovom istraživanju (autori Bourguignon i Morrison), koje je provedeno 2002. godine, koristila mera od USD 1 po danu. Ovakve razlike u definiciji siromaštva trebaju biti uzete u obzir kada se porede podaci o stanju siromaštva. Slika broj 1 pokazuje kretanje globalnog siromaštva. Podaci su pruzetи из zvaničне statistike Svjetske banke kao i iz istraživanja koje su pomenuti autori proveli.

⁸ Bourguignon, F, Morrisson, C., (2002): "Inequality Among World Citizens: 1820-1992 ." American Economic Review, 92(4): 727-744.

Slika 1: Udio svjetske populacije koja živi u absolutnom siromaštvu

od 1820-2015. godine

Izvor: Roser, M., Ortiz-Ospina, E., (2018) - "Global Extreme Poverty". Published online at OurWorldInData.org. Retrieved from: '<https://ourworldindata.org/extreme-poverty>' [Online Resource]

Tokom 1820. godine većina ljudi je živjela u ekstremnom siromaštvu, dok je samo mali dio elite uživao visok standard života. Ekonomski rast u posljednjih 200 godina u potpunosti je transformisao svijet u kojem živimo, dok je siromaštvo kontinuirano smanjivano tokom posljednja dva vijeka. Ovaj podatak je još važniji i izraženiji ukoliko se u obzir uzme da se populacija ljudi u ovom periodu povećala sedam puta. U svijetu bez ekonomskog rasta povećanje populacije bi rezultiralo manjim nivoom prihoda za svakoga. Ukoliko ne bi bilo ekonomskog rasta, sedmostruki rast populacije bi ukupnu svjetsku populaciju definitivno odvelo u ekstremno siromaštvo. Ipak, desilo se obrnuto. Uprkos snažnom rastu populacije, uspjelo se u tome da se većina ljudi izvuče iz globalnog siromaštva. Slika broj 1 upravo i potvrđuje trećvoe koji pokazuju smanjenje ekstremnog siromaštva.

Podaci o stanju siromaštva od 1981. godine do danas su dosta pouzdani odnosno jedini u cijelosti pouzdani koji ukazuju na trendove ekstremnog siromaštva. Ovi podaci, od 1981. godine do danas su prikupljeni od strane Svjetske banke a zasnovani su istraživanju i ocjenama domaćinstava i stepena njihovog siromaštva. Prema ovim podacima, istraživanja Svjetske banke, 44% svjetske populacije je 1981. godine živjelo u ekstremnom siromaštву.

Od tada, udio siromašnih lica u svijetu se postepeno smanjuje i to dosta brzim tempom, zapravo mnogo bržim nego ikada prije u svjetskoj istoriji. U narednih 30 godina nakon 1981. godine.

udio osoba koji žive u ekstremnom siromaštvu je značajno smanjen te je na kraju 2013. godine iznosio 11%. Prema procjenama Svjetske banke u 2015. godini ovaj udio iznosi 10% na kraju 2015. godine⁹. Ovi podaci su evidentni iz prikaznog slika.

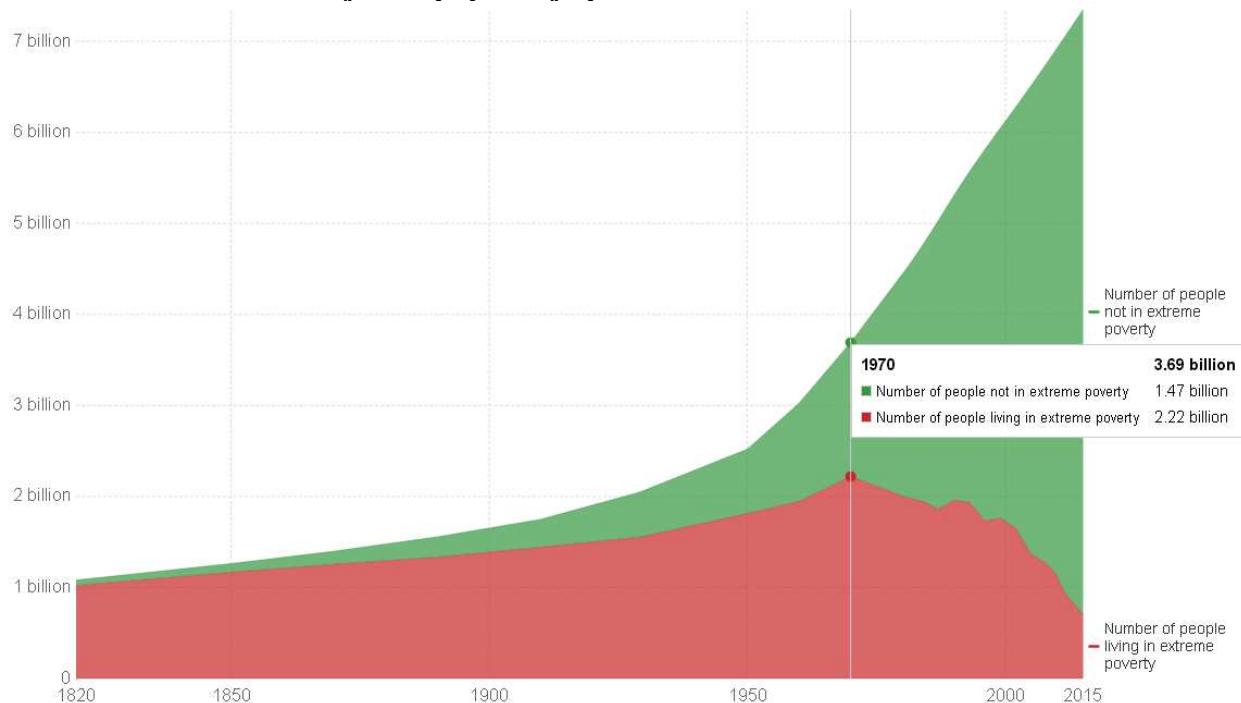
Temeljem prikazanih rezultata uočava se da su šanse danas da se pojedinac rodi u ekstremnom siromaštvu drastično smanjeni posljednjih 200 godina. Ipak, neophodno je istražiti i ocijeniti apsolutni broj ljudi koji žive u ekstremnom siromaštvu. Vizuelizacija ovih podataka moguće je kroz prethodni slika.

Kako se može primjetiti, tokom 1820 godine u svijetu je postojalo nešto ispod 1,1 milijardu ljudi dok je 1 milijarda živjela u ekstremnom siromaštvu. U narednih 150 godina pad siromaštva nije bio dovoljno brz da prevaziđe rapidan rast svjetske populacije, tako je i udio osoba koji su siromašni ili ekstremno siromašni povećavan. Nakon 1970.-te godine živimo u svijetu kojem broj ljudi koji nije siromašan raste, dok broj ljudi koji je siromašan se smanjuje.

Prema procjenama koje su date, i koje su prikazane slikom broj 2, tokom 1970. godine u ekstremnom siromaštvu živjelo je 2,22 milijarde ljudi, dok je na kraju 2015. godine njihov broj iznosio 705 miliona. To znači da je broj ekstremno siromašnih ljudi u 2015 godini smanjen za tri puta u odnosu na 1970. godinu.

⁹ Roser, M., Ortiz-Ospina, E., (2018) - "Global Extreme Poverty". Published online at OurWorldInData.org. Retrieved from: '<https://ourworldindata.org/extreme-poverty>' [Online Resource]

Slika 2: Svjetska populacija prema ekstremnom siromaštvu

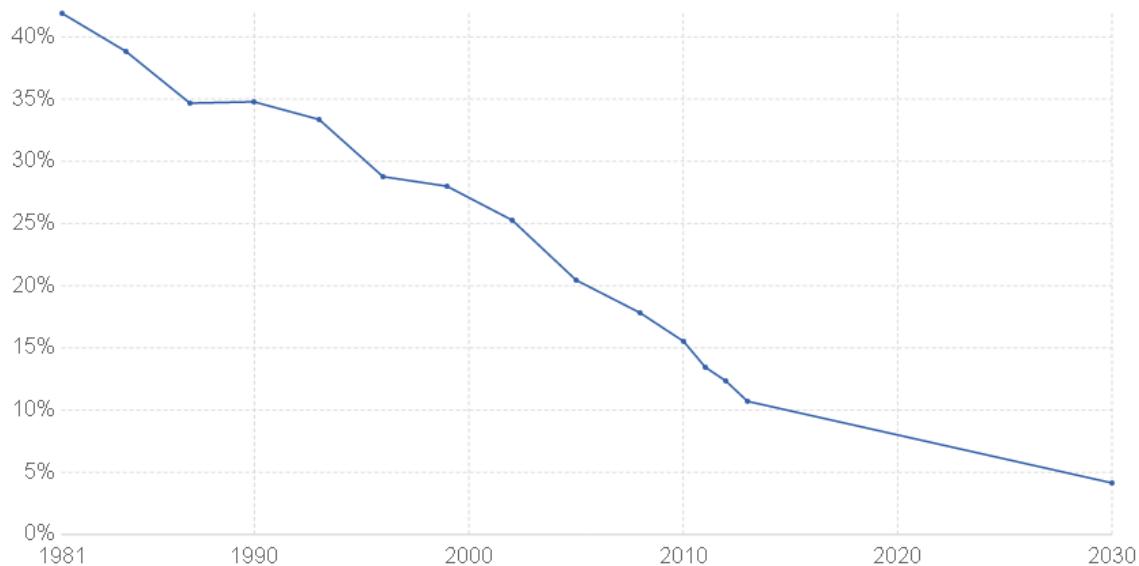
Izvor: Global poverty, dostupno na: <https://ourworldindata.org/extreme-poverty>, pristupljeno: 18.03.2018.

U 1990. godini oko 20 milijarde ljudi je živilo u ekstremnom siromaštvu. Uzimajući u obzira da je ovaj broj smanjen na 705 miliona u 2015. godini, to znači da je, u prosjeku, svakog dana u posmatranih 25 godina između 1990-2015. godine 137.000 ljudi izašlo iz zone ekstremnog siromaštva. U skorijem periodu, odnosno između 2008. godine do 2014. godine ovaj pad je još izraženiji te je na dnevnom nivou čak 217.000 ljudi, tačnije, svakog dana je 217.000 ljudi izašlo iz zone ekstremnog siromaštva¹⁰.

Izričiti, deklarisani cilj Svjetske banke jeste da do kraja 2030. godine prekine ekstremno siromaštvu. Međutim, koliko ovaj cilj realističan? Da bi se dao odgovor na ovo pitanje potrebno je načiniti neke pretpostavke. Očekivanja udjela i trenda u kretanju ekstremnog siromaštva prikazana je slikom broj 3.

¹⁰ Roser, M., Ortiz-Ospina, E., (2018) - "Global Extreme Poverty". Published online at OurWorldInData.org. Retrieved from: '<https://ourworldindata.org/extreme-poverty>' [Online Resource]

Slika 3: Udio populacija koja živi u ekstremnom siromaštvu

Izvor: Global poverty, dostupno na: <https://ourworldindata.org/extreme-poverty>, pristupljeno: 18.03.2018.

Slika pokazuje istorijski trend pada ekstremnog siromašta od 1981. godine do 2013. godine te projekcije u trendu ekstremnog siromašta do 2030. godine. Ono što se uočava jeste sljedeće:

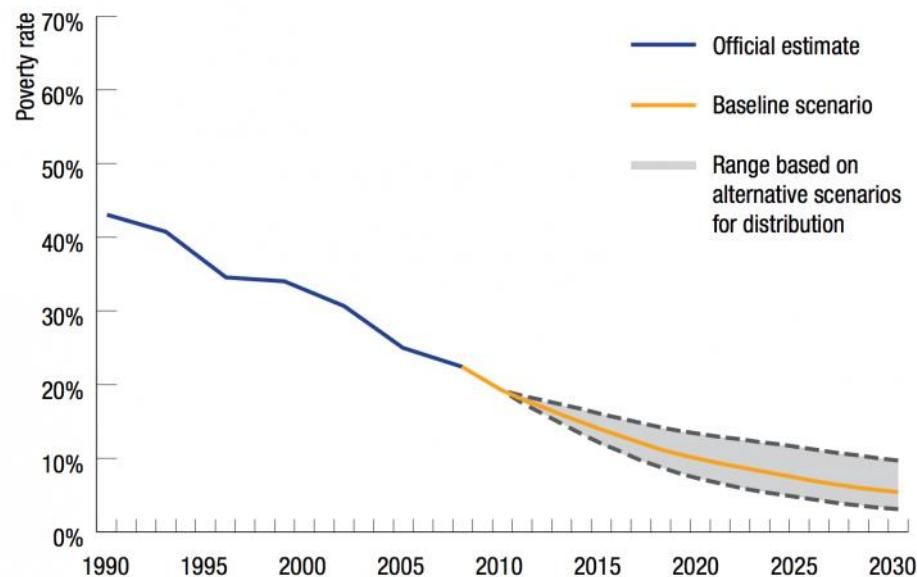
- Prosječne stope rasta potrošnje u svim zemljama će u prosjeku biti istog rasta kao u posljednjih deset godina
- Disperzija u distribuciji potrošnje u svakoj zemlji će ostati nepromijenjena.

Projekcije ukazuju da se očekuje pad ekstremnog siromašta, ali on neće biti smanjen ispod 0% do 2030. godine.

Ono što je važno pomenuto na prikazanoj sliji odnosno u trendu koji je prikazan slikom broj 5 jeste prepostavka da će stopa ekonomskog rasta ostati na nivou desetogodišnjeg prosjeka, dok nejednakostostaje nepromijenjena. međutim, to je samo jedan od mogućih scenarija. Postavlja se pitanje kakvi bi mogli biti i drugi scenariji. Ovu procjenu su analizirali autori Chandy et al. (2013)¹¹ koji su na ova pitanja pokušali dati odgovore. rezultati njihovih istraživanja dati su slikom broj 4:

¹¹ Chandy, L., Ledlie, N., & Penciakova, V. (2013). The final countdown: Prospects for ending extreme poverty by 2030, dostupno na: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/The_Final_Countdown.pdf, pristupljeno: 24.03.2018.

Slika 4: Projekcija ekstremnog siromaštva uzimajući u obzir različite scenarije

Izvor: Chandy, L., Ledlie, N., & Penciakova, V. (2013). The final countdown: Prospects for ending extreme poverty by 2030, dostupno na: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/The_Final_Countdown.pdf, pristupljeno: 24.03.2018.

Bazični scenario je prikazan narandžastom linijom, i polazi od pomenuti očekivanja o razvјним tendencijama pomenutim prilikom analize slike broj 4. Područje koje je označeno sivom bojom i koje je ovičeno isprekidanim linijama pokazuje raspn mogućih očekivanja, prognoza u ekstremnom siromaštvu koje bi se mogle desiti uzimajući u obzir različite pretostavke po pitanju promjena u ekonomskom rastu i nejednakostima.

Ono što se i u ovom slučaju učava jeste da čak i u najoptimističnijem scenariju, stopa ekstremnog siromaštva će i dalje biti iznad 0, odnosno preko projekcija Svjetske banke. To navodi na zaključak da će Svjetska banka veoma teško dostići cilj koji je postavila.

2.1.2. Uzroci globalnog siromaštva

Mnogo je faktora koji u široj perspektivi podstiču siromaštvo. Brojni su globalni faktori koji doprinose razvoju siromaštva na svim krajevima svijeta, dok faktori siromaštva u granicama neke države ne mogu da dosegnu daleko i utječu na cijeli svijet, ali mogu sigurno na region i okruženje. Globalne promjene, ratovi, ekomska kriza, prirodne katastrofe, kapitalistički način organizovanja kompanija, plaćanja i kontrole ljudskih resursa, determiniraju siromaštvo u svijetu. Globalizacija je stavila ispred svega interes „velikih“ bili oni države, bili oni međunarodne organizacije ili korporacije. Jedni proizvode oružje, da bi se koristilo i prodavalo, mora biti rata (neposredno uzrokuje siromaštvo, migracije, itd.), drugi proizvode lijekove i medicinsku opremu, da bi se koristila i da bi se eksperimentisalo moraju postojati bolesti, a nisu usamljeni stručnjaci koji ukazuju na činjenicu da farmaceutska industrija kreira bolesti i lijekove zajedno. „Utoliko ukoliko je globalizacija promijenila određena svojstva teritorijalne i institucionalne organizacije političke moći i ovlasti države, institucija građanstva - njena formalna prava, prakse, psihološka dimenzija - također je transformirana čak i kada ostaje centrirana u nacionalnoj državi.“¹²

Sve navedeno, možemo markirati aktom ljudskog faktora, koji destruktivno djeluje na svoju vrstu, ljudsku vrstu i okruženje u kojem živi. „Siromaštvo je neminovna posljedica sebičnosti.“

¹³ Brojni pojedinci i države spremni su na različite radnje i aktivnosti, često nemorale, neetičke i neprofesionalne, kako bi zaštitili svoje interese. tako, na primjer, vlade pojedinih sasnih zemaljaulažu puno truda u rješavanje svjetskog problema siromaštva, često zbog toga što su izabrane na demokratskim izborima te moraju ugađati glasačima kako bi na vlasti ostali. Uzimajući u obzir da se iza siromaštva uglavnom krije sebično nastojanje da se zaštite vlastiti interesi, sasvim je jasno da je čovjek glavni uzročnik tog problema.

Najvažniji zaključak jeste da siromaštvo u svijetu nije posljedica individualne odgovornosti, pojedinci ne mogu promijeniti svjetske promjene i procese izazvane većim silama. Potrebno je da velike sile (države, organizacije, korporacije) imaju više savjesti i senzibiliteta za interes ostatka svijeta prilikom svojih globalnih djelovanja.

Na primjer, veliki broj privrednih preduzeća u svijetu, strukturalno, ekonomski, ljudskim resursima, su jako mala. Upravo od njihovih vlada dobivaju najmanju podršku, a mogli bi dati

¹² Saskia Sassen (2003) Protogeografije Globalizacije, Multimedijalni institut, Zagreb, str 66.

¹³ Borba protiv siromaštva (2017) Uzroci siromaštva, dostupno na: <https://wol.jw.org/hr/wol/d/r19/lp-c/2011402#h=2> pristup 25.09.2017.

veći doprinos u proizvodnji i nacionalnoj ekonomiji. Upravo u zemljama u usponu su razlike u prihodima i kapitalu naročito velike, Brazil, Indija, Indonezija, Južna Afrika, Rusija i Turska. Neravnomjerna podrška preduzećima, veći podsticaji za već velike firme, veliki porezni nameti, neki su od faktora koji su u odgovornosti države, kada je u pitanju nastanak socijalnog raskola, propadanja firmi, radnih mjesta, itd.

Mnogo je do sada provedenih analiza, vezano za rasprostranjenost siromaštva, problem ima dugu historiju i različitost faktora koji ga podupiru. „Kao jedan od elementarnih razloga za postojanje siromaštva u svijetu, uprkos rastu prosječnog svjetskog prihoda po glavi stanovnika, prema mišljenju teoretičara, jeste u neravnomjernoj distribuciji prihoda u prethodne tri decenije (5% najbogatijeg stanovništva ima preko 46% svjetskog prihoda domaćinstva, a najsiromašnija $\frac{1}{4}$ svjetskog stanovništva ima 0,78% svjetskog prihoda domaćinstava)¹⁴ Ovi podaci su u najmanju ruku zabrinjavajući, a nameću se kao neposredna posljedica kapitalističke ekonomije modernog doba. Velike korporacije i preduzeća imaju snažnu infrastrukturu, osiguranja i zaledine u vladinim strukturama, dok mali preuzetnici bivaju veoma ranjivi. Upravo je posljednjih godina na globalnom planu to postalo očigledno, jer mnoge male kompanije, firme propadaju posljedicom razvoja i osnaživanja velikih. Osvrnemo li se na domaće tržište, na primjer, u Bosni i Hercegovini je posljednjih godina, posebno u velikim gradovima, Sarajevo, Mostar, Banja Luka, Tuzla, propao veliki broj malih firmi, posebno u domenu trgovine, a posljedicom razvoja velikih trgovačkih centara i kompanija.

Prisutna je velika konkurentnost kojoj se mali poslodavci ne mogu oduprijeti, veliki finansijski nameti, a posljedicom čega bivaju i naknade za rad ljudskim resursima sve niže i niže. Radi se o jednom lancu, koji uzročno posljedičnom vezom destruira ekonomiju društva. Veliki je broj teorija o siromaštву u svijetu, tako neki smatrju da su siromašne zemlje siromašne jer ne prakticiraju slobodno tržište, a pune su korupcije. U tom slučaju, vrijedi naravno i obrnuto. „Ovdje nije i ne smije da bude namjera osporavati ogromni stepen korupcije u vladajućim elitama siromašnih zemalja. Ali čak da je i tačno da se radi o jednom od najvećih uzroka siromaštva tih zemalja, nedopustivo je svoditi njihovo siromaštvo primarno na korupciju. Upravo zato što se na korupciju često ne obraća pažnja pa se čak i potencira od strane bogatih sa Zapada.

¹⁴ Vilić Dragana i Nišić Vanja (2014) Siromaštvo-društvena pojava i proces u globalnom društvu, Originalni naučni rad, str 8.

Uostalom, dok se resursi siromašnih zemalja iscrpljuju, bogate zemlje štite vlastita tržišta visokim carinama i subvencijama za svoje proizvode. Radi se o takoreći o dvostrukoj pljački.¹⁵ U savremeno doba veliki subjekti međunarodnih odnosa, pokazali su se sebičnim i grabežljivim. Ratovi, ekonomске blokade, diplomatske krize, bez obzira i marljivosti prema stanovništvu koje trpi, samo su neke od slika modernih međunarodnih odnosa. Savezništva i tajna diplomacija, nikad nisu bili izraženiji do sada. kao jedan od skorisjih primjera blokade korisno je pomenuti situaciju sa državom Katar. Ovu državu su susjedne zemlje na čelu sa Saudijskom Arabijom ekonomski i politički blokirale, i izazvale opću ekonomsku krizu unutar zemlje, prekinuvši saradnju i snadbijevanje hranom i resursima zemlju. Upravo savezništva i blokovska podjela svijeta dolaze do izražaja, kada se Turska i Iran nude da pomognu i pružaju pomoć Kataru. Poznato je da je Suadijska Arabija na strani i u savezništvu sa SAD ali i produžena ruka SAD na Bliskom istoku i da važi za zemlju koja mnogo profitira na ratovima u okruženju. Apostrofirat ćemo da „nejednakost ima mnogo dimenzija, ona se ne ograničava samo na prihode i imovinske odnose. I pristup resursima je ekstremno nejednak.“¹⁶

Siromaštvo je rasprostranjeno u svijetu kao posljedica nemarnih ratova, kao posljedica neravnopravne raspodjele resursa, kao posljedica kapitalističke ideje odnosa spram ljudskim resursima, ljudi rade masovno diljem svijeta za niske naknade, a poslodavci šire svoja poslovna carstva u razne krajeve svijeta. Ne postoje danas djelotvorni sindikati radnika, i kada postoje koruptivni su, neutjecajni i ne djeluju kao jedinstven glas radnika date organizacije, osim u rijetkim slučajevima. Upravo to je bila prednost socijalističkog društva u SFRJ, u odnosu na Bosnu i Hercegovinu danas, kao i druge zemlje nastale sukcesijom i raspadom bivše Jugoslavije. „Općepoznata je stvar da sam privredni rast nije garant za uklanjanje gladi, siromaštva i nejednakosti. Da bi se to postiglo, potrebno je promijeniti strukture moći i organizirati preraspodjelu kako bi se omogućilo učešće stanovništva u privrednom rastu.“¹⁷

Na kraju, kazat ćemo da je svijest građana u svijetu i empatičnost za probleme drugih površna. Mnogo je neobrazovanih i povoljlivih ljudi, cijele mase stanovnika bivaju mediokrate koje

¹⁵ Šimleša Dražen (2017): Četvrti svjetski rat/drugačiji svijet je moguć! Globalni napad na život/priče iz našeg dvorišta, Bogatstvo i siromaštvo naroda: zašto su neki tako bogati, a neki tako siromašni? Recenzija knjige Davida S. Landesa Četvrdi svjetski rat, globalni napad na život, str 5

¹⁶ Barbara Unmüßig, Lili Fuhr, Thomas Fatheuer (2016) Izvod iz knjige „Kritika zelene ekonomije“ - 4. poglavlje:, dostupno na: <https://ba.boell.org/bs/2016/06/16/svijet-kakav-poznajemo-nejednakost-siromastvo-glad> pristup 15.09.2017.

¹⁷ Barbara Unmüßig, Lili Fuhr, Thomas Fatheuer (2016) Izvod iz knjige „Kritika zelene ekonomije“ - 4. poglavlje:, dostupno na: <https://ba.boell.org/bs/2016/06/16/svijet-kakav-poznajemo-nejednakost-siromastvo-glad> pristup 15.09.2017.

opravdavaju i podržavaju i samim time daju legitimitet svojim vladama za agresije, ratove, invazije, koje ostavljaju iza sebe mnogo ljudskih žrtava, velike migracije, urušene ekonomije, sveopće siromaštvo i socijalni kolaps. Globalno siromaštvo je posljedica ljudskog nemara, pohlepe i sebičnosti, najvećih i najbogatiji, upravo to se pripisuje globalizaciji i kapitalizmu kao temeljni proizvod. Za rješavanje problema globalnog siromaštva neće biti potrebno donirati samo određenu količinu novca, naprotiv, potrebno je mijenjati politiku međunarondih odnosa, poštovati suverenitet, jednakopravnost subjekata, poslovnih, međunarodno političkih i dr.

2.1.3. Siromaštvo i ljudska prava

Globalno siromštvo kosi se sa demokratskim vrijednostima i načelima, narušava i neposredno kompromituje ljudska prava građana koji su dijelom siromašne populacije. Ljudska prava su nešto što se nalazi u središtu velikog broja međunarodnih dokumenata čija je svrha zaštititi i promicati ih, a donosioci takvih dokumenata najučestalije su međunarodne organizacije poput UN-a, EU-a, VE itd. Sa druge strane, upravo te i njima slične organizacije svjedokom su događaja koji podstiču siromaštvo i socijalni jaz, posljedicom globalizacijsko kapitalističkih međunarodnih politika, imperijalističkih neokolonijalističkih ideja, odnosno ekonomskih ratova za kontrolu svijeta. Ranije smo zaključili da globalizacija nije toliko dobra za sve građane, kako se ista predstavljala. Dva takoreći najvažnija međunarodna dokumenta koja se bave zaštitom ljudskih prava i sloboda, upravo su UN deklaracija o ljudskim pravima i Evropska konvencija o ljudskim pravima i slobodama.¹⁸ Da razjasnimo, diskriminacija je prvi i najvažniji pokazatelj nepoštovanja ljudskih prava. Uz navedeno, moramo se dotaći ustava zemalja kao i nižih zakonskih i podzakonskih akata, koji garantuju ostvarenja ljudskih prava i sloboda svim građanima jedne zemlje. Odakle onda permanentno siromaštvo, nejednakost, diskriminacija na osnovu socijalnog položaja itd.? Činjenica je da su danas u savremeno doba, u mnogim zemljama, posebno slabije razvijenim i ekonomski zavisnim, mnoga prava usurpirana i kao takva u praksi neostvarena, a što se u cijelosti negativno odražava na društveno politički razvoj, ekonomsko socijalnu stabilnost zajednice i sl.

¹⁸ The Universal Human Rights Declaration, (2015) dostupno na: <http://www.un.org/en/documents/udhr/> prostup 20.09.2015.

Kada je riječ o slabije razvijenim zemljama kakva je Bosna i Hercegovina, imamo stalno prisustvo kritike međunarodnih organizacija i međunarodne zajednice uopće, na račun domaćeg političkog liderstva, korupciju, kriminal i sl., a upravo se međunarodna zajednica licemjerno postavila prema Bosni i Hercegovini, koja je pretrpjela agresiju, i agresorsku ideju skoro pa otjelotvorila u Dejtonskom mirovnom sporazumu, koji nije posebno povoljan za izgradnju države Bosne i Hercegovine, prvenstveno zbog visokih ovlasti entiteta, entitetskih granica uopće i brojnih drugih anomalija. Iako u mnogim segmentima ima ingerencije, posebno UN kao vodeća međunarodna organizacija, ne reaguje preventivno, doslijedno i na način da se istinski riješi problem, koji vodi određene države u sukobe, zategnute odnose koji pospješuju ekonomske krize i siromaštvo.

Ugrožavanje ljudskih prava prati siromaštvo, korupcija, nezaposlenost a sve navedeno faktori su koji nagrizaju demokratiju u svim segmentima. Slabije razvijene zemlje, moraju da ulože velike napore kako bi izgradili stabilne pravne temelje svog sistema, odnosno društva, a na pravnoj državi temelje se i ljudska prava, odnosno njihovo ostvarenje. Ljudska prava, odnosno dokumenti koji ih garantuju i štite, treba da budu vodilja u izgradnji kvalitetnih socijalnih kapaciteta, snažnog socijalnog sistema i naprednog okruženja glede privrednog rasta, obrazovanja, zdravstvene politike, socijalne zaštite, zapošljavanja i drugih determinanti socijalne slike jedne zemlje. Konstatovat ćemo da su osnovna ljudska prava pravo na život, pravo na zaposlenje, pravo na zdravstvenu zaštitu, pravo na porodicu, imovinu, obrazovanje i sl. Nisu li ugrožena, zapitati ćemo se, kada je u društvu izraženo siromaštvo? U zemljama koje se nalaze u fazi razvoja, sva navedena prava i s njima povezane slobode ugrožene su upravo koruptivnim aktivnostima, općim negativnim društvenim ekonomskim balansom i političkom nestabilnošću. Bosna i Hercegovina je dobar primjer navedene problematike. Kvalitet uređenja jedne zemlje, pravni osnovi društva, njen politički i socijalni mir, mjeri se ostvarenjem ljudskih prava i sloboda. Ljudska prava i slobode fundament su svakog ustava jedne zemlje. U modernom dobu ljudska prava nerijetko su narušena uslijed diskriminacije, njenih različitih oblika. Svakako, nema sumnje da je diskriminacija posebno izražena i u razvijenim zemljama. Najtragičnija činjenica je da je najprisutniji oblik diskriminacije u kontekstu kompromitovanja ljudskih prava na osnovu materijalnog statusa, a to možemo da primjetimo prevashodno na Bosni i Hercegovini pa i drugim zemljama u sličnom položaju.¹⁹

19 OSCE, (2015) Ekonomski i socijalni prava, dostupno na:
<http://www.oscebih.org/Default.aspx?id=50&lang=HR> pristup: 19.09.2015.

Materijalni status uvjetuje obrazovanje odraslih, njihove djece, edukaciju, dostupnost osnovnih životnih potreba, zdravstvenu zaštitu, pa i do nekih najminornijih stvari na koje svako lice ima pravo. Ljudska prava i diskriminacija kose se po svim osnovama i kao takva ne smiju biti u sprezi i jedna drugu nadopunjavati kao negativne determinante društva, već naprotiv, isključivati se. Socijalni problemi pogađaju uveliko i u najvećoj mjeri upravo ranjive kategorije jednog društva, a to su posebno djeca i mladi, penzioneri, ratni vojni invalidi, osobe sa posebnim potrebama, pa i sve ljude u nekoj socijalnoj neprilici, a to je posebno izraženo kada se radi o jednoj zemlji koja se nalazi u procesu razvoja i kao takva, obzirom na konstelaciju odnosa u jednom takvom društvu još više pogađa pomenutu populaciju socijalnim neravnomjernostima.

Svijet je nepravedan. Takav je bio u prošlosti, a biti će i u budućnosti. Ali, to nije niti opravdanje niti razlog za rezignaciju. Čovjek, kao inteligentno i duhovno biće, u mogućnosti je utjecati na pojave i procese koji ga okružuju. Globalizacijski proces jedan je od takvih procesa na kojega prvenstveno čovjek može i treba utjecati, a ne profit. Daljnji smjer globalizacijskog procesa ovisit će kao i do sada najviše o izboru i volji svakog pojedinca. Građani jedne zemlje koja se nalazi u problemu ne smiju biti pasivni i mirno sjediti dok se njihovi životi odigravaju po želji drugih, dok njihovo društvo i država propada, dok korupcija biva dio aktuelne vlasti, dok postoji diskriminacija, dok se nameću bezrazložni porezi itd. Građani su ti koji daju legitimitet vlasti, upravo kao takvi imaju ga pravo oduzeti, izglasati nepovjerenje, insistirati na referendumima, javnim raspravama, izgradnji novih političkih opcija, kadrova itd. Neopravdano je barem za određene probleme kritikovati, a kao društvo biti pasivan po tom pitanju, ne djelovati. Širom Zapada, imamo mnogo pozitivnih primjera kada se cijelo društvo „glasno čuje“ i pobuni zbog određenog poreza stanovništvu, i ne odustaje sve dok vlast isti ne povuče, odnosno odluku o njegovom nametanju. Bosna i Hercegovina nema takve primjere, a trebala bi ih imati, nema potpunu slobodu medija, ima pasivne građane, ima koruptivne političare i disfunkcionalan sigurnosni sistem, posebno pravosuđe, a sve neposredno ugrožava ljudska prava, slobode i podstiče siromaštvo, odlaske mladih iz BiH i povezane probleme.

2.2. Djelovanje međunarodnih organizacija na suzbijanju siromaštva

2.2.1. Međunarodne organizacije i siromaštvo (UN i EU)

Generalna skupština Ujedinjenih naroda je odredila 17. oktobar kao dan borbe protiv siromaštva. Ovaj dan se obilježava o 1993. godine.²⁰ Ma ovaj datum se snažnije ističe problem siromaštva, posebno kod zemalja u razvoju. Iako postoje interesi, želje i politike koji su usmjereni ka prevazilaženju siromaštva, klase siromašnih se i dalje javljaju i opstaju. Stanje u svijetu posebno ratovi za resurse, posljedicom kojih cijele države i regioni ostaju uništeni i u stanju materijalnog kolapsa, imamo tipičan primjer Bliskog Istoka, regija Iraka, Libije, Sirije, Libana, Jemena itd.

Međunarodne organizacije posebno UN i EU, a tu se može spomenuti i Afričku uniju, Uniju Američkih država, Organizacija islamske saradnje itd, nastoje suzbiti siromaštvo i efekte siromaštva. Međutim, oni čiji glas se najviše i najdalje čuje jesu UN i EU, tako da ćemo na njihovo djelovanje staviti poseban akcenat u radu. Naime, borba protiv siromaštva i dalje je u središtu Milenijumskih razvojnih ciljeva UN-a i velikog broja drugih organizacija, udruženja i agencija na internacionalnom nivou. Globalizacija je ta koja povezuje ljude diljem svijeta, ali i stvara raskol među njima, osnažuje kako smo zaključili bogatu klasu, a gura silaznom putnjom siromašne i srednje klase. Zaposlenje je osnovna karika socijalno ekonomskih prilika individue, grupe ili cjelokupnog društva, a kao takvo determinira mnoge druge delove društvene egzistencije, krenuvši od obrazovanja i edukacije, zadovoljavanje i zaštite osnovnih ljudskih prava, kriminaliteta, prostitucije i mnogih drugih diferentnih oblika neprihvatljivog ponašanja u jednoj modernoj demokratskoj²¹ državi, obzirom da je kao sistem prihvaćena međunarodno najpoželjnijim oblikom državnog uređenja.

Moderno doba ne karakterišu samo nejednakosti, nego još uvijek i veliko siromaštvo i glad. Širom svijeta, shodno dostupnoj statistici, „skoro svaki sedmi čovjek je gladan. To je gotovo jedna milijarda ljudi, a još jedna milijarda je neuhranjena ili se neadekvatno hrani. Tri četvrtine onih koji gladuju žive na selu, većina njih, više od 60 posto, su žene. Mjereno prema ukupnom

²⁰ Ministarstvo socijalne politike i mlađih Republike Hrvatske, (2015) dostupno na: http://www.mspm.hr/novosti/vijesti/međunarodni_dan_borbe_protiv_siromastva_i_socijalne_iskljucenosti

²¹ Demokratija u užem smislu riječi znači vladavina svih, vladavina većina, a drži se kao internacionalno najpogodniji sistem društvenog uređenja i vladanja u zajednici.

broju stanovnika, najviše gladnih ljudi živi na afričkom kontinentu.²² Statistika je evidentno porazna. Siromaštvo je problem koji veliki broj autora i kritičara smatra okidačem, odnosno pokretačkom snagom sveukupne socijalne problematike širom svijeta, pokretačem migracija, a to je slučaj i u Bosni i Hercegovini, gdje je siromaštvo izraženo s posljedicom neravnomjerne raspodjele resursa, političkog pasivizma, privrednog kriminala, nezaposlenosti itd. Siromaštvo determinira obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, i ostala važna ljudska prava.

Niko ne može biti lišen prava na obrazovanje. Siromaštvo se primarno odražava na porodične prilike i dalje lančano utiče na cijelokupno stanje u društvu. Ako se dotaknemo prethodno iznesenih stavova, možemo izvesti siguran zaključak kako je siromaštvo temelj za implementaciju skoro svih ostalih društvenih problema kako u našoj zemlji, tako i u regionu i međunarodnoj zajednici uopće. „Siromaštvo determinira obrazovanje, liječenje, porodične međuljudske odnose, ličnu izgradnju itd.“²³ U mnogim izvještajima i analizama, radovima i konferencijama, stoji kako upravo Organizacija Ujedinjenih naroda u ovom segmentu pruža nesebičan i istrajan doprinos i potporu, o čemu svjedoči veliki broj projekata i programa koji se bave pružanjem potpore socijalno ugroženim skupinama u zemlji. Pitanje podrške UN-a kroz njene organizacije u kontekstu suzbijanja i prevencije siromaštva je neminovno, neosporno, ali onda možemo postaviti pitanje kako to da je siromaštvo i dalje u prevelikom omjeru prisutno na globalnom planu? Ko odobrava ratove i okupacije koji iza sebe ostavljaju milione glanih, urušene ekonomije koje se desetljećima oporavlju? Koji ili možda još bolje pitati, čiji su to razlozi i interesi važniji od stotinama hiljada ugroženih života, i miliona izbjeglica koji se nalaze na bezizlaznom putu u borbi za preživljavanje? Kada se radi o zemljama u razvoju, ili zemljama sa disfunkcionalnim pravnim sektorom, bitno je da se dotaknemo i korupcije koja je izražena u zemljama u razvoju u tolikoj mjeri da je možemo smatrati gotovo subjektom društva i međuljudskih odnosa i kretanja, a veliki je da ne kažemo temeljni činioc sveopće (ne)stabilnosti društva uopće, nepovjerenja građana u sistem i vlast. Ukoliko se želi postići sveopći napredak, važno je da prvenstveno u svijetu vlada politička stabilnost, da se suzbiju interesi korporacija prvenstveno vojne i medicinske industrije, da se ljudski životi stave ispred navedenog. Obzirom na ubrzani razvoj vojnih struktura, inovacija, možemo očekivati da će u svakom momentu u budućnosti, negdje buktati ratno stanje, vojna industrija čini veliki dio svjetske trgovine i važan

²² Barbara Unmüßig, Lili Fuhr, Thomas Fatheuer (2016) Izvod iz knjige „Kritika zelene ekonomije“ - 4. poglavlje:, dostupno na: <https://ba.boell.org/bs/2016/06/16/svijet-kakav-poznajemo-nejednakost-siromastvo-glad> pristup 15.09.2017.

²³ European Commision, (2015) Poverty and employment, dostupno na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=hr&catId=751>

dio prihoda nekih od najvećih političko sigurnosnih igrača u svijetu. Ovo navodimo jer gdje ima rata, cijeli region će ga osjetiti, prvenstveno materijalnog oskudicom, inflacijama, kriminalom, a sve će naravno neposredno da poveća siromaštvo, ugrozi ljudska prava većine itd. Politička stabilnost, jednakopravnost za sve subjekte međunarodnog prava, ali i unutar nacionalnih pravnih sistema, sigurna radna mjesta, prihodi od rada koji omogućavaju život dostojan čovjeka, uslovi rada, prilike za različite vrste profesionalnih treninga i dostupnost socijalne zaštite pitanja su koja više nego ikada utječu na svakodnevnicu ljudi koji žive u siromaštvu širom svijeta.

2.2.2. Ujedinjene nacije u borbi protiv siromaštva: kapaciteti, dosadašnje aktivnosti, programi i politike

Povelja UN podrazumijeva temeljni akt rada ove organizacije. Povelja Ujedinjenih naroda potpisana je 26. juna 1945. godine na konferenciji u San Franciscu od strane 50 zemalja. Stupila je na snagu 24. oktobra 1945. godine. Povelja sadrži 19 poglavlja i Statut međunarodnog suda od čega je najbitnije prvo poglavlje u kojem su definirani ciljevi (prvi član) i načela organizacije (drugi član).²⁴ Već u članu 1. Povelje Ujedinjenih naroda definiraju se glavni ciljevi, a to su:

- Održavanje međunarodnog mira i sigurnosti;
- Razvijanje prijateljskih odnosa između naroda na osnovu uvažavanja principa jednakih prava i samoopredjeljenja naroda;
- Postizanje međunarodne saradnje u rješavanju međunarodnih problema ekonomskog, socijalnog, kulturnog ili humanitarnog karaktera i unapređivanja i poticanja poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda za sve, i
- Funkcioniranje u ulozi centra za usaglašavanje djelovanja svih naroda na postizanju ovih zajedničkih ciljeva

Sve države na globalnom planu danas nisu jednake. Neke su klasični pijunu drugih država, većih i važnijih igrača međunarodnih odnosa. Ovo je stanje u praksi 21. vijeka, uprkos tome što u se članu 2. Povelje definiraju načela organizacije, a prvo i vjerojatno najznačajnije načelo

²⁴ Duraković, Nijaz (2009) Međunarodni odnosi, FPN UNSA, Sarajevo, str 71

Povelje je ono o suverenoj jedankosti svih članica, a jednakost se u ovom slučaju više odnosi na pravni status, nego na veličinu, snagu ili bogatstvo. Dva sljedeća načela Ključno načelo Povelje, razumljivo je samo po sebi, jest i obaveza članica da se u dobroj vjeri pridržavaju obaveza koju su prema Povelji preuzele. Popis načela iz člana 2. Povelje završava odlučnim ograničenjem ovlasti Ujedinjenih naroda. Ovo je ograničeno klauzulom o domaćoj jurisdikciji, koja sprečava Ujedinjene narode da djeluju u pitanjima koja spadaju u unutarnju jurisdikciju države. Sve navedeno u savremenom dobu, kompromitovano je u međunarodnim odnosima, suverenitet svake zemlje doveden je u pitanje, upravo zbog toga što najsnažniji igrači UN-a, daju sebi za pravo, kako se pokazalo do sada, shodno samo njihovim interesima, njima samo poznatim, ugroze suverenitet zemlje, i samo su male zemlje dužne podnositи izvještaje i odgovarati organizacijama kakva je UN, veliki igrači svakako vode glavnu riječ. U narednim redovima istaći ćešo nešto više o ***globalnim samitima o socijalnom razvoju***, čiji je cilj bio da se podstakne socijalni mir, ekonomski prosperitet u čijoj se pozadini nalazi susbijanje siromaštva kao globalnog problema. „Prvi svjetski samit za socijalni razvoj održan je 1995. u organizaciji Instituta UN za socijalni razvoj, a bio je najveći sastanak lidera (oko 180 zemalja) na kome se raspravljalo o životu ljudi, socijalnim problemima sa kojima se svijet suočava, sa ciljem da se socijalna slika svijeta poboljša u budućnosti, da se poveća stopa zaposlenosti, kvalitet života i socijalni razvoj podigne na viši nivo.“²⁵

Kao posljedica navedenog samita, usvojeni su Deklaracija za socijalni razvoj i Program akcija borbe protiv siromaštva, a što se njihova sadržaja tiče; stavljuju potrebe ljudi u centar razvoja i međunarodne saradnje kao i pomoć razvoju nerazvijenih zemalja – otpisivanjem duga naksiromašnjim zemljama, pomoć u ostvarivanju zdravstvene zaštite i obrazovanju stanovništva i detaljno definišu načine na koje će se obaveze iz Deklaracije primjeniti u praksi. Neminovno je da teorijski sagledano ovaj akt i njemu slični zvuče obećavajuće i pozitivno, a u praksi koliko je isto implementirano, i kakve su reperkusije navedenog, dovodi se u pitanje. Da li zemlje kojima je otisan dug bivaju onda zemlje koje su uslovno govoreći poltroni svojih kreditora? Politika međunarodnih odnosa je složena i hladna, sve ima svoju cijenu, a to se do danas potvrdilo u više navrata. Krenemo li dalje u analizu, „Drugi svjetski samit o socijalnom razvoju održan je u Ženevi, 2000. godine kao specijalna sjednica Generalne skupštine UN, pod nazivom ”Ženeva 2000.”

²⁵ Sajt prvog Samita iz 1995.dostupno na: <http://www.iisd.ca/wssd95.html> pristup: 27.09.2017.

Također, i na njemu su predložene nove inicijative za ispunjavanje ciljeva postavljenih u Kopenhagenskoj deklaraciji i programu akcije.²⁶ S druge strane, Milenijumski samit održan je 2000. u New Yorku. Donesena je Milenijumska deklaracija koja uključuje važne Milenijumske ciljeve razvoja. Kao jedan od zaključaka istaknuta je neophodnost izgradnje mehanizma kojim će se preispitivati socijalne poslijedice ekonomskih procesa. Bitno je da spomenemo i Treći svjetski samit o socijalnom razvoju, on je održan 2005. godine. Ujedinjene nacije Samit opisuju kao „najveći skup svetskih lidera u historiji“ i životnu priliku za donošenje smjelih odluka u oblastima razvoja, sigurnosti, ljudskih prava i reforme Ujedinjenih nacija.

Raspravljanje o uspjesima u realizaciji Milenijumskih ciljeva u periodu do 2005. godine a sve prisutne članice, uključujući i BiH, obavezale su se da će ih realizovati do 2015. godine. Sada postavljamo pitanje, da li je BiH realizirala Milenijumske ciljeve? Da li su zemlje regionalne? Da li je neka od zemalja Evropske unije? Mnogi analitičari su stava da je Evropa daleko od takvih utopističkih ciljeva u praksi, posebno zemlje u razvoju, a naravno da su dokumenti dobra podloga za rad, ali praktična implemenzacije je problem. „Savremeno tehnološki razvoj i napredak, na krilima globalizacije doprinio je opet osnaživanju kapitalizma i jačanju ionako već bogatih i ekonomski snažnih. Taj novi tip urbanizacijske ekonomije omogućuje firmama da maksimaliziraju koristi koje mogu polučiti od novih tehnologija te da maksimaliziraju svoje sposobnosti za globalno poslovanje. Čak se i elektronska tržišta oslanjaju na trgovce i banke koji su negdje smješteni u globalnu mrežu finansijskih središta, a u svakom od njih koncentrisani su resursi koji su nužni za uspijevanje tržišta.“²⁷

Od svih do sada navedenih međunarodnih skupova, najvažniji je tzv. „Milenijumski samit“ - održan u Njujorku 2000. godine (svjetska konferencija o socijalnom razvoju) jer predstavlja sažetak rada svih prethodnih konferencijskih i praktičnih sublimacija principa razvoja u najvažnije ciljeve i strategiju koja je danas poznata kao Milenijumski ciljevi. Milenijumski ciljevi razvoja OUN usvojeni su kao smjernice razvoja u svim zemljama koje streme ka stvaranju uslova za poboljšanje životnih i radnih uslova odnosno zadovoljenje potreba ljudi. Kratko ćemo se referirati na činjenicu da Milenijumski ciljevi razvoja Ujedinjenih nacija predviđaju globalni plan socijalnog razvoja do 2015. koji za cilj ima:

- Prepoloviti stopu siromaštva ukupnog stanovništva i iskorijeniti glad;
- Postići univerzalnost osnovnog obrazovanja;

²⁶ Sajt samita Ženeva 2000. dostupno na: <http://social.un.org/index/Home/Geneva2000.aspx> pristup: 27.09.2017.

²⁷ Saskia Sassen (2003) Protogeografije Globalizacije, Multimedijalni institut, Zagreb, str 97

- Promovisati jednakost među polovima i dati veća prava ženama;
- Smanjiti smrtnost djece;
- Raditi na prevenciji HIV/SIDE, tuberkuloze i ostalih bolesti;
- Osigurati održivost prirodne sredine, i
- Razviti globalno partnerstvo za razvoj²⁸

Svi ciljevi neposredno se tiču smanjenja siromaštva, međutim njihova praktična implementacija ne ide baš u željenom kontekstu, obzirom da se radi o problemima koji zahtjevaju ozbiljan i dugoročan pristup i angažman na njihovom rješavanju, a na globalnom planu, uvijek postoje nova žarišta gdje prijeti siromaštvo i problematika koja ga podstiče. Što se nekih pozitivnih refleksija tiče, možemo konstatovati da je Milenijumska deklaracija direktno uticala na planove zemalja potpisnica, uključujući i BiH, posebno u kratkoročnim i srednjoročnim planovima za period do 2015. godine.

U procesu realizacije Milenijumskih ciljeva naročito je značajan samit održan 2010. u New Yorku koji je za cilj imao analizu realizacije i ubrzanje napretka ka ostvarenju Milenijumskih ciljeva razvoja, uključujući detaljni pregled analize postignuća, najboljih praksi, prepreka i izazova tzv. učenja konkretnih strategija iz akcije. Cilj Samita je bio i povezivanje Milenijumskih ciljeva razvoja sa dogovorenom međunarodnom agendom razvoja radi stvaranja sinergije među različitim razvojnim ciljevima i potrebe za integriranim pristupom u postizanju istih. U kritičkom diskursu, osvrnut ćemo se na realističnost ovih ciljeva, mogućnost njihovih ostavarenja. Zbog ambiciozno postavljenih programa organizacije za zaštitu ljudskih prava često kritikuju koncept Milenijumskih ciljeva, jer nije dovoljno istaknuta veza između postavljenih ciljeva, potrebne materijalne osnove i ostvarivanja ljudskih prava. „Kritičari Milenijumskih ciljeva smatraju da su oni velikim dijelom **neostvarivi**, jer su određeni regioni poput subsaharske Afrike toliko nerazvijeni da bez obimne međunarodne pomoći ne mogu postići željene promjene.“²⁹ Druga poteškoća, odnosno primjedba je da međunarodne organizacije nemaju direktni utjecaj na način na koji će se ovi ciljevi realizovati unutar nacionalnih sistema, jer su kapaciteti i uloga države znatno umanjeni neoliberalnom ekonomijom i globalizacijom.

²⁸ Millennium Development Goals Indicators dostupno na: <http://mdgs.un.org/> pristup: 28.09.2017.

²⁹ Millennium Development Goals Report 2010, OUN, New York.

Međutim, uprkos ovoj kritici jasno je da su Milenijumski ciljevi razvoja usmjereni ka ostvarenju univerzalnosti ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava jer se stvara povoljna klima za njihovu realizaciju. To se najbolje uočava iz Izvještaja o realizaciji Milenijumskega ciljeva razvoja, koji je objavio Program UN za razvoj (UNDP) 2010. godine kao kritičku analizu postignuća na polovini predviđenog perioda realizacije ciljeva. U izvještaju se navodi da su rezultati realizacije Milenijumskega ciljeva razvoja u regionima širom svijeta nejednaki, međutim da je napredak postignut i u regionima u kojima su izazovi najveći (subsaharska Afrika i drugi nerazvijeni dijelovi svijeta). Rezultati koji su postignuti u uspješnijim slučajevima pokazuju da je napredak moguć, ali je potreban dodatan napor da bi se ciljevi u potpunosti postigli do 2015. godine. Ciljevi su previše teatralni, utopistični i jednom riječju govoreći; nemoguće ih je implementirati u svim dijelovima svijeta, jednako brzo, jednako dobro, ili uopće realizirati, jer nemaju sve nacionalne strukture istu moć i kapacitete, povjerenje građana, pravni sistem i sl. Bitno je naglasiti da je adekvatan međunarodni monitoring ovdje izostao, tako da se javlja problem u koruptivnim zemljama.

Činjenica da su ciljevi koji su postavljeni visoki, govori nam nekoliko stvari, prije svega, upravo ovi ciljevi otkrivaju nedostatak mehanizama i kapaciteta nacionalnih faktora da u saradnji sa međunarodnim faktorima kao što je UN, ostvare dogovorene odnosno ustanovaljene neophodno ostvarive ciljeve. Milenijumski ciljevi su veoma dobra osnova za djelovanje ali i parametar za mjerjenje uspješnosti socijalnih promjena u zemljama u svijetu, ali i drugim zemljama koje imaju sličan problem. A da li imaju sve zemlje mogućnost da ih realiziraju? Da li im se osigurava adekvatna pomoć? Ko će da vrši monitoring realizacije? Kako izmjeriti praktična postignuća? Sve su to pitanja koja diskredituju pozitivna izvještavanja UN-a, i njegovih agencija o svjetskom napretku u domenu sprječavanja siromaštva. Napredak se polako ostvaruje, negdje se urušava prethodno pozitivno stanje, tako da se svijet nalazi u jednom krugu koji će uvijek da broji probleme koji vode ka siromaštvu, a o njima smo pisali ranije. Na kraju, bitno je da se naglasi da UN ima posebnu agenciju, odnosno Ekonomsko socijalno vijeće čiji je zadatak promovisanje dobroti i blagostanja svih naroda. Ovo vijeće se do 1992. godine sastajalo dva puta godišnje (New York i Ženeva), a od 1992. godine promjenjeno je u jedanput godišnje. Područja o kojima se raspravlja jesu ljudska prava, izbjeglice, ekonomski i socijalni napredak, kultura, obrazovanje, zdravstvo, opskrba hranom, trgovina i promet, demografija, stanovanje, radni uslovi.

Ekonomsko socijalno vijeće prima izvještaje od svih UN fondova i programa i služi kao centralni forum za diskusiju o međunarodnim ekonomskim i socijalnim pitanjima kao i za formuliranje preporuka koje se daju članicama UN. Njegova odgovornost se tiče:

- Promocije višeg standarda života, zaposlenosti i ekonomskog napretka;
- Identifikovanja riješenja za međunarodne probleme;
- Posredovanja u međunarodnoj, kulturnoj i obrazovnoj saradnji, i
- Ohrabrvanja univerzalnog poštovanja ljudskih prava i fundamentalnih sloboda;³⁰

Imamo na stanju činjenicu da postoji cijela jedna agencija koja se bavi istraživanjem i predstavljanjem pitanja siromaštva u svijetu, alarmiranja nadležnih o navedenom, a koja se sastaje dva puta godišnje, a sada i jedanput. Koliko možemo pričati o kredibilnosti kada se o ovako ozbiljnog problemu, bavimo jedanput godišnje? Da li je ECOSOC potreban uopće? Kako se pokazalo do sada, najveći značaj u odnosu na globalno rješavanje siromaštva u okviru UN, ima Centar za planiranje, projektovanje i politiku razvoja, koji je u stvari operativna institucija Komiteta za planiranje razvoja. „Dvije osnovne ideje vodilje rada UN-ovog Centra za planiranje, projektovanje i politiku razvoja su da svako ljudsko biće ima pravo na dostojan život i da svi ljudi imaju pravo na jednak učešće u odlukama koje utiču na njihov život. Izazov istraživanja je u personalizovanju ovih vrijednosti, ali i u odgovoru na situaciju i stepen njihovog ignorisanja u pojedinim društвima što je najvažniji zadatak Odjeljenja za održivi razvoj.“³¹

Bilo kakva priča o suverenosti, demokratiji i slobodi, kako pojedinaca tako i čitavih država, postala je nedokučiva iluzija za sve one koji nemaju dovoljno kapitala da to “kupe” na globalnom tržištu. To nije niti najmanje čudno kada se uzme u obzir dužnička strategija koja međunarodnim monetarnim institucijama služi kao poluga za sistemsko vršenje pritisaka i nametanja tzv. standardnih modela “suverenim” državama. Suverenitet se u moru globalizacije odavno izgubio, a kapital je sredstvo njegove kupovine. Na primjer, neposredno angažovanje UN na području socijalnog planiranja u slabo razvijenim zemljama vrši se putem finansiranja izgradnje planiranih objekata, kao i slanjem stručnjaka za izradu, reviziju i sprovоđenje nacionalnih planova. Pored tijela UN, značajnu ulogu u ostvarivanju planiranja razvoja i socijalnog planiranja imaju i Međunarodna organizacija rada, Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond, koji u sopstvenim dokumentima, planovima i izvještajima razrađuju koncepcije socijalnog razvoja koje su u saglasnosti sa ciljevima iznesenim u dokumentima UN. Upravo su MMF i Svjetska banka, glavni akteri one prethodno pomenute dužničke strategije otimanja suvereniteta zemalja.

³⁰ Ekonomsko-socijalnp vijeće (2015) OUN dostupno na: <http://www.un.org/en/ecosoc/> pristup: 29.09.2017.

³¹ UN Division for sustainable development (2015) dostupno na: www.un.org/esa/dsd pristup 29.09.2017.

2.2.3. EU u borbi protiv siromaštva: mehanizmi i kapaciteti

Postati članica Evropske unije danas je cilj mnogih država Evrope, pa i same Bosne i Hercegovine. Ukoliko se posmatraju zemlje regije, sve su postavile za primaran cilj pristupanje EU, a u tome su do danas uspjehe Slovenija i BiH. Uprkos tome što postoje brojne pozitivne strane ovih integracija, često se postavljaju pitanjima o stvarnoj dobrobiti EU za državu, postavlja se pitanja podjednakih prava u EU kao i niz drugih pitanja sličnog tipa. Pored toga, dosta su učestala i pitanja o tome da li EU zapravo vodi savez najjačih država, odnosno Njemačka i Francuska, u prvom redu. Evropska unija, u načelu, promiče demokratiju, liberalizam, slobodno tržište, a samim tim i globalizaciju ali i kapitalistička društva. Evropska unija se, također, bori protiv siromaštva na način što razvija diferencirane fondove koji pomažu zemlje ekonomski. Potom, razvija programe koji edukativno podstiču ljudske resurse, promoviše obrazovanje, zapošljavanje i ljudska prava uopće. Međutim, podržavati državu u borbi siromaštva, znači mnogo više od davanja materijalne podrške. Podsticati ekonomiju na razvoj, izgradnju pravne države, ujedno znači i podsticati strane direktnе investicije koje bi povećale broj radnih mјesta, zaštitu domaće privrede, zaštititi zemlju od eksplorisanja prirodnih resursa, pažljivo pratiti procese privatizacije za zemlje koje prelaze iz socijalističkog u demokratsko društvo kao i pravno-političko ustrojstvo. Upravo „podupiranjem država članica u borbi protiv siromaštva, socijalne isključenosti i diskriminacije Evropska unija nastoji poboljšati uključivost i koheziju evropskog društva i svim građanima omogućiti ostvarivanje jednakog pristupa raspoloživim mogućnostima i resursima.“³²

Evropska unija je prema stanovištu mnogih analitičara, mnogo konkretnija i djelotvornija kada je u pitanju pomoć pri suzbijanju siromaštva i problema koji ga podstiču, u odnosu na UN. EU ima nešto skromnije ciljeve od UN-a, iako su nekada i intencije i teorijski planovi EU nagli i preambiciozni. U prvom redu, važno je da se problem i njegovo rješenje ne posmatra površno, jer se ne radi o problemu koji se rješava kratkoročno. Potrebno je ispuniti mnogo uslova i istrajati, da bi se status određenog dijela stanovništva, određene zajednice poboljšao i unaprijedio, te ostao takav samoodrživ.

³² Evropski parlament (2017) Borba protiv siromaštva, diskriminacije i isključenosti, dostupno na: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/hr/displayFtu.html?ftuId=FTU_5.10.9.html pristup 23.09.2017.

Evropska unija je složena organizacija sa istorijom postojanja dugom preko 60 godina. U tom periodu načinjeni su brojni koraci, implementirani brojni programi kojima se nastoji poboljšati položaj EU i svakako položaj njenih građana te suzbiti siromaštvo. Evropski parlament ističe da je u periodu od 1975. do 1994. godine, tadašnja Evropska ekonomска zajednica provela niz pilot-projekata i programa osmišljenih za suzbijanje siromaštva na evropskom tlu. Ipak, djelovanje Zajednice u tom području neprestano se osporavalo zbog nedostatka pravne osnove. Ta problematika se promijenila 1999. stupanjem na snagu Ugovora iz Amsterdama, u kojem je kao jedan od ciljeva socijalne politike Zajednice, utvrđeno iskorjenjivanje socijalne isključenosti. Pored toga, značajno je konstatovati da je osnovan i Odbor za socijalnu zaštitu, a sve sa ciljem promicanja sveopće saradnje između država članica, kao i na relaciji države članice – EU, kao viši nivo suverenosti.

„Dosadašnja pravila igre uspostavljena od međunarodnih ekonomskih i trgovinskih organizacija, omogućila su neravnomjeran razvitak, čiju cijenu plaća većina država i njihovo ionako siromašno stanovništvo.“³³ Isto tako, ključni nosioci globalizacijskih procesa raspolažu kapitalom koji se može iskoristiti, odnosno koji žele iskoristiti kako bi ostvarili profit. Pri tome, ključni noocio tokova globalizacije nastoje da ostavre isključivo lične ciljeve, bez uzimanja u obzir stanja siromaštva u pojedinim zemljama kao i efektima njihovih odluka na siromaštvo. Ovakvo stanje stvari na terenu, opravdava se pričom o nepostojanju alternative i nužnoj količini „boli“ koja mora prethoditi napretku.

U ovom kontekstu korisno je ukratko se osvrnuti na Lisabonsku strategiju, aktu koji je utemeljen prije 17 godina, a kojim je uspostavljen mehanizam monitoringa i koordinacije koji je uključivao postavljanje ciljeva, mjerjenje siromaštva na temelju niza parametara i mjerila, smjernice za države članice i nacionalne akcijske planove protiv siromaštva. Sve to podstaklo je na povećan senzibilitet vlada i organizacija spram rasprostranjenom siromaštvo, ali nije toliko podstaklo preventivne mjere i podršku spriječavanju siromaštva generalno. Važno je naglasiti da „siromaštvo ne samo da utiče na dobrobit pojedinaca i njihovu sposobnost da igraju ulogu u društvu, već također nanose štetu ekonomskom razvoju zajednice“³⁴. Polazeći od navedenog, EU naglašava važnost kolektivne odgovornosti u borbi protiv siromaštva kao i potrebe da se u obu borbu uključi javna vlast, civilno društvo te kompanije.

³³ Getoš A. (2002) Račlamba mogućnosti posezanja za terorizmom u krugovima „antiglobalista“ (dipl. rad na VPŠ MUP-a RH), str 79

³⁴ Delegation of European Union to BiH, (2010) 2010-godina borbe protiv siromaštva, dostupno na: <http://europa.ba/?p=34182> pristup 23.09.2017.

Kako je u nekoliko navrata pomenuto, siromaštvo je jedan javni, kolektivni problem, nikako problem individue, ili čak jedne zemlje. Na siromaštvo jedne zemlje, utiče mnogo međunarodnih faktora, pored onih unutrašnjih nacionalnih, tako da međunarodna zajednica snosi dio odgovornosti u svakom momentu. Naravno, napor EU ka suzbijanju siromaštva su vidljivi i kroz strategiju Europa 2020. S tim u vezi, jedna od glavnih novina koje su uvedene strategijom Europa 2020. za pametan, održiv i uključiv rast, koja je usvojena 2010., bio je novi zajednički cilj u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti, odnosno smanjenje broja Evropljana koji žive ispod nacionalnog praga siromaštva za 25 % i izbavljenje više od 20 miliona ljudi iz siromaštva. Ovo je ozbiljan cilj, a vremenski rok mu je još otprilike dvije godine. Program iziskuje veoma odgovoran i aktivan angažman u polju ekonomskog razvoja datih zemalja. Ovakvi dogovi potvrđuju da je Evropska komisija borbu protiv siromaštva postavila na centralno mjesto svoje privredne i socijalne agende zapošljavanja - Strategije Europa 2020. Lideri ržava i vlada su postigli veom zanačajan napredak – uspjeli su da se dogovore o tome da Evropska unija mora pomoći bar 20 miliona ljudi da izađu iz siromaštva i socijalne isključenosti u sljedećem desetljeću. Određeno je da će se komplementarni nacionalni ciljevi za ostalih 28 zemalja, naknadno odrediti.³⁵

Evropska unija, kao i UN, kroz dokumente postavlja u najmanju ruku neozbiljno velike ciljeve, čija je upitnost ispunjenja više nego očigledna. Tu je važno pomenuti da UN statistike pokazuju da u svijetu ima preko 2,2 milijarde ljudi koji su siromašni ili su na pragu siromaštva. Programi ove institucije navode i ključne razloge povećanja siromaštva za koje se navode ratovi, poskupljenje hrane kao i finansijska kriza ali i prirodne katastrofe. Prema procjenama UN-a, socijalna zaštita za najsramašnije u svijetu bi koštala manje od 2% globalnog bruto domaćeg proizvoda.

Ukoliko se posmatra sanje u BiH, pitanje siromaštva u Bosni i Hercegovini je skoro uvijek i pitanje socijalne isključenosti, marginalizacije i zapostavljanja određenih grupa unutar društva. Vakvo stanje povlači i niz pitanja koja se blisko vezuju za ova stanja, poput načina rješavanja visoke i dugotrajne nezaposlenosti, podsticanje socijalne uključenosti i sl.

³⁵ Evropska platforma protiv siromaštva i socijalne isključenosti: Evropski okvir za socijalnu i teritorijalnu koheziju (2010) Evropska komisija, Birsel, str 3

„Sigurna radna mjesta, prihodi od rada koji omogućavaju život dostojan čovjeka, uslovi rada, prilike za različite vrste profesionalnih treninga i dostupnost socijalne zaštite, pitanja su koja više nego ikada utječu na svakodnevnicu ljudi koji žive u siromaštvu širom svijeta.“³⁶

Ovdje se krije odgovor na prethodno postavljeno pitanje, barem kada se radi o nacionalnim ingerencijama. Statistika pokazuje da, „uprkos općem bogatstvu u Evropskoj uniji, siromaštvo je još uvijek relativno visoko i iznosi 16,9 % EU populacije, što čini otprilike 85 miliona ljudi, koji su u relativnom riziku od siromaštva, te više od 124,2 miliona ljudi, ili 24,8% populacije u riziku od socijalne isključenosti - bilo da su u riziku od relativnog siromaštva, teške materijalne deprivacije ili žive u domaćinstvu s jako niskom stopom intenziteta rada.“³⁷

Obećanja i namjere, težnje i ciljevi, poput ovih posljednjih koji su pomenuti, postoje dugi niz godina kroz historiju. Ukoliko se posmatra analiza novijeg datuma primjećuje se da je Evropska unija odredila kako će prevladati siromaštvo i značajno napredovati u iskorjenjivanju siromaštva još 2000. godine. U vezi s tim, lideri država i vlada 2010. godine su se obavezali smanjiti siromaštvo za najmanje 20 miliona ljudi. Potrebno je dati odgovor na pitanje hoće li se to ostvariti? „Pokazatelj rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti nije varirao previše od 2008. godine (23,7%), ali se čini kako je kriza zaustavila raniji trend sporog kontinuiranog smanjenja“.³⁸ Od momenta razvoja globalne krize i njenih efekata po EU, među zemljama U dolazi do jačanja unutrašnjih razlika. Ove se razlike naročito uočavaju između perifernih zemalja i centralnih, u kojima su periferne one koje su krizom jača pogodjene. Zemlje poput Njemačke i Francuske, koje su imale jače socijalne sisteme, upsjele su da se na kvalitetniji način i odupru udarima krize. Politike štednje koje su zemlje EU uvodile tokom krizenegativno su se odrazile na socijalna stanja i trendove. Samim tim, postalo je upitno u kojoj će se mjeri Evropa u budućnosti moći nositi i boriti sa siromaštvom. Ova borba će u budućnosti isključivo zavisiti od kapaciteta kojima EU bude raspolagala.

Uzimajući u obzir dosadašnja stanja, procjene, može se zaključiti da će Evropa biti u dosta složenoj situaciji te da će se teško boriti sa problemom siromaštva, kako u zemljama EU tako i na samom tlu Evrope. Nema sumnje da se napredak osjeti, ali usporeno i ekonomski krize i problemi se javljaju iznova i iznova koji remete dotadašnji napredak. Pored toga, na sceni postoji nezadovoljstvo dugogodišnjih članica EU, Velike Britanije, Francuske, itd., koje teže

³⁶ EU info Centar (2014) Međunarodni dan borbe protiv siromaštva, dostupno na: <http://euinfo.ba/medunarodni-dan-borbe-protiv-siromastva-17-oktobar/> pristup 23.09.2017.

³⁷ Maković Fišer Stela (2016) Siromaštvo i nejadnokosti u EU, BiH mreža protiv siromaštva, Istraživanje, str 10

³⁸ Maković Fišer Stela (2016) Siromaštvo i nejadnokosti u EU, BiH mreža protiv siromaštva, Istraživanje, str 36

izači iz ove organizacije, kako bi kako ističu samostalno odlučivale o svojoj ekonomiji, politici i zaštite suverenitet. Prema Bejakoviću³⁹, postoje tri preduslova koje je nužno potrebno ispuniti želi li se postići pravedni rast, i spriječiti širenje siromaštva, te osnažiti ekonomiju. U prvom redu, potrebno je ouvati makroekonomsku stabilnost, potom, stvoriti povoljno okruženje za privatno poslovanje i povećanje ulaganja u ljudski kapital. Ovakve mjere zahtijevaju redefinisanje granica između države i tržišta na pitanjima učinkovitosti. Suština je u tome da se država treba povući iz svih aktivnosti koje tržište bolje ostvaruje, država treba biti aktivna i intervenirati u kritičnim područjima u kojima tržišne snage ne mogu osigurati učinkovitu alokaciju resursa ili gdje je pristup najvažnijim dobrima i mogućnostima za život ljudi neodgovarajući. Polazeći od navedenog, a kako zaključuje Bejaković, oristup EU može biti koristan, ali je važno biti realan i ne očekivati previše.

Cilj ovog istraživanja nije elaboracija prednosti i nedostataka članstva u EU, međutim EU svojim programima pomoći djelotvornije i realističnije funkcioniše na terenu u odnosu na brojne druge organizacije i saveze, te se smatra da je kontinentalno posmatrano, na evropskom tlu siromaštvo najniže. S druge strane, Evropa se smatra kolijevkom prosperitetne ekonomije pored SAD-a, posebno zemlje EU. S tim u vezi, siromaštvo je prisutno na prostoru EU, a posebno na prostoru evropskih zemalja koje nisu članice EU, stoga ukoliko se želi da se cijeli prostor Evrope integriše u jedno političko jedinstvo – EU, ista će morati uložiti još veće napore sa ciljem pospješivanja ekonomija zemalja koje nisu članice podržati ekonomski razvoj, strane direktnе investicije, promociju ljudskih prava, suzbijanje korupcije itd. Za sada, stanje nije povoljno, a EU ima nove probleme, nezadovoljstvo pojedinih članica, što će neupitno poljuljati ekonomsku moć EU ukoliko one istupe iz unije, a sve bi moglo da rezultira i ekonomskom krizom, koja će produbiti kapitalističko globalizacijski rastući trend siromaštva.

³⁹ Bejaković Predrag (2016) Siromaštvo, nejednakost i socijalna isključenost u EU, Institut za javne finansije Hrvatske, str 17

2.2.4. Saradnja međunarodnih organizacija sa nacionalnim vladama: kritička analiza

Međunarodne organizacije blisko sarađuju sa vladama zemalja članica, ili potpisnica određenih dokumenata međunarodno pravne važnosti. Ranije je pomenuta dužnička strategiju kontrole slabijih zemalja, upravljanja svjetom putem korporacija i organizacija poput su MMF, STO i sl.

Siromaštvo je problem koji je složen, po svojoj prirodi povezan sa dosta drugih problema, socijalnih, kriminalnih, pravnih, ekonomskih. Odavde se izvodi zaključak da se siromaštvo izučava sa jednog interdisciplinarnog stanovišta. Mnoge zemlje, u savremenim međunarodnim odnosima, izgube svoj suverenitet upravo savezništvom sa drugima u pojedinim organizacijama, savezima, gdje glavnu riječ vode najsnažniji igrači međunarodnih odnosa, a od kojih obično zavisi (ekonomski) i rad mnogih vlada. I dok su pomaci postignuti na ekonomskom planu uistinu revolucionarni, problemi poput "svjetske gladi", SIDA-e, globalnog zagrijavanja, sustavnog uništavanja okoliša i siromaštva većine svjetskog stanovništva ne mogu očekivati skorije rješenje. Izopačenost vrijednosnih sudova na globalnom planu prihvaćena je kao realnost, a bit ljudskog postojanja svedena je na dvije dimenzije, rad / proizvodnja i potrošnja, čime je stvorena potrošačka kultura od koje profitiraju isključivo multinacionalne kompanije.

Vlade, suverenitet, međunarodni odnosi, međunarodne organizacije, međunarodno pravo, pojmovi su koji su blisko povezani i kao takve ih se treba istraživati. Iza suzbijanja siromaštva, terorizma, konzervativnih diktatorskih režima, kriju se ideje globalizacijsko kapitalističkih lidera u svijetu, koji se kriju iza paravana pomoći, a sa konačnim ciljem ostvarenja vlastitih interesa i ciljeva. Države, ne sve, ali većina, ne sarađuju sa UN-om, EU-om, MMF-om, države se ponašaju u skladu sa jasno nametnutim pravilima, normama i vanjskopolitičkim strateškim ciljevima „velikih“. „Veoma je bitno da je u društvu razvijena demokratska kultura, da vlast radi transparentno i da se mjere efekti i kvaliteti realizacije politika, programa i pružanja javnih usluga“⁴⁰. Direktna uključenost građana osigurava identifikovanje njihovih potreba ujedno je osnova kao i temlj javnih programa i oblikovanja javnih usluga. Važno je da se i sami građani uključuju u kreiranje i realizaciju politika.

⁴⁰ Pavlović Vukašin, Stojiljković Zoran (2010) Savremena država: struktura i socijalne funkcije, FPN- Beograd, str 287

Vlasti danas ulaži snažne napore u pravcu uspostavljanja standarda u svakoj javnoj oblasti politika, da što kreativnije kreiraju programe, da prate proces primjene, mjere rezultate i iste vrednuju.

U savremenim međunarodnim odnosima, veliki igrači, malo ili skoro nimalo, ne vode računa o reperkusijama svojih djelovanja u međunarodnim odnosima, na druge zemlje i njihovo stanovništvo. Siromaštvo je evidentan i odličan primjer licemjernog stava međunarodne zajednice spram ovog problema.

Mali broj građana svijeta kontroliše veliko bogatstvo, upravo se to bogatstvo povećava, a u svijetu postoji veliki broj siromašnih. Kada bi se raspodjelilo svjetsko bogatstvo, prema rezultatima dosadašnjih istraživanja, svi bi ljudi bili natprosječnog imovinskog statusa. Sebičnost, egocentričnost, pohlepa i nemar vladaju modernim ekonomskim svijetom. Takožvana, „prethodno pomenuta „dužnička strategija“ prvenstveno je namijenjena za slabije države, dok se moćnije države ponašaju u skladu sa općeprihvaćenim pravilom o primjeni dvostrukih mjerila. Čak i onda kada bi vlade država uistinu mogle insistirati na provođenju vlastitih strategija, često puta se to jednostavno ne čini jer postoji opravdana zabrinutost od mogućih nepovoljnih/negativnih implikacija koje bi njihovo “samovoljno” i “prkosno” ponašanje moglo izazvati od strane tih vrlo utjecajnih institucija.“⁴¹ Pregovori nacionalnih vlada sa međunarodnim ekonomskim i trgovinskim institucijama unilateralni su, jer uz evidentnu nekompetentnost samih vlada postoji ogromna prednost na strani tih institucija: kapital. Govorili smo prethodno o savrememom kolonijalizmu, ekonomске naravi.

Upravo „sofisticirani neokolonijalizam“ podržan pravom jačega, omogućio je najmoćnijima da zadrže svoj primat na hijerarhijskoj ljestvici globalnog svijeta i da sebi potčine sve ostale države. Institucije poput Međunarodnog suda za ratne zločine jednostavno se ignoriraju od strane tih svjetskih moćnika, dok se dvolično ukazuje prstom na sve one male države koje ne smiju niti pomisliti na insistiranje na vlastitom suverenom sudstvu. Na primjer, „MMF-ovo manipulisanje nacionalnim zakonodavstvima i diktiranje reformi “suverenim” državama pomoću kondicionalnosti izazvalo je katastrofalne posljedice u mnogim državama. Pitanje odgovornosti uopće se ne postavlja.“⁴²

⁴¹Getoš A. (2002) Raščlamba mogućnosti posezanja za terorizmom u krugovima “antiglobalista” (dipl. rad na VPŠ MUP-a RH), str 80

⁴² Getoš A. (2002) Raščlamba mogućnosti posezanja za terorizmom u krugovima “antiglobalista” (dipl. rad na VPŠ MUP-a RH), str 80

U prethodnim redovima prezentovana je sva grubost savremenih međunarodnih odnosa, negativnost i problematika koja je došla sa globalizacijom, kapitalizmom i modernim trendovima u vezi sa savezništvima u međunarodnim odnosima. Savremeni međunarodni odnosi imaju dva lica - prvo, ono za širu javnost, koju plasiraju mediji, naravno netransparentni već oni kupljeni, i to je ono načelno, šta je cilj, koja je svrha određene politike, saveza itd. S druge strane, pod okriljem tajne diplomatiјe, uz podršku snažno izgrađenih struktura, političko pravnih, sigurnosnih i informativnih, krije se pravo lice međunarodnih odnosa 21. stoljeća. Problemi poput siromaštva, nisu veliki, koliko je velika moć pojedinih korporacija, organizacija, ukoliko bi se uistinu željelo pomoći, za što su potrebni savjesniji potezi u međunarodnim odnosima, suficit pozitivnih politika, i suzbijanje uticaja međunarodnih korporacija na vlade najvećih igrača u svijetu međunarodne politike i prava.

2.2.5. Podsticanje obrazovanja i zapošljavanja kao preventivni mehanizam spriječavanja siromaštva

Na temelju do sada prezentovanih stavova, jasno je da je za rast i razvoja, ekonomsko osnaživanje, mnogo važno obrazovanje i pitanje zaposlenja, posebno mladih ljudi. Mladi su pogonska snaga jednog društva. Ukoliko posla nema za njih, neće se sigurno dugo zadržavati u granicama te države, odlazit će u inostranstvo u potrazi za zaposlenjem i prosperitetom. Bosna i Hercegovina je primjer navedenog. Nemali broj visoko obrazovanih ljudi doslovno bježi u razvijene zemlje Evropske unije, kako bi se zaposlilo i pospješilo svoje materijalne uslove života, ostvarenje ljudskih prava, sloboda. Problem je ovdje višedimenzionalan - kada odlaze mlađi, evidentno je da će se smanjiti i reprodukcija, a broj stanovnika u zemlji vrtoglavu opadati.

Siromaštvo je pošast koja ne bira ni vrijeme, ni mjesto, a mnogi su raspoloženi promijeniti i kontinent da ga izbjegnu. Država je odgovorna da osigura povoljno i dostupno obrazovanje, kvalitetno ali i ono najvažnije - usklađeno sa potrebama na tržištu rada.

Diplome mlađih u društvu nisu potrebne, ukoliko ne mogu biti adekvatno iskorištene. Teorijsko znanje bez praktične primjene nije potrebno. Mnogo je propusta u malim zemljama kao što je BiH, kada se radi o obrazovanju i zaposlenju. Obrazovanje i zapošljavanje u neposrednoj su

borbi protiv siromaštva. Obrazovane osobe percepiraju stvarnost i siromaštvo ozbiljno, i kreću u borbu protiv istog, na njima dostupne načine, migracije, prekvalificiranje struke itd.

Podaci Eurostata pokazuju da posljednjih mjeseci stope nezaposlenosti i za žene i za muškarce rastu istim tempom, što vjerovatno predstavlja odraz krize. Ono što je, također, moguće uočiti jeste da je stopa nezaposlenosti žena u većini zemalja EU viša od stope nezaposlenosti muškaraca. Budući da su žene u većem omjeru koncentrisane u javnom sektoru, izvjesno je da će one u značajnijoj mjeri biti pogodjene gubitkom zaposlenja uslijed predviđenih smanjenja budžeta u zemljama članicama.⁴³

Značajno je kazati da „obrazovanje i osposobljavanje za određene poslove, direktno mogu poduprijeti ideju sprječavanja siromaštva, osigurati održavanje ljudskih i građanskih vrijednosti, te pomoći u borbi protiv svih oblika diskriminacije. Svaka zemlja odgovorna je za svoj sistem obrazovanja i osposobljavanja.⁴⁴ Međunarodna zajednica ostvarila je brojne utjecaje putem mnogih organizacija, širom svijeta kada su u pitanju obrazovanje i obrazovni sistemi. Međutim vraćamo se na početak, „mali“ se prilagođavaju „velikima“.

Male zemlje bile su u pat poziciji kada su instalirale u domaće sisteme takozvani Euvet program, ili bachelor studije u visokom obrazovanju. Ovo se pominje samo sa ciljem da se pokaže kako kako veliki upravljaju i kontroliraju sve ostale igrače u međunarodnim odnosima. Evropska unija igra važnu ulogu u suzbijanju siromaštva, i u srcu njenih ideja su zaposlenje, ekonomski rast, obrazovanje, ali naravno svaka pomoć ima svoju cijenu. „Evropska unija temelji se na konceptu socijalnog tržišnog gospodarstva. Među prioritetnim ciljevima Ugovora o EU-u puna su zaposlenost, socijalni napredak, socijalna zaštita, solidarnost i socijalna kohezija.“⁴⁵ Posao je fundamentalna osnova pokretanja ekonomskog prosperiteta zajednice. Ukoliko ne postoji zapošljavanje, tada nema ekonomskog procesa i stvaranja kružnog toka novca. Shodno navedenom, važno je naglasiti kako je zaposlenost najvažniji domen politike svakog društva, koja se nalazi kao determinirajući faktor opće stabilizacije zajednice, zemlje i uslovljava mnoge posredne i neposredne tokove u zemlji, a i sam proces zapošljavanja je uslovljen raznim elementima. Osvrnemo li se na domaću praksu, siromaštvo, obrazovanje, zaposlenje, dolazimo do korupcije koja je osnovni sveprisutni faktor destrukcije u

⁴³ Bašić Sanelia, Miković Milanka (2012) Rodne (ne)jednakosti na tržištu rada u BiH, Udruženje žene ženama, Sarajevo, str 50

⁴⁴ Evropsko vijeće (2017) Obrazovanje i osposobljavanje rast i uključenost, dostupno na: <http://www.consilium.europa.eu/hr/policies/education-economic-growth/> pristup 25. 09.2017.

⁴⁵ Evropska komisija (2014) Politike EU, Zapošljavanje i socijalna politika, Brisel, str 3

bosanskohercegovačkom društvu, uslovljava i nepoželjno usmjerava gotovo sve političke, sociološke, općedruštvene procese u zemlji.

Ako se razmatrata socijalna politika jedne zemlje, onda ta politika u funkciji zapošljavanja i predstavlja cilj koji konceptualno stavlja u primarni fokus pomoći pojedincu u razvijanju njegovih vještina i pružanje podrške na putu do zaposlenja i ekonomskog osamostaljenja, a sve praćeno suzbijanjem koruptivnih aktivnosti i povezanih mehanizama djelovanja glede zapošljavanja. Osvrt na historiju, po ovom pitanju, pokazuje mnogo aspekata koji su doprinijeli današnjem stanju na terenu. U savremenom bosanskohercegovačkom drštvu, „nezaposlenost je vjerojatno najvažniji problem koji pogoda mladu generaciju, jednako i u urbanim i ruralnim dijelovima BiH, a u kombinaciji sa stambenim problemima, stalnom ekonomskom krizom i političkim manipulacijama, mlađi ljudi zapadaju u stanje očaja i beznađa, zbog čega se okreću drogama ili alkoholu, ili planiraju iseljavanje kao jedinu mogućnost da sebi osiguraju ljepšu budućnost“⁴⁶ Kada je BiH u pitanju, ratna dejstva dala su veliki doprinos ovoj nepoželjnoj slici zemlje, a svoj odraz ima i u činjenici da je „do kraja rata u BiH, oko 1,2 miliona izbeglica iz Bosne i Hercegovine smješteno na teritorijama drugih zemalja, a oko 50% stanovništva BiH iz 1991. godine promijenilo je mjesto boravka.“⁴⁷ Razdorom društva, imamo postdjelonsku Bosnu i Hercegovinu, kojom upravlja nekoliko političkih opcija, korporacije imaju veliki utjecaj, kako domaće a posebno strane, korupcija je sveprisutna, politički disbalans, i disfunkcionalna pravna država.

U kontekstu ovog pregleda, korisno je ukratko se zaržati na problemu korupcije. Korupcija je ta koja produbljuje elemente siromaštva, opstruira zapošljavanje pa i obrazovanje. Korupcija je pojam, proces ili fenomen koji opstruira i direktno determinira društvenu stabilizaciju i razvoj, krenuvši od jednakog raspodjele društvenih resursa, zapošljavanja, obrazovanja, socijalno ekonomske slike društva, grupa ili pojedinaca, i kao takva, korupcija kao neprihvaćen društveni fenomen podupire socijalne neprilike i narušava neophodan socijalni sklad. Što se zapošljavanja tiče, koje je određeno kao ključna karika suzbijanja siromaštva, stanje na terenu nije povoljno. Tržište rada u BiH pokazuje sljedeće karakteristike: visoku stopu nezaposlenosti i neaktivnosti, te visok udio neformalne zaposlenosti. Zvanične statistike pokazuju da BiH raspolaze vrlo slabom obrazovanom radnom snagom. „Zaposlenost u neformalnom sektoru je pretežno koncentrisana u radno intenzivnim sektorima kao što je poljoprivreda (80%

⁴⁶ Gender and Poverty (2002) A Qualitative Survey, IBHI, str. 6

⁴⁷ UNDP (2003) Izvještaj o humanom razvoju, 2003 godina, str 42

samozaposlenih u neformalnom sektoru je zaposleno u poljoprivredi) ali i građevinarstvo, prerađivačka industrija i sektor usluga (trgovine na veliko i malo).

Prema ARS BiH, oko 1/3 ukupne zaposlenosti je u okviru neformalne ekonomije. Najveći udio neformalno zaposlenih čine samozaposleni i pomažući (neplaćeni) članovi domaćinstva koji su u 95,4% slučajeva poljoprivredni radnici.⁴⁸

U Bosni i Hercegovini postoji veliki broj neobrazovanih ljudi ili slabije obrazovanih, ali kao još veći problem nameće se to da raste broj visokoobrazovanih ljudi svih struka, a zaposleni ni za njih nema. Obrazovni sistem značajno je poljuljan infiltriranjem privatnih visokoškolskih ustanova u obrazovni sistem BiH, te izjednačavanje njihovog statusa sa državnim, odnosno javnim obrazovnim ustanovama. Kvaliteta obrazovanja je evidentno različita a na tržištu rada su svi jednaki. Nezaposlenost je problem koji znatno više pogađa mlada lica BiH u odnosu na druge starosne grupe. Nezaposlenost, kao problem, postoji u društvu kao posredni faktor koji indirektno tretira pitanje ljudskih prava na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, kvalitetno vaspitanje, psihološki razvoj, čije ostvarenje nerijetko ovisi od materijalnog položaja pojedinca ili grupe, a sveopće je uslovljeno (ne)zaposlenost korupcijom u ovoj zemlji.

Važno je naglasimo kako se „uočeni problemi u BiH odnose između ostalog na područje informisanja i istraživanja tržišta rada, praćenja politika zapošljavanja i tržišta rada, što ima uticaja na sam proces kreiranja i implementacije politika zapošljavanja.“⁴⁹

Konačno, nezaposlenost ljudi direktno opstruira socijalno uključivanje pojedinaca i grupa, a nezaposlenost je nerijetko u zemljama u razvoju također podstaknuta visokim stepenom korupcije i različitim protivzakonskim radnjima koje opstruiraju opće zapošljavanje i napredak zemlje na tom planu. Bosna i Hercegovina, kao i zemlje regiona dijele isti navedeni problem. Zaposlenost determinira obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, osnovne životne potrebe odnosno njihovo zadovoljavanje kao i ostvarenje pojedinih ljudskih prava i sloboda, a posao je također jedno od elementarnih ljudskih prava, koje se smatra ključnim subjektom u socijalnom razvoju napretku. Nezaposlenost važi za jednog od najvećih faktora razaranja demokratskih načela, potkopavajućeg činioца socijalnog mira i uslovjavajućeg faktora društvenog razvoja i harmoničnog društvenog napetka. Nezaposlenost nagriza sve vrijednosti moderne države, modernih sistema, i sve širokoprihvачene parametre socijalne pravde. Ukoliko jedno društvo želi da ostvari napredak po pitanju ekonomsko-socijalnog razvoja, potrebno je da djeluje

⁴⁸ Svjetska Banka (2005). Izvještaj o tržištu rada.

⁴⁹ Eurostat. (2009) Employment compendium, BiH, str 12

preventivno, a najbolje mjesto gdje treba da usmjeri svoje napore jeste upravo politika zapošljavanja, koja ima veliki odraz na širok spektar društvenih procesa.

Zapošljavanje je, također, uslovljeno globalizacijskim procesima, razvojem tehnologije, kapitalističkim idejama privatnog vlasništva. Posebno izraženo u malim i nerazvijenim zemljama, sa slabo razvijenim sistemom zaštite ljudskih i radničkih prava, gdje imamo velike korporacije koje posluju višemilionskim iznosima a radnici imaju minimalne plaće, ispod cijene potrošačke korpe, u nekim slučajevima im nisu ni osigurani ni doprinosi na plaće itd. Država mora da osigura funkcioniranje pravnog sistema, posebno objektivnog pravosuđa, suzbijanje korupcije, jednakopravnost pri zaposlenju, te da podstakne kvalitetno obrazovanje, uskladi sa za tržistem rada, kako bi sveukupno utjecala na suzbijanje siromaštva.

2.3. Posljedice siromaštva na obrazovne ishode kod djece-studija slučaja Bosna i Hercegovina

Posljedice siromaštva mogu biti klasifikovane kao posljedice siromaštva na pojedince i posljedice siromaštva na sisteme, odnosno države. Siromaštvo doprinosi materijalnoj propasti individue ili grupe, ali doprinosi i ekonomskoj destabilizaciji društva i države. Siromašne zemlje su one koje zavise od drugih, koji se nalaze u pat poziciji, i samim tim svoju politiku moraju uskladiti sa interesima onih koji im ubrizgavaju finansijske injekcije za opstanak.

Gotovo cijeli svijet zavisi od MMF-a. Malo je samoodrživih u savremenom globalizacijskom vremenu. Svi su zavisni od međunarodne trgovine i stanja na tom planu. Neki analitičari smatraju da je i „...ekološka kriza usko je povezana sa društvenim prilikama današnjice. Ona se odvija u svijetu punom nejednakosti, u kojem ekstremno siromaštvo obilježava život miliona ljudi. Svijet ni na koji način ne namjerava da savlada te nejednakosti: u periodu od 1980. do 2002., dakle, u toku neoliberalne faze ekspanzije kapitalizma, razlike između država dostigle su novi vrhunac, što potvrđuje čak i Svjetska banka. Posmatrajući današnji svijet, može se zaključiti: oko 20% svjetskih elita i srednjih klasa mogu da žive dobro, da troše i proizvode jer to rade na račun prirode i onih siromašnih i najsistemašnijih.“⁵⁰ Ovo je neposredna posljedica

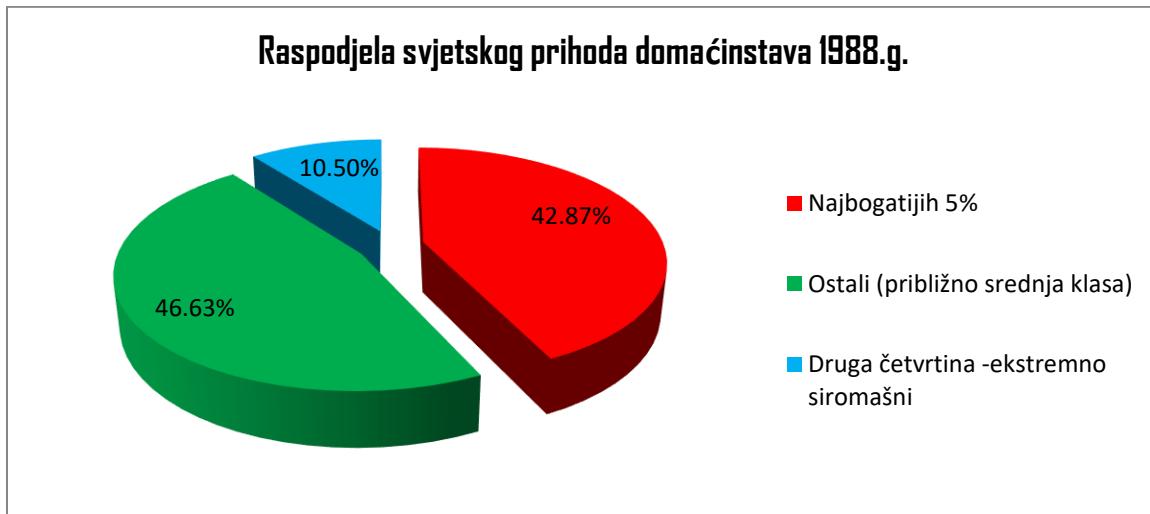
⁵⁰ Barbara Unmüßig, Lili Fuhr, Thomas Fatheuer (2016) Izvod iz knjige „Kritika zelene ekonomije“ - 4 poglavje:, dostupno na: <https://ba.boell.org/bs/2016/06/16/svijet-kakav-poznajemo-nejednakost-siromastvo-glad> pristup 15.09.2017.

kapitalizma. Porazna je činjenica da je oko 1/3 svih smrtnih slučajeva na svijetu blisko vezana za siromaštvo. Postavlja se pitanje na koje niko ne želi da da odgovor, zašto su prihodi tako strahovito nejednako raspoređeni?

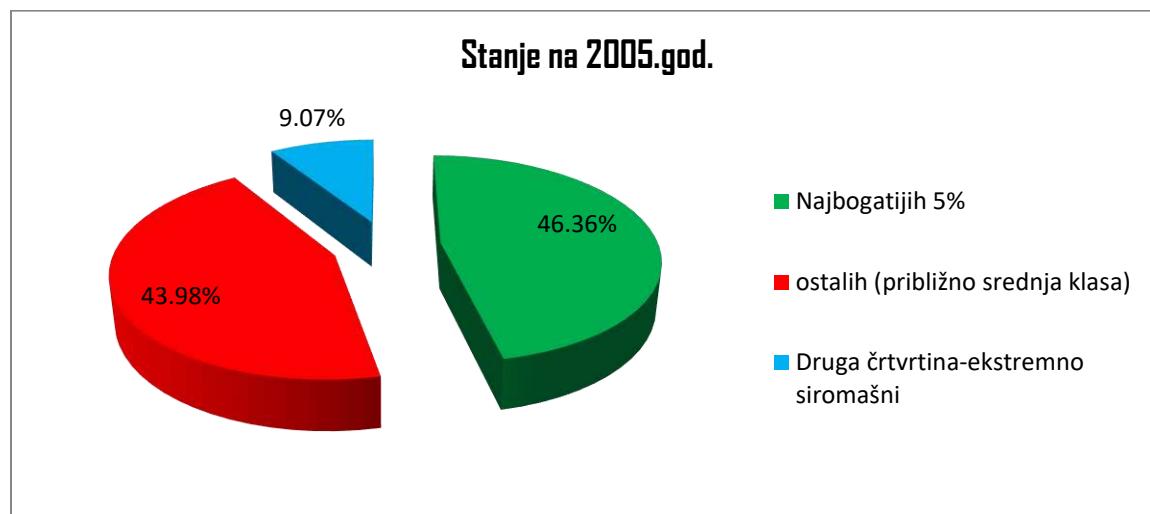
„To je rezultat dugogodišnjeg procesa, naročito onog u poslednjih dvadesetak godina, u periodu globalizacije. To je bio period ubrzano rastuće nejednakosti prihoda, i globalno i nacionalno, u skoro svim državama, sa izuzetkom latinoameričkih zemalja, to jest većine njih.“⁵¹

U nastavku se prikazuje stanje raspodjele svjetskih prihoda domaćinstava u odnosu na period istraživanja, Pogge Thomasa, istaknutog predavača međunarodnog prava na Jejlu.

Slika 5: Stanje raspodjele svjetskog prihoda domaćinstva

Gledano po istim parametrima, stanje sedamnaest godina kasnije izgledalo je ovako:

Izvor: <http://pescanik.net/problemi-globalnog-siromastva/>

⁵¹ Pogge Thomas (2013) Problemi globalnog siromaštva Peščanik, dostupno na: <http://pescanik.net/problemi-globalnog-siromastva/> pristup 26.09.2017.

Ukoliko se analizira prikazana slika, primjećuje se da postoji samo jedan pobjednik – to su najbogatijih sa učešćem od 5%. Svjetsko bogatstvo i resursi se nisu preraspodjelili, a siromašni su i dalje ostali siromašni. Čak i oni koji žive na granici siromaštva, za jedno značajno vremensko razdoblje nisu uznapredovali. Najbogatiji su u ovom periodu stekli 3,5% globalnog prihoda domaćinstva, dok su svi ostali izgubili. Oni koji su najviše izgubili jesu siromašni. Ključne činjenice iz ovih podataka su sledeće:

- Za samo 17 godina, najbogatijih 5% ljudi steklo je više (3,9%) nego što je siromašnijoj polovini čovječanstva preostalo na kraju ovog perioda (2,92%).
- Odnos prosječnih primanja najbogatijih pet posto stanovništva i najsistemašnije četvrtine planete u ovom periodu od 1988. do 2005. popeo se sa 185:1 na 297:1.
- Da je siromašnijoj polovini dozvoljeno da stekne tih 3,49% svjetskog prihoda domaćinstva koju su stekli najbogatijih pet posto, siromašnija polovina bi udvostručila svoj procentualni udio svjetskog prihoda domaćinstva, i siromaštvo bi već bilo iskorijenjeno, ako bi razlika bila razumno raspoređena među siromašnima.⁵²

Dakle, globalizacija, tehnološki napredak i kapitalizam, nisu baš od koristi velikom dijelu siromašnih u svijetu. Naprotiv, koriste bogatom dijelu populacije. Globalizacija i kapitalizam, kada se dublje sagleda, ne rade u korist suzbijanju siromaštva. Širenje siromaštva na socioekonomiske grupe ima dalekosežne negativne posljedice na društvo (socio-patološke pojave, slabljenje socijalne kohezije, opterećenje fondova socijalne sigurnosti i sl.). Pad prihoda od poreza i porast stope socijalnih izdvajanja uslijed povećanja socijalno ugroženog stanovništva, imali su negativan uticaj na socijalne sisteme u mnogim državama - zbog nedostatka sredstava ovi sistemi nisu uspjeli da zaštite prihode domaćinstva od posljedica krize. Naravno, siromaštvo ima posljedice i na pojedince, problemi s kojima se osobe pogodjene siromaštvom suočavaju transformišu se u psihičke dispozicije (konflikti, neuroze, lična nezadovoljstva, strahovi, osjećaj bespomoćnosti i sl.), ali doprinosi i socijalnom isključivanju pojedinaca.

Siromaštvo najviše i pogađa pojedince, država kao država će postojati na neki način, ali šta je država nego skup građana na nekom teritoriju koji bira svoju vlast na ideju posredničke demokratije. Kakvo je stanovništvo takva je i država.

⁵²Pogge Thomas (2013) Problemi globalnog siromaštva Peščanik, dostupno na: <http://pescanik.net/problemi-globalnog-siromastva/> pristup 26.09.2017. (Autors predaje filozofiju i međunarodno pravo na Ježu)

Sve dok je na sceni pasivizam, povučenost, ravnodušnost spram političkog kriminala, sveopćeg kriminala i korupcije, koji podstiču bogaćenje elite i potkopavaju sveopći rast i razvoj, napretka neće biti. Siromaštvo je jedan destruktivan problem, u čijem rješavanju ne mogu pomoći ni međunarodne organizacije, niti je realno za očekivati da nekome pomogne drugi subjekt, sve dok onaj koji je u potrebi ne pomogne sam sebi, i krene aktivno da se bori protiv problema, preventivno i represivno.

2.3.1. Rasprostranjenost i ishodi siromaštva u BiH

Velika ekonomska i društvena kriza, nestabilnost na tržištu rada, koja je obilježila početak 21. stoljeća uzrokovala je porast siromaštva. Sve veći broj ljudi živi u apsolutnom siromaštvu, odnosno nemaju osigurane elementarne uvjete za život, dovoljnu količinu hrane, adekvatno grijanje, odjeću i stanovanja, a primanja su im manja od 30 % medijana nacionalnog dohotka.⁵³ Povećava se i broj onih koji nemaju minimalno pristojan životni standard koji je uobičajen u zajednici ili društvu u kojem žive, a primanja su im manja od 60 % medijana nacionalnog dohotka (relativno siromaštvo). Ovim dvjema skupinama koje se tradicionalno definiraju kao siromasi pridružuju se i oni koji su donedavna živjeli relativno zbrinuto i sigurno, a koje se naziva novim siromasima.⁵⁴ Naime, velik broj njih je ostao bez posla, dio ih radi, ali ne dobivaju plaću ili ne zarađuju dovoljno da bi osigurali pristojne životne uvjete na kakve su navikli, a ne mogu vraćati ni ranije olako uzete stambene kredite ni plaćati režije. Gubitak posla, nemogućnost da pronađu novi posao ili slaba primanja uz prezaduženost doveli su ih do ruba siromaštva, suočavaju se s deložacijama i ovrhamama i sl.⁵⁵

Opisane situacije najviše pogađaju najranjivije skupine, a to su svakako djeca. Prema podacima UN-a i Svjetske banke danas u svijetu od posljedica siromaštva svakog dana umre 29.000 djece u dobi do pet godina.⁵⁶ U BiH je do 2010. godine 14 do 18 % djece predškolske dobi živjelo ispod praga siromaštva,⁵⁷ a ukupno je u dvije godine broj siromašne djece porastao za 4000.⁵⁸ Kada se radi o Bosni i Hercegovini, važno je konstatovati da se radi o državi koja je veoma složeno struktuisana, u pravno političkom diskursu, a njena multietničnost i snažan, gotovo pa legitiman utjecaj zemalja regionala na njene unutrašnje poslove, koji probija granice suvereniteta,

⁵³ Usp. Z. ŠUĆUR, Stari i novi siromasi u hrvatskom društvu. Empirijski uvid, Bogoslovska smotra, 84 (2014) 3, 577-610.

⁵⁴ Usp. isto.

⁵⁵ Usp. isto.

⁵⁶ Usp. B. ZEBIĆ, Globalna pravednost i siromaštvo u svijetu u interpretaciji Thomasa Poggea, Obnovljeni život, 67 (2012) 4, 511-526.

⁵⁷ Usp. Z. ŠUĆUR i dr., Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj, Zagreb, Ured UNICEF-a za Hrvatsku, 2015.

⁵⁸ Usp. Strategija borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti u Republici Hrvatskoj (2014-2020), (02.04.2014)

www.mspm.hr/djelokrug_aktivnosti/socijalna_skrb/strategija_borbe_protiv_siromastva_i_socijalne_iskljucenosti_2014_2020 (17.01.2016).

svakako doprinosi destruktivnim elementima u bosanskohercegovačkom društvu. Politika je razjedinjena, manji bh entitet Republika Srpska, je naklonjen Srbiji i svoju politiku usklađuje sa Beogradom nikako sa Sarajevom, što dovodi do velikog jaza i nemogućnosti efektivnog djelovanja ka osnaživanju cjelokupne države, u ekonomsko političkom kontekstu, kada jedna njena polovica (ranije agresijom stečena) otjelotvorena u Dejtonskom sporazumu, uopće i ne priznaje BiH kao državu. Sve to naravno destruktivno djeluje na pravni sistem, ekonomiju, ljudska prava, sigurnost, kulturu, socijalni mir.

Politička i ekomska nestabilnost u Bosni i Hercegovini blisko su povezane. S tim u vezi, moramo reći da upravo posljedicom prethodne problematike, političkog i privrednog kriminaliteta, kriminalne privatizacije, netransparentnih politika i korupcije, bosanskohercegovačko društvo danas broji znatan broj siromašnih, i onih koji su na granici siromaštva, a uz navedeno najaktuelniji je problem i pitanje odlaska mladih iz zemlje, jer u BiH, ne vide budućnost.

Siromaštvo se mora klasifikovati kao javni, kolektivni problem ne individualni. U pitanju je problem koji je posljedica kapitalizma, globalizacije, koji su doprinijeli da svjetsko bogatstvo i upravljanje svjetskim poretkom, na krilima međunarodnih organizacija, bude u rukama nekolicine ljudi.

Kako bi se stekla deskriptivnu sliku, bitno je da se kratko osvrnuti se na Balkan. Bosna i Hercegovina važi za najsramašniju u Evropi i državom s najnižim životnim standardom. Analize i statistike uvijek i iznova pozicioniraju BiH na samo dno evropskih zemalja kada je riječ o životnom standardu njenih građana. Nažalost, ispred BiH su sve susjedne zemlje: Albanija, Crna Gora, Srbija i Makedonija. Ukoliko se u ovu problematiku uđe dublje, primjećuje se da je model socijalne zaštite u BiH neefiaksan i ne ide u prilog siromašnim slojevima građana.

Ovo potvrđuju podaci se se tek oko $\frac{1}{4}$ sredstava izdvaja za socijalnu pomoć BiH u kontekstu istinske socijalne pomoći siromašnima i socijalno isključenima, dok ostatak odlazi na beneficije za boračku populaciju i njihove porodice. Temeljem toga, može se zaključiti da je efektivni utrošak na socijalnu pomoć BiH negdje oko jedan posto bruto domaćeg proizvoda, što je daleko ispod prosjeka u zemljama EU.⁵⁹

⁵⁹ Purić Amir (2017) Začarani krug siromaštva u BiH, Deutsche Weille, dostupno na: <http://www.dw.com/bs/za%C4%8Darani-krug-siroma%C5%A1tva-u-bih/a-38364514> pristup 03.10.207.

Porazna je činjenica da zakonodavni okvir u BiH ne radi dovoljno na zaštitu od siromaštva. Tako je, na primjer, Strategija borbe protiv siromaštva u BiH urađena još prije deset godina, a njena sprovedba je trebala osigurati nižu stopu siromaštva. Pomenutom strategijom je planiran rast BDP-a od 6% godišnje, veće zapošljavanje, rast javnih i stranih investicija, povećanje poljoprivredne proizvodnje, smanjenje trgovinskog deficit-a i deficit-a platnog bilansa, uvođenje PDV-a i ostale mјere. Od svega navedenog, jedino što je realizovano jeste uvođenje novih nameta, odnosno PDV-a. Razvojem krize na globalom nivou kao i njenom releksijom na BiH, dolazi do slabljenja životnog standarda u BiH. Što je manja i nerazvijenija zemљa – refleksije su jače.“⁶⁰

Siromaštvo je vrlo ozbiljan problem kad se radi o zemljama postratnih dešavanja, čije su privrede destruisane i samim tim ekonomski oporavak uslovljen i težak, takve zemlje zavise uvijek od međunarodne zajednice i stranih pomoći. Međutim, stvarno rješenje problema nikako ne može biti i nije u finansijskim injekcijama.

Finansijska kriza usmjerila je u žižu naučnog i javnog interesovanja pitanja društvenih nejednakosti, društvene polarizacije i siromaštva. „Porast siromaštva je istovremeno opće mjesto bosanskohercegovačke savremene zbilje i ključni ekonomski, politički i društveni problem. Najbolnija implikacija bosanskohercegovačke dvodelenijske “tranzicije” jeste zasigurno opće osiromašenje. Postratno, tranzicijsko, bosanskohercegovačko društvo je društvo brojnih podjela koje se konstruišu oko etničkih, vjerskih, političkih, obrazovnih, starosnih, rodnih i drugih podjela, među kojima socio-ekonomski okosnica podjele postaje sve relevantnija.“⁶¹ Bosna i Hercegovina je nekada bila velika industrijska sila, zemљa perspektive i ekonomске snage. Migracije iz regionala učestalo su vodile ka BiH sa ciljem zaposlenjenja u bivšoj državi. Danas, decentralizirana država, savremene politike odvajanja, nacionalistička retorika, doprinose siromaštvo i socijalnom kolapsu zemlje. Deskripcije radi, „siromaštvo je rasprostranjenije u RS-u (a još više u BD-u) nego u FBiH. Dubina i složenost također su veće u RS-u nego u FBiH. Siromaštvo je definitivno veće u naseljima tipa ruralnih predjela nego u gradskim naseljima. Siromaštvo u gradskim naseljima je raširenije u RS-u nego u ruralnim naseljima u FBiH, a također je dublje i ozbiljnije.“⁶² Siromaštvo u Bosni i Hercegovini, ukoliko

⁶⁰ Đuderija Lejla (2016) Siromaštvo u svijetu i kod nas, Analize, poslovni svijet, dostupno na: <http://poslovnisvijet.ba/siromastvo-u-svjetu-i-kod-nas/> pristup 28. 09.2017.

⁶¹ Bašić Sanlela (2016) Društvene nejednakosti, društveno raslojavanje i siromaštvo u BiH, Originalni naučni rad, Sarajevo str 1 i 2

⁶² APD (2007) Siromaštvo i uslovi života, Agencija za statistiku BiH, str 56

se rezimira navedeno, posljedica je velikog kriminala, nemara političara, korupcije, pasivnosti građana ali i licemjerja međunarodnih organizacija, međunarodne zajednice, koja je svjesna složenosti zemlje, koju je ista otjelotvorila u Dejtonskom sporazumu, dok danas od BiH traži famozne promjene, reforme, od zemlje, podsjetimo se u kojoj su u svakom zakonodavnom tijelu, 1/3 Srbi, 1/3 Hrvati i 1/3 su Bošnjaci, uz akcenat da su prve dvije etničke skupine, one koje su vršile agresiju i nastojale podijeliti BiH nasilnim putem.

Ono što opterećuje naše društvo jesu i zaostaci konzervativnih segmenta socijalističke države. Smatra se da je „BiH još uvijek u određenim segmentima patrijarhalna zajednica, sa niskim procentom učešća žena u vlasti, niskom stopom zaposlenosti žena i izraženim ženskim siromaštvom. Tolerancija na nasilje prema ženama je izrazito visoka. Dovoljno je ilustrativan podatak iz Studije o rasprostranjenosti nasilja u BIH da je svaka druga žena u ovoj zemlji tokom svog života preživjela neki od oblika nasilja – fizičko, emocionalno, seksualno ili ekonomsko.“⁶³ Statistika je porazna. Mnogo ljudi u BiH nema svoj dom, zaposlenje, zdravstvenu zaštitu, a diskriminacija je široko rasprostranjena. Kompromitovana su mnoga ljudska prava i slobode, upravo posljedicom siromaštva i nemara koji dovodi do njegova razvoja. Bosni i Hercegovini je potrebna nova jedinstvena politika, usmjerena ka osnaživanju državnih struktura i suvereniteta BiH, funkcionisanju pravne države, suzbijanju korupcije, sa ciljem sveopćeg napretka i stabilizacije. Karakteristika da „više od milion stanovnika u BiH su penzioneri i nezaposleni.

Analize NVO pokazuju da 700.000 građana BiH živi ispod opšte granice siromaštva, u koje se ubrajaju svi sa manje od 120 eura primanja mjesečno. „Oko šest puta imamo veći dug od našeg realnog društvenog proizvoda. BiH bez strategije za borbu protiv siromaštva“,⁶⁴ ne ide u prilog. Domaće vlasti nisu u cijelosti izolovane na probleme vezane za siromaštvo, ali i ne ulažu velike napore kako bi se problematika preventivno, ali i postproblematski rješavala. Međunarodne organizacije ulažu očigledne napore, dok je, s druge strane, mnogo problema koje upravo međunarodna zajednica zahtjeva na rješavanju, a Bosna i Hercegovina ih bez neposrednog miješanja međunarodne zajednice, do sada nije i neće moći sigurno rješavati. U pitanju su problemi korupcije, kriminala, itd. Suficit volje domaćih političara, uz iskreniji i konkretniji, ne površinski pristup međunarodnih organizacija, svakako bi napravio jedan doprinos u kontekstu

⁶³ Žigić Radmila (2017) U BiH izraženo žensko siromaštvo, Ženska mreža BiH, dostupno na: <http://zenskamreza.ba/prenosimo-radmila-zigic-u-bih-je-izrazeno-zensko-siromastv/> pristup 03.10.2017.

⁶⁴ Kovačević Žana (2016) BiH bez strategije za borbu protiv siromaštva, Radio Slobodna Evropa, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-bez-strategije-za-borbu-protiv-siromastva/24604679.html> pristup 03.10.2017.

suzbijanja siromaštva. Potrebno je podsticati i olakšati pristup obrazovanju, a preventivno raditi na problemima politizacije pravosuđa, obrazovanja, zapošljavanja itd. Nisu potrebne reforme samo u ekonomskom smislu, mnogo je faktora kako vidimo koji krizu čine ovako složenom, i kao takvi establiraju kvalitetne osnove za razvoj siromaštva u neprihvatljivom obliku.

2.3.2. Podrška međunarodnih organizacija u BiH u borbi protiv siromaštva

Bosna i Hercegovina je zemlja koja je u brojnim segmentima ovisna od drugih. Na političkom planu ovisna je od utjecaja međunarodne zajednice, dok je na ekonomskom planu ovisna od aktivne podrške MMF-a. Vanjski dug BiH je veliki, a ekonomski napredak usporen. Bosna i Hercegovina je članica mnogih međunarodnih organizacija. To je pozitivno. Međutim, koliko se to članstvo ne isplati u pravom smislu riječi, tada stavlja se pod upitnik. Neupitna je pozitivna zamisao svrhe međunarodnih organizacija, ali se praktično djelovanje često nameće kao problem. „Općenito govoreći, međunarodne organizacije su tekovina dvadesetog stoljeća koje se osnivaju s ciljem ostvarivanja određenih interesa. Članice tih organizacija su najčešće države kao osnovni subjekti međunarodnog prava. Bosna i Hercegovina, kao i sve druge moderne zemlje, je prisutna u članstvu i aktivnostima međunarodnih organizacija kojima se uređuju savremeni međunarodni odnosi na regionalnom i univerzalnom planu.“⁶⁵ Neke od najvažnijih međunarodnih organizacija koje su prisutne u BiH su u prvom redu, UN, Vijeće Evrope, OSCE, NATO, OSCE, ILO, Međunarodna organizacija za migracije, WHO, Vijeće za regionalnu saradnju, Evropska policijska misija u BiH, (EUPM), pa pored svega možemo istaći da je u BiH prisutan i OHR kao produžena ruka međunarodne zajednice u Bosni i Hercegovini.

Bosna i Hercegovina je zaista jedna od zemalja koje su se u poslijednjem periodu okoristile, različitim vrstama pomoći od strane UN-a, a i dalje to radi. Zemlja se nalazi u stanju socijalne neravnoteže i političko ekonomске razjedinjenosti i nestabilnosti. Uz to BiH spada u kategoriju zemalja u razvoju te joj je neophodna svestrana pomoć sa ciljem rješavanja fundamentalnih demokratski neprihvatljivih problema socijalne prirode. „Društvo“ Ujedinjenih nacija u Bosni i Hercegovini se sastoji od dvanaest UN-fondova, programa i specijaliziranih agencija (FAO, ILO, UNDP, UNFPA, UNEP, UNESCO, UNHCR, UNICEF, UNODC, UNV, UN Women, WHO), Bretton Woods institucija (Svjetska banka, MMF), ICTY i IOM. Pomagati suzbijanju siromaštva, vidjeli smo predstavlja jedan širok pojam. Bosna i Hercegovina se suočava s

⁶⁵ Banović Damir i Gavrić Saša (2011) Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini, IKD University press, knjiga 2, Sarajevo, str 7

zaostatkom od preko 2 miliona sudskega predmeta, sve večim podjelama u društvu, štetama uzrokovanim poplavama u iznosu od 1,67 milijarde, 1,263 km² minski sumnjivog područja ili 2,65% ukupne površine u BiH, te značajnim zalihamama nestabilne municije, od čega je jedan dio stariji više od 30 godina.⁶⁶ U cilju prevladavanja navedenih izazova, UN pomaže domaćim vlastima i društvu u osiguravanju jednakih prava i pravičnog tretmana pred pravosudnim institucijama za sve građane u BiH, kreiranju mogućnosti za unapređenje dijaloga između građana i etničkih skupina u BiH, uspostavljanju odgovarajućih kapaciteta za sprječavanje i odgovor na prirodne katastrofe i katastrofe uzrokovane ljudskim faktorom te povećanju sigurnosti građana. UN radi na ujednačavanju ekonomskih i socijalnih mogućnosti za građane Bosne i Hercegovine u cijeloj zemlji, stvarajući i podržavajući perspektive za zapošljavanje i korištenje kulturnih, prirodnih i energetskih resursa na održiv način i u korist svih građana. Referirajući se na izvještaje, siromaštvo je rasprostranjeno i 15% stanovništva u BiH živi s manje od 235 KM mjesečno. U BiH, najsilnija petina stanovništva prima tek 37% ukupnih davanja za socijalnu pomoć. Samo oko 2% djece iz najsilnijih porodica i romske djece pohađa predškolsku ustanovu. Nadalje, jedno od deset djece s posebnim potrebama nikada ne kreće u školu, a od onih koji budu uključeni u sistem obrazovanja, tek svako četvrto završi osnovnu školu. Samo 23% romske djece uključeno je u srednjoškolsko obrazovanje.⁶⁷ Posljedicom angažmana domaćih i međunarodnih organizacija, institucija, u blagom je porastu institucionalno zbrinjavanje djece.

Međunarodna zajednica danas funkcioniра kroz nekoliko najvažnijih organizacija, za Evropu, EU vodi ključnu riječ. „Upravo se EU treba zamisliti nad slijedećim stavom: ne postoji zemlja u Evropi u kojoj je međunarodna zajednica, pa tako i Evropska Unija, intenzivnije prisutna nego što je to od 1996. pa do danas BiH. Bez obzira na tu notornu činjenicu, upravo je BiH ona zemlja u kojoj je maksimalizacija evropskog prisustva proizvela minimum evropske zemlje sa stanovišta ključnih aksioloških kategorija u svim područjima života i rada. To je prije svega poraz EU, a onda i BiH.“⁶⁸ Za rješavanje tih izazova, u partnerstvu s bh. vlastima, UN djeluje kako bi se osiguralo da sva djeca imaju jednake mogućnosti za obrazovanje i zaštitu od bilo kojeg oblika nasilja i zanemarivanja, da socijalna zaštita obuhvata najsilnije i

⁶⁶ Ujedinjene nacije u Bosni i Hercegovini (2015) dostupno na: http://ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/bs/home/what-we-do.html pristup 03.10.2017.

⁶⁷ Finalni izvještaj Unicef-a za Bosnu i Hercegovinu, Evropska unija, str 102

⁶⁸ Čurak Nerzuk (2012) 11 teza o međunarodnoj zajednici u Dejtonskoj BiH, Peščanik, dostupno na: <http://pescanik.net/11-teza-o-medunarodnoj-zajednici-u-dejtonskoj-bih/> pristup 05.10.2017.

najugroženije građane, da su djeca zaštićena od bilo kojeg oblika nasilja, kao i da je kvaliteta zdravstvene zaštite usklađena s postojećim zdravstvenim smjernicama i međunarodnim standardima. UN djeluje kroz svoje agencije i određena tijela, i evidentno je da ne može riješiti sve probleme jedne države, niti u jednu ruku treba. Potrebno je da BiH preuzme svoje odgovornosti i iskoristi podršku koja joj se pruža, uz akcenat na djelotvorniju politiku međunarodne zajednice prema BiH.

„Znamo da se uloga države mijenja na način da iste postaju članice različitih univerzalnih ili regionalnih organizacija s ciljem ostvarenja pojedinih važnih interesa. Kao takve, međunarodne organizacije važe za bolji forum za rješavanje otvorenih pitanja nego bilateralni odnosi, a jačanje svijesti o potrebi međunarodne saradnje tjesno je povezano, pa i uslovljeno ekonomskim i tehnološkim razvojem“⁶⁹ Siromaštvo je problem koji je detrimisani privredom, politikom zapošljavanja, zdravstvenom zaštitom, obrazovnom politikom, utjecajem međunarodne zajednice, globalnim trendovima, tako da je tema veoma široka i rješenje problema se mora tražiti u širim pitanjima, a nikako samo u pitanju finansijske podrške i sl. Osvrnut ćemo se na neke pozitivne trendove, koji kako smo rekli bivaju spori, ali promjene se dešavaju, pozitivne. Referirat ćemo se na Međunarodnu organizaciju rada, od uspostavljanja ILO ureda u Sarajevu implementirani su brojni projekti a od kojih se mogu istaći slijedeći:

- Stručna obuka radi pružanja podrške programu zapošljavanja u Građevinskom centru za obuku u Bihaću (finansiran od strane UNDP-a i Vlade Luksemburga);
- Afirmacija razvoja malih i srednjih preduzeća kreiranjem agencija za razvoj preduzeća (EDA) u Banja Luci, Bihaću, Brčkom, Mostaru i Livnu (finansiran od strane Vlade Italije i UNDP);
- Program stručne rehabilitacije za invalide rata u Medicinsko-rehabilitacionom centru u Fojnici (finansiran od strane Vlade Savezne Republike Njemačke), i
- Opsežan program za promociju socijalnog dijaloga i tripartizma na različitim nivoima ekonomije koji obuhvaća seriju seminara, radionica i savjetodavnih misija (finansiran od strane Vlade Republike Italije)⁷⁰

⁶⁹ Banović Damir i Gavrić Saša (2011) Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini, IKD University press, knjiga 2, Sarajevo, str 9

⁷⁰ ILO u BiH; (2017) dostupno na: http://ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/bs/home/un-agencies/ilo.html prostup 04.10.2017.

Dotaknemo li se djelotvornosti i efikasnosti cjelokupne važnosti doprinosa Svjetske zdravstvene organizacije u BiH, možemo se istaći da je Ured Svjetske zdravstvene organizacije osnovan u Bosni i Hercegovini 1992. godine. Prioriteti WHO u BiH su navedeni u Dvogodišnjem sporazumu o saradnji (BCA) između WHO-a/Evropa i BiH. Ured sprovodi Sporazum u bliskoj saradnji sa zdravstvenim vlastima u BiH i međunarodnim partnerskim agencijama. Fokus Sporazuma iz 2014.-2015. godine je na aktivnostima iz sljedećih sfera: analiza zdravstvene situacije, dalja implementacija vizije politike Health 2020 u Bosni i Hercegovini kroz programske prioritete za saradnju, jačanje kapaciteta zdravstvenih sistema i javnog zdravstva itd. Važni, gore spomenuti dvogodišnji sporazum o saradnji (BCA), između Svjetske zdravstvene organizacije i Bosne i Hercegovine, provedbu aktivnosti usmjerava na tri glavne dimenzije djelovanja:

- odredba zdravstvenih usluga (tehničke intervencije na terenu);
- razvoj infrastrukture zdravstvenog sistema (finansiranje i generiranje resursa), te
- zdravstvene politike.⁷¹

Kada su u pitanju one prve postagresijske godine, oporavka od siromaštva i težnje ka snažnoj ekonomiji, samostalnoj, najveći doprinos socijalnoj stabilizaciji zemlje Bosne i Hercegovine dao je upravo UNHCR, koji je počeo svoje djelovanje u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata dostavljajući velike pošiljke pomoći i distribuirajući ih žrtvama rata u cijeloj zemlji. Počevši 1992. godine pa sve do danas, UNHCR je nastavio pružati humanitarnu pomoć kako bi se osigurala zaštita raseljenih lica u BiH. UNHCR je 1995. godine zadužen za pružanje pomoći vlastima u BiH u sprovođenju implementacije Aneksa VII, Daytonskog mirovnog sporazuma, koji definiše zahtjeve i uslove za povratak izbjeglica i raseljenih lica.

Procjenjuje se da je od kraja sukoba 1995. godine, usklađenim državnim i međunarodnim naporima, te zahvaljujući unapređenju pitanja sigurnosti, slobode kretanja, povrata imovine i obnove domova, više od milion izbjeglica i raseljenih lica ostvarilo pravo na dobrovoljni povratak. Zajedno sa lokalnim vlastima i nadležnim organima, te u saradnji sa drugim međunarodnim partnerima, UNHCR nastavlja djelovati sa ciljem olakšanja povratka izbjeglica i raseljenih lica u njihove prvobitne domove. „UNHCR je od 1995. godine pružio humanitarnu pomoć i pomoć vezanu za povratak izbjeglica u iznosu preko 458 miliona američkih dolara.

⁷¹ UN BiH, Svjetska zdravstvena organizacija (2015) Sporazum BCA, dostupno na: http://ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/bs/home/un-agencies/who.html pristup 04.10.2017.

Unatoč postignutim uspjesima, još uvijek je potrebno učiniti znatno više u cilju pružanja trajnih rješenja za sve izbjeglice i raseljena lica u BiH.⁷² Ako se uzmu u obzir dosadašnje napomene, onda se nameće jedini mogući zaključak da smanjenje političkog i pravnog uticaja međunarodne zajednice (i međunarodnih organizacija) može biti jedino praćen jačanjem institucija države BiH. Kratko ćemo se osvrnuti na Ćurka, koji ima veoma skeptične, opravdano, stavove spram međunarodne zajednice. On ističe da se Bosna i Hercegovina nalazi na vrlo skliskom terenu: autentično onemogućena da bude država ona ne može prestati biti država. Međunarodna zajednica pristala je na goru sadašnjost kao izvjesnu formu budućnosti.

„Hinjeći odsustvo iz zemlje u kojoj je međunarodnim ugovorom ovjerila svoje, *sui generis*, prisustvo, uputila nas je na slijedeći paradox: ključni akteri međunarodne zajednice dopustili su BiH kao zarobljenoj i nedovršenoj državi da pokuša unutar sebe pronaći sopstvene snage koje je mogu iz stanja konfuzije, obamlosti, letargije i nečinjenja podići na viši nivo političke aktivnosti, na nivo praktične djelatnosti u kojoj će domaći subjekti političke igre smisleno djelovati s ciljem konstitucije samoodržive zajednice. Istovremeno, država je institucionalno dizajnirana tako da ne može postići svoju održivost apelima da je promjena zemlje jedino moguća ako to žele domaći politički akteri.

„Domaći politički akteri jedino ne žele promjenu političke matrice (ili žele onu vrstu partikularne ustavne promjene koja će spriječiti mogućnost promjene dejtonskog ugovora), koja iznova generira nacionalizam kao pogonsko gorivo rasta državne birokracije na svim nivoima odlučivanja, rasta odanih sljedbenika partikularnih političkih ideja iza kojih stoji jedno veliko troglavo ništa.“⁷³ Konačno, neprihvatljivo je zahtijevati bilo kakvu transformaciju uloge međunarodne zajednice, konkretno OHR-a, bez jasnih i suštinskih ustavnih promjena koji će BiH učiniti modernom zemljom vođenom principima demokratije i vladavine prava koja će biti u stanju da zaštititi sve svoje građane i narode, a istovremeno odgovoriti zahtjevima euro-atlantskih integracija. Bosna i Hercegovina neminovno ima na raspolaganju brojne međunarodne organizacije, ali su međusobno pogubili povjerenje, prvo zbog korupcije i kriminala, drugo zbog nedoslijednosti i licemjernih politika u mnogim slučajevima.

⁷² Specijalni izvještaj UNHCR za Bosnu i Hercegovinu, 2012.

⁷³ Ćurak Nerzuk (2012) 11 teza o međunarodnoj zajednici u Dejtonskoj BiH, Peščanik, dostupno na: <http://pescanik.net/11-teza-o-medunarodnoj-zajednici-u-dejtonskoj-bih/> pristup 05.10.2017.

2.3.3. Djelovanje domaćih institucija na prevenciji i borbi protiv siromaštva

Domaće institucije u svom angažmanu, ukoliko se posmatra postdejtonска Bosne i Hercegovine, nisu se pokazale posebno učinkovitim kada se radi o pitanju socijalne slike u BiH, posebno siromaštva i suzbijanju faktora koji ga pospješuju. Saradnja sa međunarodnim institucijama također nije tekla u onom smjeru koji bi doprinio harmonizaciji zemlje u ekonomsko socijalnom smislu, stabilizaciju i homogenizaciji. Međunarodne organizacije su pružale razne oblike pomoći, posebno UN, a sve se dešavalo u segmentu pomoći krajnjim korisnicima, relativno, dok se određeni dijelovi priče preskaču, odnosno faktori koji razvijaju siromaštvo, loša privatizacija i kriminalitet u tom segmentu? Obespravljeni radnici? Položaj invalida i penzionera? Niske naknade? Ugrožena radnička prava? Politizirano i koruptivno pravosuđe? Koruptivna i zaražena politika zapošljavanja! „Za ljude se kaže da žive u siromaštvu ako su njihovi prihodi i resursi toliko neodgovarajući da ih sprečavaju da imaju životni standard koji se smatra prihvatljivim u društvu u kojem žive.

Zbog siromaštva mogu doživjeti brojne nepovoljnosti kroz nezaposlenost, niska primanja, loše stanovanje, neodgovarajuću brigu o zdravlju i prepreke cjeloživotnom učenju, kulturi, sportu i rekreatiji. Često su isključeni i marginalizirani od učešća u aktivnostima (ekonomskim, socijalnim i kulturnim) koje su dostupne drugim ljudima i njihov pristup osnovnim pravima može biti ograničen.⁷⁴ Kada je riječ o posljedicama po pojedinca, siromaštvo je krajnje nepovoljan faktor. S druge strane, isto se reflektira i na državu negativno. U prvom redu nepovoljno kotira u međunarodnim odnosima, biva jedna od zemalja ovisnica od finansijske podrške Zapada, odlazak građana iz zemlje dovodi do smanjenja nataliteta, pad broja stanovnika uopće, rasprostranjenost kriminala i korupcije što svakako destruira demokratiju i njene ideje liberalizma, jednakopravnosti i vladavine svih.

Upravo su demokratija i globalizacijski procesi, koncentrisali svu moć svijeta u ruke nekoliko moćnika, odnosno onih koji kontrolišu UN, EU, MMF, Svjetsku banku, kao i neke za svjetsku ekonomiju važne korporacije, posebno u segmentu farmacenutske i vojne industrije.

Generalno govoreći, posmatrano na nivou globalnog društva, ne može se osporiti da je ostvaren određeni napredak u pogledu poboljšanja prosječnog životnog standarda, ali siromaštvo još uvijek predstavlja veliki problem u savremenom društvu – prisutno je u svim dijelovima svijeta. Izvori odnosno korijeni siromaštva su mnogostruki. Oni se obično klasificiraju na one u domenu

⁷⁴ Bubić Suzana (2017) Siromaštvo djece, uzroci i sredstva za njegovo smanjenje, Pravni fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru, Izvorni naučni rad, str 1

individualne odgovornosti pojedinaca, ali i u širim društvenim procesima i strukturalnim faktorima. Posebno su negativni dugotrajna ekonomska nerazvijenost, slaba socijalna mobilnost, neravnomjerna raspodjela prihoda i resursa unutar zemalja i na globalnom nivou (vojna, ekonomska i politička moć u rukama malog broja ljudi) česti sukobi u pojedinim dijelovima svijeta (izbjeglice, raseljena lica), prirodne katastrofe (poplave, suše, zemljotresi). Ono što se zaključuje jeste da je u većini slučajeva čovjek glavni faktor problema.

Sindikalne organizacije u BiH u svojim nalazima i izvještajima upozoravaju da bez obzira što Svjetska banka i MMF smatraju da bi strategija borbe protiv siromaštva trebala osigurati konzistentnost između makroekonomskih, strukturalnih i socijalnih politika s jedne strane i ciljeva borbe protiv siromaštva i društvenog razvoja, s druge strane, u praksi se dešava to da se i dalje forsira privatizacija javnih kompanija, potom liberalizacija i deregulacija u ekonomiji. Najnoviji pregovori koji su vođeni sa MMF-om značajno su uticali na reduciranje prava radnika uz smanjenje socijalnih izdataka. jedina pozitivna stvar u ovim pregovorima bilo je to što je MMF tražio smanjenje javne administracije i javnih troškova.⁷⁵

Problem se javlja i oko legitimnosti sindikata u BiH, i dosljednosti njihovih vođa, koji su nerijetko poltroni korporokrata i političara. Dokazana strategija sindikata je eliminacija siromaštva u kojem žive radnici s niskim primanjima, kroz veće vrednovanje rada, poboljšanje radnih uvjeta i sigurnosti na radnom mjestu, što bi trebao biti temelj borbe protiv siromaštva. Danas, sindikati insistiraju na važnosti veze između socijalne i ekonomske pravde koja može biti od pomoći za premoćavanje jaza između ekonomske politike, veće razine pravde i smanjenja siromaštva. Problem više nije samo u privredi, ekonomiji, već i u ljudskim pravima, slobodama, samom pitanju demokratije. „Moramo imati u vidu da ove nejednakosti ne predstavljaju opasnost i smetnju samo za privredni razvoj, već potkopavaju demokratske principe, podstiču socijalne nemire i predstavljaju opasnost na globalnom nivou.“⁷⁶ Problem u BiH je višedimenzionalan, kao takav je neupitno problem svih građana BiH, koji bi odavno trebali da se „probude“ iz sna u kojem spavaju, obzirom da je njihova zemlja na dnu svih ljestvica osim ovih koje ispituju korupciju i kriminalitet. Pasivnost građana spram domaćih neadekvatnih politika, daje legitimitet vlastima da nastave sa radom sličnom dosadašnjem, neefektivnom. „Bosna i Hercegovina se nalazi na samom dnu evropske ljestvice ekonomskog

⁷⁵ Brozek Borislav (2009) Socijalna isključenost u BiH iz pogleda zaposlenih i sindikata, Studija, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo str 6

⁷⁶ Vilić Dragana i Nišić Vanja (2015) Siromaštvo, društvena pojava i proces u globalnom društvu, Ekonomski fakultet, Univerzitet Banja Luka, Originalni naučni rad, str 10

rasta. Političke blokade naravno utječu i na razvoj gospodarstva a time i na materijalno loš položaj stanovnika. U ekonomskom smislu, BiH je zapuštena zemlja u kojoj su svi važni resursi zarobljeni, pokradeni, devastirani ili prodani, ocjenjuju bh analitičari. Privatizacija, koja se svela na tajkunsku pljačku narodne i građanske imovine, udaljila je BiH od mogućnosti privrednog oporavka poslijeratnih razaranja. BiH je, prema ocjeni stručnjaka, zemlja s povoljnim geografskim položajem, dobrom klimatskim uslovima, obiljem obradivih površina, mnoštvom vodenih tokova te šumskim, rudnim i drugim resursima.⁷⁷ Ukoliko jedna zemlja raspolaže ovakvim bogatsvima, a nalazi se na niskom nivou razvoja, jasno je da neke stvari u zemlji nisu postavljene i ne funkcionišu kako bi trebalo.

U ovako kompleksno bogatoj zemlji, zahvaljujući apsurdu prevarantske etno-nacionalističke politike i nacionalnih interesa, egzistira država siromašnih građana. Bosna i Hercegovina se jako često označava kao država proizvedenog siromaštva. Bosanskohercegovačko siromaštvo nije posljedica prirodnih okolnosti, nego je naprsto proizvedeno prevarom i pljačkom, odnosno tranzicijom. Sama činjenica da je usred rata donesen zakon o pretvorbi društvene svojine, koji je osigurao priliku njegovim donosiocima da privatiziraju i prisvoje sve ono što je bilo društveno, narodno vlasništvo, državno, govori dovoljno o dubokim korijenima siromaštva. Međunarodna zajednica, morala bi, putem svojih agencija i organizacija u BiH, neposredno da se uključi u pitanje korupcije, političkog i privrednog kriminala, ljudskih i radničkih prava, zapošljavanja, objektivnosti pravosuđa, ukoliko želi da napravi konkretnu pomoć glede prevencije siromaštva.

2.3.4. Teorijski okvir za razumijevanje utjecaja siromaštva na školski uspjeh

Jedan od poznatijih ekonomskih pristupa je *porodični investicijski model*, prema kojem bolji porodični materijalni resursi te ljudski (znanje i vještine) i socijalni kapital (status, moć, veze) impliciraju više ulaganje u razvoj djece, a što se povezuje s pozitivnim razvojnim ishodima i njihovim boljim uspjehom. Suprotno tome, materijalna oskudica rezultira slabijim ulaganjem, ali i lošijim ishodima i uspjehom djece. U objašnjenju procesa ili mehanizama kojim porodične

⁷⁷ Huseinović Samir (2016) BiH-država proizvedenog siromaštva, Deutsche Welle, dostupno na: <http://www.dw.com/hr/bih-dr%C5%BEava-proizvedenog-siroma%C5%A1tva/a-18789419> pristup 04.10.2017.

materijalne poteškoće različitog stupnja utječu na djecu pristupa se iz različitih perspektiva, ekonomske, socijalno- psihološke i sl.

Jedan od relevantnih teorijskih koncepata je *model porodičnog stresa*. On se temelji na pretpostavci da financijski problemi, determinirani niskim prihodima, dugovima, onemogućavaju zadovoljavanje osnovnih porodičnih potreba (hrana, odjeća, adekvatno stanovanje i sl.). Visok ekonomski pritisak rezultira stresom i popratnim emocionalnim i mentalnim problemima roditelja, kao što su ljutnja, tjeskoba, depresija, a što često dovodi do lošijih odnosa među njima, učestalijih sukoba pa i razvoda braka. Sve navedeno utječe i na kvalitetu njihova roditeljstva, a što se u konačnici snažno reflektira neposredno i posredno na dječju prilagodbu.

Neki siromašni roditelji koji su iscrpljeni neimaštinom i borbom da osiguraju osnovne materijalne uvjete (ponekad rade i nekoliko slabo plaćenih poslova), neprimjereno reagiraju na potrebe djece, češće ih opažaju negativno i prakticiraju neadekvatne odgojne metode (zanemarivanje, kažnjavanje, zlostavljanje),⁷⁸ a nisu u mogućnosti ulagati ni sredstva ni vrijeme u njihov napredak. Za razliku od njih, roditelji višeg socio-ekonomskog statusa, uz to što više ulažu u svoju djecu, prema njima pokazuju više topline i poštovanja, izbjegavaju fizičko kažnjavanje, više su uključeni i zainteresirani za njihove aktivnosti i uspjeh.⁷⁹

Može se zaključiti da siromaštvo i loši porodični materijalni uvjeti utječu na školski uspjeh djece na dva načina. Ponajprije izravno, putem nedovoljne i neadekvatne prehrane i uvjeta stanovanja, prostora za učenje te nedostatka sredstava za nabavu knjiga i školskog pribora, instrukcija i ulaganja u aktivnosti koje olakšavaju postizanje uspjeha. Osobito je važan neizravan utjecaj putem kvalitete roditeljstva, odnosno nedovoljne osjetljivosti i odgovornosti roditelja za dijete, nedostataka psihosocijalne stimulacije i podrške.⁸⁰

Druga skupina modela stavlja naglasak na odnos materijalne porodične situacije i kvalitete porodičnih odnosa i postupaka prema djeci. U navedenim modelima osobito je naglašena posredujuću ulogu roditeljskog stresa, a kad roditelji doživljavaju kroničan stres, velika je vjerojatnost da će stresu biti izložena i njihova djeca.⁸¹ A smatra se da je kroničan stres koji

⁷⁸ Usp. P. ENGLE, M. M. BLACK, The effect of poverty on child development and educational outcomes, Annals of the New York Academy of Sciences, 1136 (2008) 243-256.

⁷⁹ Usp. Conger, Donnellan, nav. dj.

⁸⁰ Usp. Engle, Black, nav. dj.; L. BERGER, C. PAXON, J. WALDFOGEL, Income and Child Development, Children and Youth Services Review, 31 (2009) 9, 978-989.

⁸¹ Usp. Engle, Black, nav. dj.

djeca doživljavaju, temeljni mehanizam koji povezuje siromaštvo i negativne obrazovne ishode.⁸²

I recentna neurobiološka istraživanja bacaju novo svjetlo na uzroke školskih problema djece koja žive u siromaštvu. Hair i sur. su provjeravali je li odnos između siromaštva i lošijeg školskog uspjeha uvjetovan atipičnim razvojem mozga.⁸³ U istraživanju je sudjelovalo 389 djece i adolescente od 4 do 22 godine iz SAD-a. Sudionici su bili praćeni, a snimanje magnetskom rezonancijom je provedeno tri puta u razmacima od dvije godine. Kod djece iz siromašnih porodica utvrđen je atipični razvoj mozga u nekoliko područja (frontalnom i temporalnom režanju, te hipokampusu), a najizraženiji su problemi opaženi kod djece iz najsistemašnijih porodica. Navedene regije mozga povezane su s procesima učenja, kao što je održavanje pažnje, planiranje i kognitivna fleksibilnost, a osjetljive su na utjecaje okoline i odgoja pa se stoga dječji potencijali za školski uspjeh umanjuju. Jensen, sumiranjem različitih novijih istraživanja, tome dodaje da se utvrđene razlike u mozgu siromašne djece mogu povezati i s deficitima u jezičnim vještinama, vizualno-prostornim sposobnostima, memoriji, kontroli, ali i inteligenciji.⁸⁴

Dakle, siromašna se djeca u svome odrastanju suočavaju s povišenim razinama stresa, češće imaju iskustvo porodične nestabilnosti i neadekvatnog roditeljskog postupanja, pa i nasilja, doživljavaju manje podrške i kognitivne stimulacije u ranim, osjetljivim razvojnim razdobljima, a sve to pojedinačno ili interaktivno može doprinijeti neurobiološkim razlikama.

Na temelju ovog pregleda može se zaključiti da odrastanje u siromaštvu nepovoljno utječe na razvoj dječjih sposobnosti koje determiniraju njihov školski uspjeh.

⁸² Usp. G. EVANS, P. KIM, Childhood poverty, chronic stress, self-regulation, and coping, *Child Development Perspectives*, 7 (2013) 1, 43-48, 44.

⁸³ Usp. N. L. HAIR i dr., Association of Child Poverty, Brain Development, and Academic Achievement, *Pediatrics*, 169 (2015) 9, 822-829.

⁸⁴ Usp. E. JENSEN, *Teaching with Poverty in Mind. What Being Poor Does to Kids' Brains and What Schools Can Do About It*, Alexandria, VA: Association for Supervision and Curriculum Development, 2009.

2.3.5. Učinci porodičnih materijalnih poteškoća na rani razvoj i uspjeh djece

U istraživanju UNICEF-a koje je provedeno u BiH u kojem je sudjelovao 1621 roditelj djece rane dobi, ispitivane su i razlike u učestalosti poticajnih i podržavajućih, te nepoželjnih roditeljskih ponašanja s obzirom i na sociodemografska obilježja roditelja.³² Utvrđeno je da manje poželjne interakcije s roditeljima doživljavaju djeca čiji su roditelji nižeg socioekonomskog statusa i nižeg stupnja obrazovanja. A 14 % roditelja šestogodišnjaka odgovorilo je da ni jednom u sedam dana prije provođenja istraživanja, nisu poticali ni radili na jačanju dječjih kognitivnih, grafomotoričkih i socio-emocionalnih sposobnosti. Dakle, sposobnosti koje čine osnovu spremnosti za školu.

Uz to, petina šestogodišnjaka, prema samoiskazu ispitanih roditelja, doživljava tjelesno kažnjavanje na tjednoj osnovi, a ispitanici nižeg socioekonomskog statusa izvjestili su o višim raznim stresa. Utvrđeno je također da oni koji imaju više razine stresa imaju i manje poticajne i manje podržavajuće interakcije s djecom. U literaturi se osobita pozornost pridaje utjecaju siromaštva i materijalnih porodinih poteškoća na dječji kognitivni razvoj i njihovu psihosocijalnu prilagodbu u prvim godinama života, stoga što je to rano razdoblje identificirano kao presudno za formiranje vještina i sposobnosti važnih za školsko postignuće.⁸⁵ Ta povezanost potvrđena je i u empirijskim istraživanjima. Na osnovu podataka koji su prikupljeni za MCS (Millennium Cohort Study) u Velikoj Britaniji, ispitivana je veza porodičnih materijalnih poteškoća i ranih razvojnih ishoda.⁸⁶ U ispitivanju je sudjelovao 14.661 roditelj, a provedeno je u dva navrata, kad su djeca imala 9 mjeseci i 3 godine. Rezultati pokazuju statistički značajne, korozivne učinke porodičnih finansijskih poteškoća na kognitivni razvoj i bihevioralnu prilagodbu te djece. Oni impliciraju da dugotrajna izloženost snažno negativno utječe na razvojne ishode.

Na temelju podataka iz nacionalnoga longitudinalnog istraživanja djece i mladih u Kanadi (NLSCY) opisani su poodični faktori povezani s mjerama pripravnosti za školu i spremnosti za učenje.³¹

Rezultati ovog istraživanja pokazuju da je porodični dohodak značajan prediktor spremnosti za školu. Utvrđeno je da je niži porodični dohodak i niža razina obrazovanja roditelja bila

⁸⁵ Usp. Schoon i dr., *nav. dj.*; Šućur i dr., *nav. dj.*; Hair i dr., *nav. dj.*

⁸⁶ Usp. Schoon i dr., *nav. dj.*

povezana sa slabije razvijenim vokabularom, komunikacijskim vještinama, računanjem, pozornosti i uključivanjem u kooperativne igre s drugom djecom, odnosno socijalnim kompetencijama. Suprotno tome, djeca iz imućnijih porodice čiji su roditelji imali više razine obrazovanja postigli su bolje rezultate na analiziranim varijablama. Navedeni problemi se ponajprije očituju u procjeni spremnosti djece za školu, a pod kojom se podrazumijevaju razvijene sposobnosti (kognitivne, emocionalne, socijalne, motivacijske, tjelesne) i postizanje određenog stupnja funkciranja koji djetetu omogućava da primjereno odgovori na školske zahtjeve.⁸⁷ To nije isključivo posljedica spontanog biološkog sazrijevanja, već u tome značajnu ulogu imaju i uvjeti u kojima dijete živi. Relacijski i socijalno konstruktivistički teorijski modeli potenciraju važnost interakcije djeteta i njegove okoline,²⁹ a osobito ističu utjecaj porodice. Tako se navodi da djeca koja odrastaju u siromaštvu i materijalno nepovoljnim uvjetima ne dobivaju adekvatne poticaje i ne uče socijalne vještine koje bi ih pripremile za školu, te su kod njih opaženi kognitivni i bihevioralni nedostatci.³⁰

Iz ovog pregleda je razvidno da su mogući čimbenici koji u porodičnom okruženu pridonose spremnosti za učenje socijalno-ekonomski status, interakcije roditelji-dijete i kognitivna stimulacija. Može se zaključiti da se kod djece koja odrastaju u siromaštvu nastaju problemi u razvoju jezičnih, komunikacijskih i socijalnih vještina, računanju i samokontroli. Dakle, u ključnim komponentama za postizanju ranog uspjeha i spremnosti djeteta za školu.

Nekoliko je mogućih razloga kojima se može objasniti štetan utjecaj odrastanja u siromaštvu i materijalno nepovoljnim uvjetima na rani razvoj djece i njihova postignuća. Ponajprije, to je razdoblje važno za razvoj mozga, odnosno formiranje strukture i funkcija koje će oblikovati kognitivne, emocionalne i socijalne ishode. U tom su razdoblju djeca najosjetljivija na poticaje iz okoline, izrazito otvorena za učenje. No djeca su tad podložna i štetnom utjecaju stresa, koji ima mjerljive učinke na strukturu mozga te je vjerojatno da će ostaviti dugotrajne posljedice za mentalno funkcioniranje.⁸⁸ S druge strane, u ranom razdoblju života djece porodični kontekst ima dominantnu ulogu,⁸⁹ a istraživanja impliciraju da su za razvoj dječjih potencijala neobično važne upravo interakcije s roditeljima.⁹⁰ Izostanak pozitivnih interakcija i kognitivne

⁸⁷ Usp. E. M. THOMAS, *Readiness to learn at school among five-year-old children in Canada. Children and Youth Research Paper Series*, Ottawa, Statistic Canada, 2006; M. ČUDINA OBRAĐOVIĆ, Spremnost za školu. Višestruko značenje pojma i njegova suvremena uporaba,

⁸⁸ Usp. Hair i dr., *nav. dj.*; Šućur i dr., *nav. dj.*

⁸⁹ Usp. Duncan, Kalil, Ziol-Guest, *nav. dj.*

⁹⁰ Usp. Thomas, *nav. dj.*; Ferguson, Bovaard, Müller, *nav. dj.*; Engle, Black, *nav. dj.*; Pećnik, *nav. dj.*³⁶ Usp. Bilić, *Uzroci, posljedice...*

stimulacije ostavlja posljedice na različite aspekte njihova razvoja, pa i na njihovu spremnost za školu.

Naime, poznato je da je spremnost za školu polazna osnova za uspjeh u nastavku obrazovanja. Općenito, teško je polaziti iz negativne pozicije, a nepripremljenost za školu to svakako jest. Početni neuspjesi imaju tendenciju da se učvrste,³⁶ a djeca se teško s njima sučeljavaju i teško mijenjaju sliku o sebi kao neuspješnim učenicima, što nerijetko rezultira niskim samopouzdanjem i samopoštovanjem, frustracijom, nezadovoljstvom, lošim odnosom prema školi i sl. Tako su ova djeca zbog materijalnih uvjeta u kojima žive, nerijetko ograničena već na početku svoga obrazovanja i teško nadoknađuju te zaostatke u postizanju i održavanju školskog uspjeha. Istraživanja pokazuju da razlike u mogućnostima koje postoje na početku školovanja imaju tendenciju da se produlje, te određuju njihov tijek školovanja i kasnijeg razvoja.⁹¹ Čini se da doživljaj siromaštva u ranom djetinjstvu snažnije utječe na školski uspjeh nego siromaštvo doživljeno u srednjem djetinjstvu ili adolescenciji.⁹²

2.3.6. Važnost novčanih prilika za školski uspjeh djece

Ferguson i sur. su analizirali rezultate međunarodne PISA (*Programme for International Student Assessment*) studije o ocjenjivanju petnaestogodišnjaka u čitanju i matematici, koje je provedeno u 43 zemlje, a utvrđeno je da je niži socioekonomski porodični status bio povezan i s nižim rezultatima djece. A razlike između skupina djece višeg i nižeg socioekonomskog statusa bile su velike i statistički značajne.⁹³

Stoga, opravdano je očekivati da će višestruki nedostatci s kojima djeca slabijeg socioekonomskog statusa započinju školovanje otežavati njihov napredak, ugroziti njihova postignuća, ali i promijeniti njihov razvojni put.⁹⁴ U istraživanju koje se temelji na OECD – PISA međunarodnom ispitivanju u kojem je sudjelovalo 5.209 učenika iz BiH, utvrđeno je da bolje rezultate iz prirodoslovlja postižu učenici iz porodice s višim mjesecnim prihodima te oni čiji roditelji imaju završenu barem srednju školu. A učenici koji dolaze iz porodica s prihodima

⁹¹ Usp. Schoon i dr., *nav. dj.*

⁹² Usp. C. McDONALD, *Children's lived experience of poverty. A review of the literature*, Prepared by the ARACY Collaborative team undertaking the Children's Lived Experience of Poverty project, including. RMIT University, the NSW Commission for Children and Young People and the Benevolent Society, 2008.

⁹³ Usp. Ferguson, Bovaird, Müller, *nav. dj.*

⁹⁴ Usp. Engle, Black, *nav. dj.*; Schoon i dr., *nav. dj.*; Evans, Kim, *nav. dj.*

manjim od 500 KM postižu najlošije rezultate.⁹⁵ Na osnovu podataka prikupljenih za potrebe vanjskog vrednovanja, odnosno na populacijskim podacima (četvrti razred N=43.008; osmi razred N=46.173) ispitivalo se učinke obrazovanja roditelja na obrazovno postignuće učenika u BiH.⁹⁶ Autori navode da su odabrali obrazovanje roditelja kao najstabilniju komponentu koja posredno ukazuje na SES i primanja. Rezultati dvosmjerne analize varijance ukazuju na izrazit efekt obrazovanja roditelja na obrazovno postignuće za obje skupine, a učenici s povoljnijom strukturu obrazovanja roditelja postižu bolji opći školski uspjeh i uspjeh iz BHS jezika. Na školski uspjeh učenika nesumnjivo utječe brojni čimbenici, a za potrebe ovog rada analizirat ćemo potencijalno rizične čimbenika koji se mogu povezati s materijalnim uvjetima u kojima djeca žive.

⁹⁵ Usp. M. GREGUROVIĆ, S. KUTI, Učinak socioekonomskog statusa na obrazovno postignuće učenika. Primjer PISA istraživanja, BiH 2006, *Revija za socijalnu politiku*, 17 (2010) 2, 179-196.

⁹⁶ Usp. B. JOKIĆ, Z. RISTIĆ DEDIĆ, Razlike u školskom uspjehu učenika trećih i sedmih razreda osnovnih škola u Republici Hrvatskoj s obzirom na spol učenika i obrazovanje roditelja. Populacijska perspektiva, *Revija za socijalnu politiku*, 17 (2010) 3, 354-362.

III DIO: REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

3.1. Uzorak i analiza podataka

U cilju dobijanja osnovnih podataka za izračunavanje socijalnih indikatora za potrebe ovog završnog rada, anketni instrumentarij je u 2021. godini proširen sa ad hoc modulom o stanju siromaštva i obrazovnih ishoda, ali smo pri tome zastupili i aspekt različitih oblika siromaštva, a sa naglaskom na zdravstvu i socijalnoj uključenosti. Rezultati prikazani u ovom poglavljiju su dobijeni na osnovu subjektivnih izjava ispitanika prikupljenih u tom modulu, a koje se odnose na zdravstveno stanje ispitanika, doznake domaćinstvima, zadovoljstvo ispitanika životom, socijalnu uključenost i pitanja o uslovima u kojima žive njihova djeca. Odabrani uzorak sa cijele teritorije BiH iznosi 100 ispitanika. Akcent je stavljen na samohrane porodice jer takve porodice se među najugroženijim. U takvim porodicama djeca pretežno žive sa majkama koje ostvaruju minimalne a vrlo često i nikakve prihode. Djeca iz samohranih porodice, pored toga što žive u nepotpunim porodicama, najčešće su pogodjena i siromaštvom a samim tim i socijalnoj isključenosti. Napredak u školovanju takve djece je dosta teži, ograničena su u svojim aktivnostima kako nastavnim tako i vannastavnim. Samohrani roditelji su podložniji raznim zdravstvenim problemima, a najčešći urok je neimaština, odnosno nemogućnost da se priuštiti ljekarski pregled, zbog čega takve porodice imaju teže oboljele članove porodice.

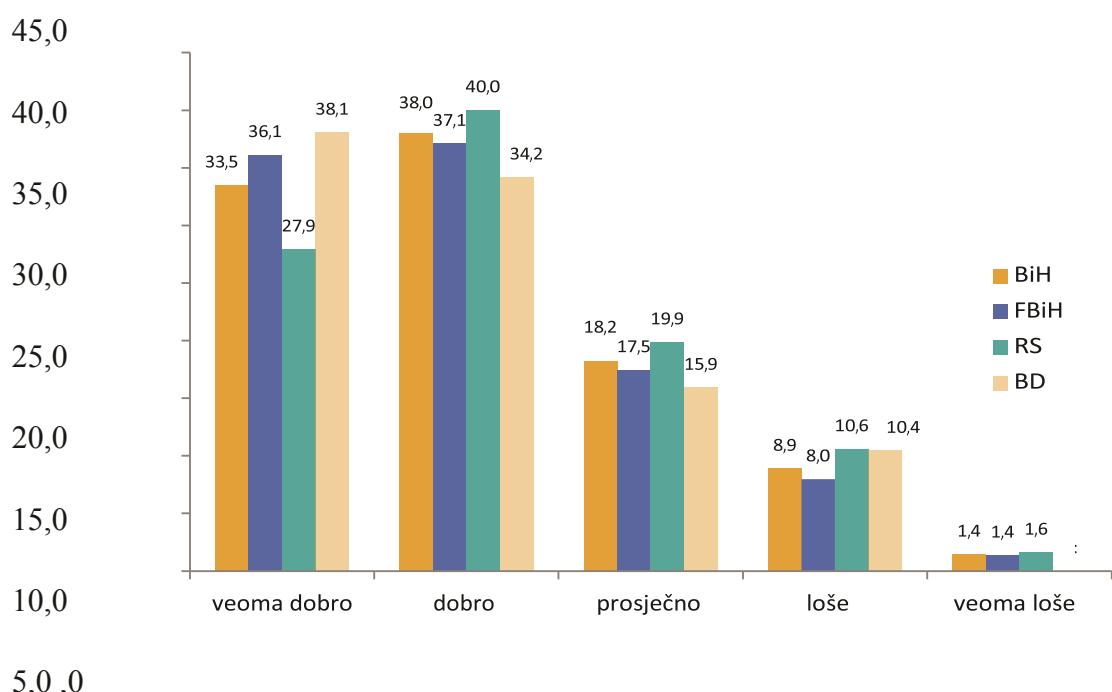
3.2. Socijalna zaštita kroz ukupno zdravstveno stanje i omogućene zdravstvene usluge

Rezultati prikazani u ovom empirijskom dijelu su dobijeni iz podataka prikupljenih u ovom empirijskom dijelu navedenog modula koji se odnosi na zdravstveno stanje samohranih porodica/ ispitanika i korišćenje zdravstvenih usluga od strane učenika i samohranih porodica. Analiza zdravstvenog stanja i usluga u BiH rađena je na osnovu subjektivnog mišljenja i odgovora pojedinaca o zdravstvenom stanju, zdravstvenim uslugama, navikama i poteškoćama sa kojima se suočavaju po pitanju zdravlja.

U Bosni i Hercegovini 71,5% ispitanika/ samohranih porodica smatra da je njihovo opšte zdravstveno stanje veoma dobro ili dobro, dok je približno svaki deseti ispitanik prijavio veoma

loše ili loše opšte zdravstveno stanje. Najlošije zdravstveno stanje prijavili su ispitanici/samohrane porodice u Republici Srpskoj gdje je procenat ispitanika sa veoma dobrim ili dobrim zdravstvenim stanjem najmanji (67,9%), a procenat onih sa veoma lošim ili lošim zdravljem najveći (12,2%).

Slika 6. Ispitanici prema vlastitom mišljenju o zdravlju po geografskom području, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Približno svaki šesti ispitanik (samohrani roditelj) je izjavio da je u proteklih šest mjeseci bio ograničen u svojim aktivnostima zbog zdravstvenih problema, a skoro 28 od 100 ispitanika imaju neku dugotrajnu bolest. Između geografskih područja nisu evidentirane velike razlike, osim u Brčko distriktu BiH gdje svaki treći ispitanik ima dugotrajnu bolest ili zdravstveni problem.

	BiH	FBiH	RS	BD			
Vrlo ograničen		4,8		4,9		4,5	4,6
Ograničen		12,1		12,4		11,6	10,1
Nije ograničen		83,1		82,7		83,9	85,3

Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0
---------------	-------	-------	-------	-------

Tabela 1. samohrane porodice prema vlastitom mišljenju o ograničenosti u aktivnostima zbog zdravstvenog problema tokom najmanje 6 proteklih mjeseci, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Tabela 2. Samohrane porodice prema dugotrajnoj bolesti ili zdravstvenom problemu, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

	BiH	FBiH	RS	BD
Ima dugotrajnu bolest ili zdravstveni problem	27,7	27,3	28,2	33,4
Nema dugotrajnu bolest ili zdravstveni problem	72,3	72,7	71,8	66,6
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0

Tri najzastupljenije hronične bolesti bosanskohercegovačkog dijela javnog mnijenja najugroženijih ispitanika- u našem slučaju samohranih porodica su hipertenzija, reuma i dijabetes. Od ukupnog broja ispitanika Bosne i Hercegovine koji su izjavili da boluju od dugoročnih bolesti, povišen krvni pritisak ima skoro svaki drugi, reumu ima skoro svaki jedanaesti, a šećernu bolest svaki dvanaesti hronični bolesnik. U Bosni i Hercegovini 5% samohrane porodice ima rješenje o invaliditetu. (Grafikon) Obavezno zdravstveno osiguranje nema 2,4% ispitanika, dok privatno zdravstveno osiguranje ima skoro svaki stoti. (Tabela)

Slika 7. samohrane porodice prema posjedovanju ocjene invaliditeta od strane komisije/instituta, 2020. godina (vrijednost u procentima)

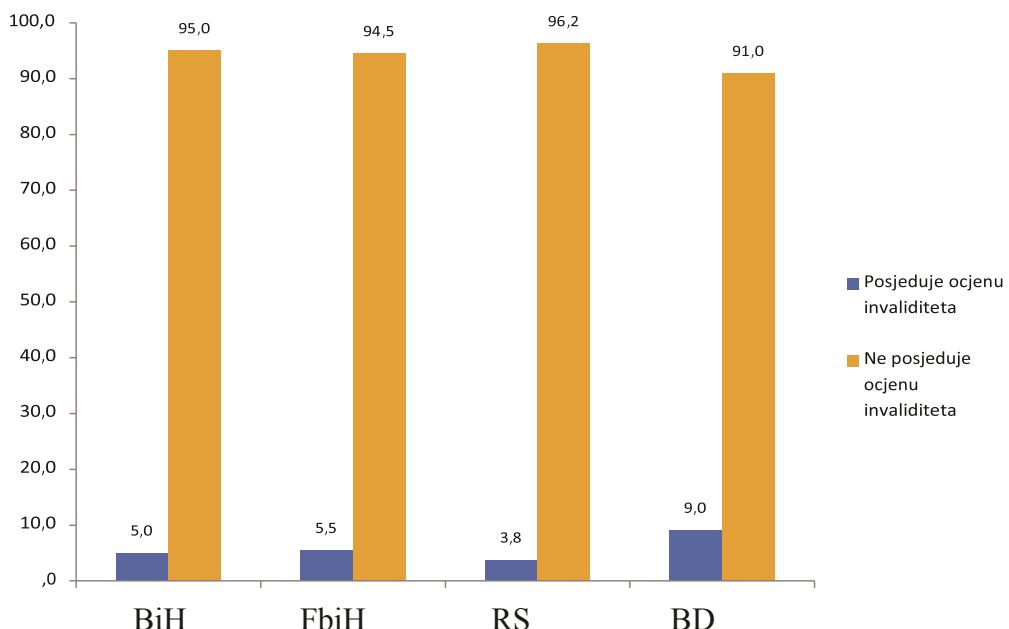

Tabela 3. samohrane porodice prema posjedovanju obaveznog i privatnog zdravstvenog osiguranja, 2020. godina (vrijednost u procentima)

BiH		FBiH		RS		BD	
		Obavezno osiguranje		zdravstveno			
Ima osiguranje		97,6	97,4			97,9	99,0
Nema osiguranje		2,4	2,6			2,1	:
Ukupno		100,0	100,0			100,0	100,0
		Privatno zdravstveno osiguranje					
Ima osiguranje		0,8	0,9			(0,4)	:
Nema osiguranje		99,2	99,1			99,6	99,5
Ukupno		100,0	100,0			100,0	100,0

Iako se statistički nepouzdani podaci za Brčko distrikt BiH u ovoj tabeli mogu izračunati, važno je napomenuti da je broj statističkih jedinica u uzorku za taj dio odgovora na ova pitanja bio nedovoljan da bi osigurao pouzdan rezultat.

Budući da većina ispitanika ima obavezno zdravstveno osiguranje, medicinske usluge se uglavnom koriste u državnim institucijama (ambulante, domovi zdravlja i bolnice). Jedini izuzetak su stomatološke usluge koje se podjednako koriste i u privatnom sektoru (koristi ih skoro svaki drugi ispitanik).

Značajan je i udio posjeta ginekolozima od strane majku iz samohranih porodica u privatnim ordinacijama koje posjećuje skoro svaki četvrti ispitanik. Većih razlika između geografskih područja nema, s izuzetkom da je u Brčko distriktu BiH evidentirano više posjeta ginekolozima u ambulantama ili domovima zdravlja.

Tabela 4. samohrane porodice prema mjestu korišćenja medicinskih usluga prema vrstama usluga, 2020. godina (vrijednost u procentima)

	BiH	FBiH	RS	BD
Ljekar opšte prakse				
Ambulanta ili Dom zdravlja	98,0	98,0	97,9	99,4
Privatna ustanova	2,0	2,0	2,1	:

Posjete ginekologu

Tabela 5. samohrane porodice prema mjestu korišćenja medicinskih usluga prema vrstama usluga, 2020. godina (vrijednost u procentima)

Ambulanta ili Dom zdravlja	57,7	56,3	58,6	84,9
Bolnica	18,3	18,8	17,7	:
Privatna ustanova	24,0	24,8	23,7	:

Posjete stomatologu

Tabela 6. samohrane porodice prema mjestu korišćenja medicinskih usluga prema vrstama usluga, 2020. godina (vrijednost u procentima)

Ambulanta ili Dom zdravlja	48,2	50,4	43,6	50,2
Bolnica	3,6	2,7	5,7	:
Privatna ustanova	48,2	46,9	50,7	48,7

Tabela 7. samohrane porodice prema mjestu korišćenja medicinskih usluga prema vrstama usluga, 2020. godina (vrijednost u procentima)

Ambulanta ili Dom zdravlja	39,4	41,3	36,7	30,1
Bolnica	44,2	43,9	44,6	48,1
Privatna ustanova	16,4	14,9	18,8	21,8

Posjete drugi ljekar

Tabela 8. samohrane porodice prema mjestu korišćenja medicinskih usluga prema vrstama usluga, 2020. godina (vrijednost u procentima)

	BiH	FBiH	RS	BD
Medicinska sestra/tehničar ili babica				
Ambulanta ili Dom zdravlja	88,6	86,7	92,3	87,2
Bolnica	9,7	11,5	(6,0)	:
Privatna ustanova	1,8	(1,8)	:	-

Iako se statistički nepouzdani podaci u ovoj tabeli u nekim slučajevima mogu izračunati, suočili smo se sa manjim brojem samohranih porodica koje su bile spremne odgovorati na pitanja iz upitnika za potrebe ovog rada, pa postoji bojazan da je broj statističkih jedinica u uzorku za taj dio odgovora na ova pitanja bio nedovoljan da bi osigurao pouzdan rezultat.

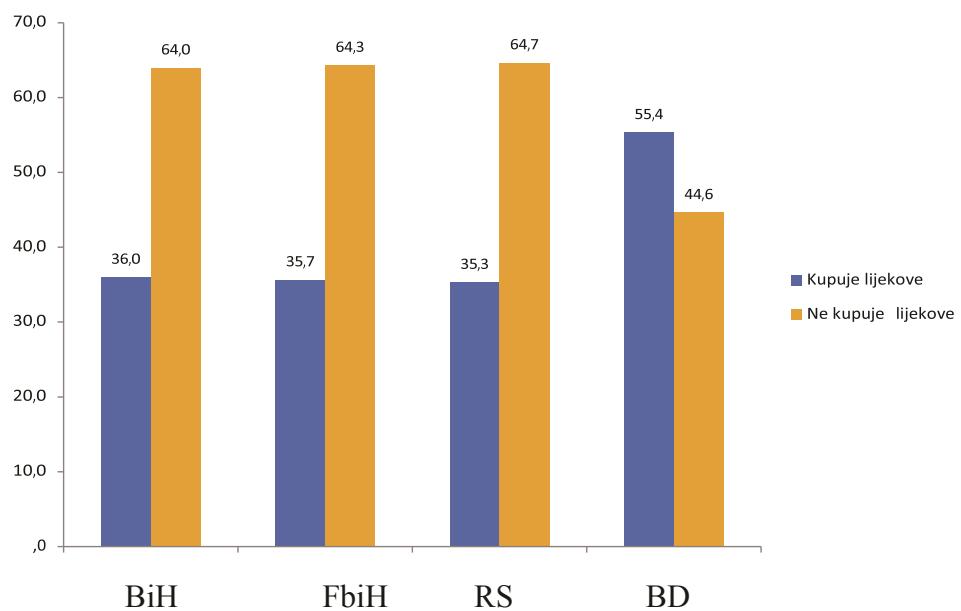
Otac ili majka iz samohrane porodice posjećuje ljekare opšte prakse u prosjeku skoro četiri puta godišnje, zbare svakih dvadeset mjeseci, nekog drugog ljekara svakih sedamnaest mjeseci, ginekologa jednom u skoro četiri godine i privatnu sestruru, bolničara ili babicu jednom u dvije godine.

Tabela 9. Prosječan broj posjeta medicinskom osoblju u posljednjih 12 mjeseci prema vrstama, 2020. godina (apsolutne vrijednosti)

	BiH	FBiH	RS	BD
Ljekar opšte prakse	3,6	3,3	4,1	4,2
Ginekolog	0,3	0,3	0,3	0,3
Stomatolog	0,6	0,6	0,8	0,4
Drugi ljekar	0,7	0,6	0,8	1,0
Medicinska sestra/tehničar ili babica	0,5	0,4	0,8	0,6

Lijekove bez recepta u Bosni i Hercegovini kupuju skoro 4 od 10 ispitanika. Veća zastupljenost ove pojave primijećena je u Brčko distriktu BiH gdje tu praksu ima skoro 6 od deset ispitanika.

Slika 8. samohrane porodice prema kupovanju lijekova bez recepta u proteklih 12 mjeseci, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Tek svaki trideseti ispitanik misli da mu je zdravlje bolje nego prije godinu dana, dok skoro svaki sedmi misli da mu je ono lošije. (Tabela) Teškoće sa vidom, iako nose naočare, i sa kretanjem ima približno svaki šesti ispitanik Bosne i Hercegovine, dok poteškoće sa sluhom, iako nose slušni aparat i sa pamćenjem i koncentracijom ima skoro svaki dvanaesti. Skoro svaki osamnaesti ispitanik ima poteškoće sa odijevanjem ili održavanjem lične higijene i sporazumijevanjem s drugima. (Tabela)

Tabela 10. samohrane porodice prema stanju zdravlja u odnosu na prošlu godinu, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

	BiH	FBiH	RS	BD
Bolje		3,3	4,1	1,7 (1,7)
Lošije		13,5	12,7	15,1 13,0
Isto	83,2	83,2	83,2	85,4

Tabela 11. Zdravstvene poteškoće roditelja iz samohrane porodice prilikom obavljanja svakodnevnih aktivnosti prema vrstama i intezitetu u BiH, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Intezitet poteškoće	Poteškoće s vidom iako nosi naočare koristi slušni aparat	Poteškoće sa sluhom iako kretanjem ili penjanjem uz stepenice	Poteškoće sa pamćenjem ili koncentracijom ili penjanjem	Poteškoće sa odijevanjem ili održavanjem lične higijene	Poteškoće sa sporazumijevanjem sa drugima
Bez teškoća	83,8	92,2	84,2	91,4	94,5
Ima manje teškoća	13,0	6,1	10,1	6,8	3,8
Ima veće poteškoće	3,0	1,6	5,0	1,5	1,2
Potpuna nesposobnost	(0,2)	(0,1)	0,7	0,2	0,5
					94,3
					4,1
					1,3
					0,3

U posljednjih dvanaest mjeseci 5,1% ispitanika Bosne i Hercegovine su trebali liječnički pregled, ali ga nisu dobili. U slučaju potrebe zubarskih usluga, taj procenat je bio 2,2%. Glavni razlozi za nedobijanje liječničkih pregleda bili su nemogućnost da se priušti pregled (41,1%), duga lista čekanja na koju se žalio skoro svaki četvrti ispitanik, odnosno želja da se sačeka i vidi da li će se problem sam riješiti, što je bilo prisutno takođe kod skoro svakog četvrtog ispitanika. Kod potrebe za zubarskim uslugama dominantan je razlog nemogućnost da se iste priušte (skoro osam od deset ispitanika je prijavilo ovaj razlog), svaki petnaesti ispitanik se žalio na dugu listu čekanja, dok je njih 5,5% imalo strah od doktora. (Tabele)

Tabela 12. Roditelj samohrane porodice koji su u posljednjih 12 mjeseci trebali liječnički pregled, ali ga nisu dobili prema vrsti medicinske usluge, 2020. godina (vrijednost u procentima)

	BiH	FBiH	RS	BD
	Pregled ljekara			
Trebao bar jednom	5,1	6,1	3,2	(3,3)
Nije trebao	94,9	93,9	96,8	96,7
	Pregled stomatologa			
Trebao bar jednom	2,2	2,5	1,7	:
Nije trebao	97,8	97,5	98,3	99,5

Iako se statistički nepouzdan podatak za Brčko distrikt BiH u ovoj tabeli može izračunati, suočili smo se sa manjim brojem samohranih porodica koje su bile spremne odgovarati na pitanja iz upitnika za potrebe ovog rada, pa postoji bojazan da je broj statističkih jedinica u uzorku za taj dio odgovora na ovo pitanje bio nedovoljan da bi osigurao pouzdan rezultat.

*Tabela 13. Glavni razlozi nedobijanja medicinske usluge prema vrstama, 2020. godina
(vrijednosti u procentima)*

Glavni razlog	BiH	FBiH	RS	BD
Liječnički pregled ili tretman				
Nisam mogao/la sebi priuštiti	41,1	39,4	48,9	:
Lista čekanja	23,5	24,5	(16,0)	(78,4)
Nisam mogao/la izaći,nisam imao/la vremena	:	:	:	-
Suviše daleko, nema prevoza	5,7	(4,2)	(11,7)	:
Strah od doktora	:	:	:	-
Želio /Željela sam čekati	23,5	25,0	(19,5)	-
Ne znam ni jednog dobrog doktora	:	:	-	-
Drugi razlog	(3,3)	(3,8)	:	:
Pregled ili tretman kod stomatologa				
Nisam mogao/la sebi priuštiti	77,8	79,7	73,1	:
Lista čekanja	(6,5)	:	:	-
Nisam mogao/la izaći,nisam imao/la vremena	:	:	:	-
Suviše daleko, nema prevoza	:	:	:	-
Strah od doktora	(5,5)	:	:	-
Želio /Željela sam čekati	:	:	:	-
Drugi razlog	:	:	:	-

3.3. Drugi vid primanja kroz doznaće samohranim domaćinstvima

Novac iz inostranstva kao dodatni prihod samohranoj porodici, a prema vlastitim izjavama, dobija približno skoro svako dvadeseto samohrano domaćinstvo u Bosni i Hercegovini. (Grafikon) Najčešći pošiljaoci novca su djeca ispitanika (preko 55%) i njihova braća i sestre (čine skoro četvrtinu pošiljalaca). Između geografskih područja nema posebno velikih razlika

u ovom pogledu s izuzetkom nešto većeg broja djece kao pošiljalaca u Republici Srpskoj i Brčko distriktu BiH. (Tabela)

Slika 9. Roditelj iz samohrane porodice koje je dobio doznake iz inostranstva za vlastitu upotrebu, u posljednjih 12 mjeseci, po geografskom području, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

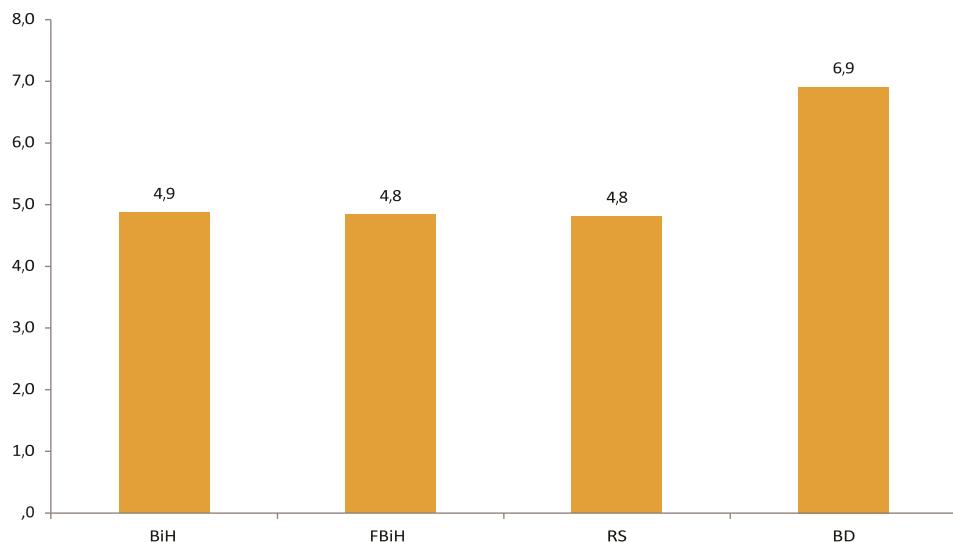

Tabela 14. Srodstvo primalaca doznaka s licem koje ih šalje, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Doznačenici	BiH	FBiH	RS	BD
Bračni partner	(2,6)	(3,6)	:	:
Djeca	55,4	53,6	57,9	65,4
Roditelji	(5,5)	(5,0)	:	:
Braća i sestre	23,7	24,7	21,9	:
Ostalo	12,8	13,1	(12,9)	:

Roditelj iz samohrane porodice koji prima doznake iz inostranstva u prosjeku ih godišnje dobiju nešto više od 5 puta, a prosječan godišnji iznos koji prime je 1765,24 KM. Duznake u prosjeku čine više od trećine ukupnih prihoda domaćinstava koja ih primaju. U prosjeku najviše dobiju domaćinstva iz Brčko distrikta BiH (1937,93 KM), a najmanje ona iz Republike Srpske (1496,50 KM) gdje taj novac čini skoro dvije petine ukupnih prihoda takvih domaćinstava. (Tabela)

Tabela 15. Prosječan broj i prosječan iznos doznaka dobijenih u posljednjih 12 mjeseci i njihovo učešće u ukupnom prihodu domaćinstava, 2020. godina (apsolutne vrijednosti i vrijednosti u procentima)

Doznačke	BiH	FBiH	RS	BD
Prosječan broj doznaka	5,1	5,7	3,8	6,8
Prosječan iznos doznaka, KM	1765,24	1892,89	1496,50	1937,93
Prosječno učešće doznaka u ukupnom prihodu	34,5	32,8	37,4	39,9

Novac iz inostranstva se u Bosni i Hercegovini pretežno troši za prehrambene artikle i za odjeću i kozmetiku. Takva je situacija i u oba entiteta, dok se u Brčko distriktu BiH pored prehrambenih artikala novac od doznaka koristi i za štednju.

3.4. Socijalna zaštita u korelaciji sa ukupnim zadovoljstvom životom

Generalno gledano, samohrane porodice u Bosni i Hercegovini su najviše zadovoljne svojom porodicom, prijateljstvima i samim sobom. Svojim dosadašnjim životom i školom je nezadovoljan skoro svaki dvanaesti ispitanik. Posebne razlike između geografskih područja nisu primjetne uz izuzetak da je u Brčkom evidentirana nešto veća stopa zadovoljstva školom u odnosu na državni prosjek.

Tabela 16. Zadovoljstvo porodicom, prijateljima, školom, sobom i ukupnim životom, 2020. godina
 (vrijednosti u procentima)

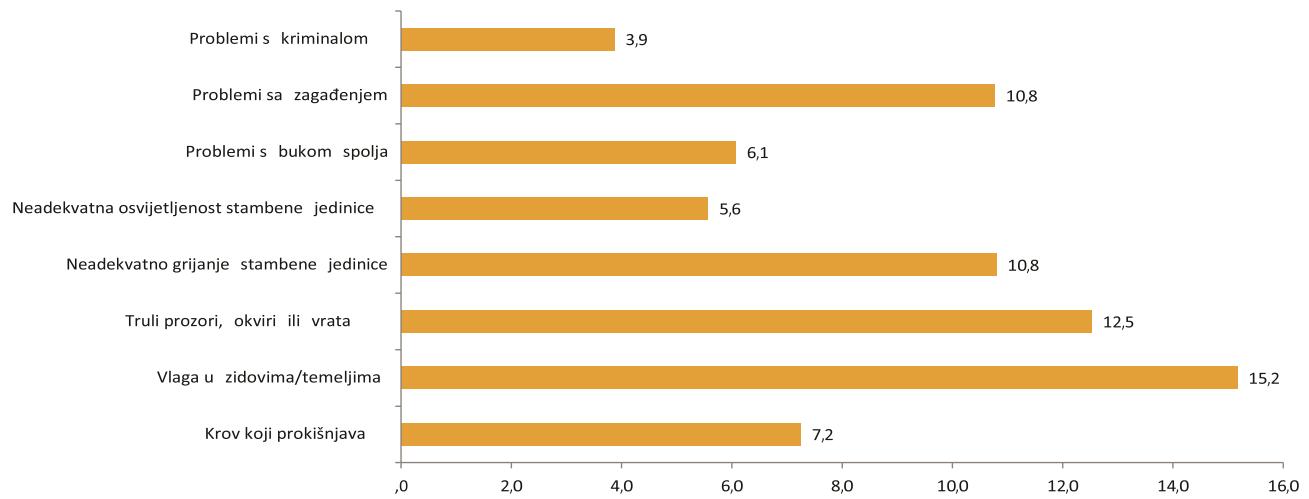
Geografsko područje	Subjektivni osjećaj	Zadovoljstvo porodicom	Zadovoljstvo prijateljstvima	Zadovoljstvo školskim iskustvom	Zadovoljstvo samim sobom	Zadovoljstvo svojim dosadašnjim životom
BiH	Veoma zadovoljan ili zadovoljan	98,0	97,8	91,8	95,6	91,4
	Veoma nezadovoljan ili nezadovoljan	2,0	2,2	8,2	4,4	8,6
FBiH	Veoma zadovoljan ili zadovoljan	98,3	97,9	91,9	95,9	92,1
	Veoma nezadovoljan ili nezadovoljan	1,7	2,1	8,1	4,1	7,9
RS	Veoma zadovoljan ili zadovoljan	97,4	97,5	91,4	95,0	89,9
	Veoma nezadovoljan ili nezadovoljan	2,6	2,5	8,6	5,0	10,1
BD	Veoma zadovoljan ili zadovoljan	98,7	98,6	97,5	95,5	94,2
	Veoma nezadovoljan ili nezadovoljan	:	:	(2,5)	4,5	5,8

3.5. Socijalna uključenost

Da bi se dobila mjera socijalne uključenosti samohrane porodice u Bosni i Hercegovini, ispitivani su uslovi u kojima žive, počevši od karakteristika njihovih stambenih jedinica i najbližeg okruženja, preko dostupnosti osnovnih usluga neophodnih za pristojan život pa sve do mogućnosti plaćanja redovnih mjesecnih troškova i materijalne deprivacije. Najakutniji problem vezan za stambenu jedinicu u Bosni i Hercegovini bila je vlagu u zidovima i temeljima koja je evidentirana kod skoro svakog sedmog domaćinstva, dok je svako osmo domaćinstvo imalo problem sa trulim prozorima, okvirima ili vratima.

Probleme sa zagađenjem okoline i neadekvatno grijanje imalo je skoro svako deveto domaćinstvo, a krov koji prokišnjava skoro svako četrnaesto. Udio domaćinstava koji imaju probleme sa bukom spolja je 6,1%, u neadekvatno osvijetljenoj stambenoj jedinici živi 5,6% domaćinstava, a u području bremenitom kriminalom, nasiljem i vandalizmom 3,9% domaćinstava. (Grafikon)

Slika 10. Domaćinstva koja se suočavaju sa problemima vezanim za stambenu jedinicu i okolinu u kojoj žive, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Najviše pristupačna usluga koju smo mjerili u BiH je prodavnica mješovite robe, jer je 79,7% samohranih domaćinstava izjavilo da takve usluge koriste lako ili veoma lako. Ova vrsta usluge je ipak teže dostupna za svako peto domaćinstvo u Bosni i Hercegovini, posebno u negradskim područjima gdje 31,2% domaćinstava još uvijek teško ili veoma teško ima pristup prodavnicama, dok je u gradskim područjima takvih domaćinstava samo 5,7%. Dok su ove usluge u Federaciji BiH teško ili veoma teško dostupne približno svakom šestom domaćinstvu, u Republici Srpskoj skoro svako četvrtu domaćinstvo ima taj problem.

Nešto slabije su dostupne usluge primarne zdravstvene zaštite: 67,3% samohrana domaćinstava ima lako ili veoma lako dostupnu primarnu zdravstvenu zaštitu. Međutim, u negradskim područjima više od polovine domaćinstava teško ili vrlo teško pristupaju uslugama primarne zdravstvene zaštite. U gradskim naseljima, takve probleme ima skoro svako dvanaesto domaćinstvo. Usluge primarne zdravstvene zaštite su dostupnije domaćinstvima iz Federacije BiH u odnosu na ona iz Republike Srpske (stopa lako ili veoma lako dostupnosti su 70,1% i 61,4% respektivno).

Poštanske usluge su domaćinstvima u BiH dostupne u procentu od 61,9%. Probleme u njihovom korišćenju ima svako treće domaćinstvo i to u negradskim naseljima svako drugo, a u gradskim svako osmo domaćinstvo. Između geografskih područja nije primjetna velika razlika u ovim indikatorima, s izuzetkom Brčko distrikta BiH u kojem se ove usluge značajno manje koriste (svako šesto domaćinstvo ne koristi poštanske usluge).

Značajno je napomenuti da javni prevoz ne koristi 13,6% samohranih domaćinstava u BiH. Šest od deset domaćinstava ima lak ili veoma lak pristup uslugama javnog prevoza u Bosni i Hercegovini. Probleme u tom pristupu prijavilo je svako četvrto domaćinstvo (u negradskim naseljima skoro 4 od 10 domaćinstava i svako jedanaesto domaćinstvo u gradskim naseljima imaju taj problem). Javni prevoz je najdostupniji domaćinstvima u Brčko distriktu BiH gdje ga skoro 7 od 10 domaćinstava koristi lako ili veoma lako, dok težak ili veoma težak pristup ovim uslugama ima skoro svako treće domaćinstvo iz Republike Srpske i nešto više od petine domaćinstava iz Federacije BiH.

Bankarske usluge u BiH koristi 91,9% samohranih domaćinstava, skoro 54% domaćinstava do njih dolazi lako ili veoma lako, dok skoro 4 od 10 domaćinstava imaju problem dostupnosti bankarskih usluga. Više od pola domaćinstava u negradskim naseljima i svako šesto domaćinstvo u gradskim naseljima ima taj problem. Domaćinstva iz Brčko distrikta BiH su prijavila nešto veću dostupnost ovih usluga u odnosu na druga geografska područja, ali i manju stopu korišćenja istih. U pogledu pristupačnosti predškolskog i osnovnog obrazovanja treba napomenuti da ove usluge koristi samo 39,0% domaćinstava u BiH. Lak ili veoma lak pristup ovim uslugama imaju 3 od 10 domaćinstava u Bosni i Hercegovini, dok skoro svako deseto domaćinstvo ima pristup teško ili vrlo teško. (Tabele) Međutim, ako se posmatraju samo domaćinstva koja koriste ove usluge, onda je učešće domaćinstava koja lako ili veoma lako koriste usluge predškolskog i osnovnog obrazovanja daleko veći i iznosi 75,2%, i to 90,9% u gradskim i 63,1% u negradskim područjima. Posmatrano po geografskim područjima, situacija u pogledu dostupnosti ovih usluga je najbolja u Brčko distriktu BiH, zatim u Federaciji BiH, a najlošija u Republici Srpskoj (lak ili veoma lak pristup ima 93,8%, 78,5% odnosno 69,3% domaćinstava koja koriste ove usluge, respektivno po geografskim područjima).

Tabela 17. Pristupačnost domaćinstava uslugama po tipu naseljenih mjesta, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Pristupačnost usluga	Teško ili veoma teško			Lako ili veoma lako			Usluga se ne koristi		
	Ukupno	G	O	Ukupno	G	O	Ukupno	G	O
Prodavnica mješovite robe	20,1	5,7	31,2	79,7	94,1	68,6	:	:	:
Bankarske usluge	38,1	16,1	55,0	53,8	80,1	33,6	8,1	3,8	11,4
Poštanske usluge	33,6	12,6	49,7	61,9	85,4	43,8	4,6	2,0	6,5
Javni transport	25,4	8,9	38,0	61,0	76,7	48,9	13,6	14,4	13,1
Ustanova primarne zdravstvene zaštite	32,1	8,4	50,3	67,3	90,9	49,2	(0,6)	(0,7)	(0,4)
Ustanova predškolskog i osnovnog obrazovanja	9,7	3,6	14,3	29,3	35,6	24,5	61,0	60,8	61,1

Tabela 18. Pristupačnost domaćinstva uslugama po geografskim područjima, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Pristupačnost usluga	Teško ili veoma teško			Lako ili veoma lako			Uskuga se ne koristi		
	FBiH	RS	BD	FBiH	RS	BD	FBiH	RS	BD
Prodavnica mješovite robe	17,3	25,7	13,3	82,5	74,1	86,7	:	:	-
Bankarske usluge	36,6	41,2	30,9	54,8	51,7	57,0	8,6	7,1	12,1
Poštanske usluge	32,9	35,3	25,4	62,2	61,4	58,6	4,9	3,3	16,0
Javni transport	22,3	31,4	17,8	62,4	58,0	67,1	15,3	10,6	15,1
Ustanova primarne zdravstvene zaštite	29,2	38,3	18,1	70,1	61,4	81,7	(0,7)	:	:
Ustanova predškolskog i osnovnog obrazovanja	8,0	13,1	:	29,5	29,5	22,6	62,5	57,4	75,9

Iako se statistički nepouzdani podaci u ovoj tabeli u nekim slučajevima mogu izračunati, suočili smo se sa manjim brojem samohranih porodica koje su bile spremne odgovarati na pitanja iz upitnika za potrebe ovog rada, pa postoji bojazan da je broj statističkih jedinica u uzorku za taj dio odgovora na ova pitanja bio nedovoljan da bi osigurao pouzdan rezultat.

U Bosni i Hercegovini, skoro 2/3 samohranih domaćinstava uz poteškoće, teško ili veoma teško izlaze na kraj sa svojim uobičajenim mjesecnim troškovima. Posmatrano prema statusu u

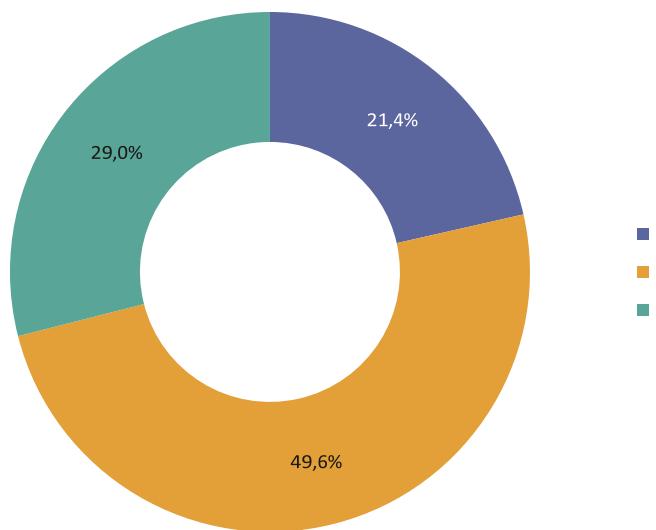
siromaštvu, relativno više siromašnih domaćinstava su imali poteškoće da izadu na kraj sa svojim uobičajenim mjesecnim troškovima - bilo je 82,7% takvih domaćinstava, nasuprot 58,7% takvih slučajeva kod nesiromašnih domaćinstava. (Tabela) Stambeni troškovi predstavljaju opterećenje za 7 od 10 domaćinstava. (Grafikon). Kod podstanara situacija je još i lošija jer stambeni troškovi predstavljaju određeno ili veliko opterećenje za 74,6% takvih domaćinstava. Međutim, trebamo napomenuti da u Bosni i Hercegovini nemamo mnogo domaćinstava koja žive u iznajmljenim stambenim jedinicama (prema rezultatima ove ankete manje od 3%).

Tabela 19. Domaćinstva prema mogućnosti plaćanja uobičajenih mjesecnih troškova prema statusu u siromaštvu, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Mogućnost plaćanja		Status domaćinstva u siromaštvu			
uobičajenih mjesecnih	Ukupno	Ispod siromašta	linije	Iznad siromašta	linije
troškova	% domaćinstava				
Ukupno	100,0		100,0		100,0
Veoma teško	10,6		26,0		7,6
Teško	18,7		32,6		15,9
Odredene poteškoće	33,4		24,1		35,2
Prilično lako	20,5		11,8		22,2
Lako	15,5		5,1		17,6
Veoma lako	1,3		:		1,5

Iako se statistički nepouzdani podaci u ovoj tabeli mogu izračunati, suočili smo se sa manjim brojem samohranih porodica koje su bile spremne odgovarati na pitanja iz upitnika za potrebe ovog rada, pa postoji bojazan da je broj statističkih jedinica u uzorku za taj dio odgovora na ova pitanja bio nedovoljan da bi osigurao pouzdan rezultat.

Slika 11. Opterećenje domaćinstava stambenim troškovima, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Legenda:

- Plava- Veliko opterećenje
- Oker- Određeno opterećenje
- Zelena- Nisu opterećeni

U cilju analize materijalne deprivacije samohrana domaćinstava, izračunato je nekoliko indikatora čije su vrijednosti prikazane u tabeli. Da je materijalna situacija u Bosni i Hercegovini u 2020. godini teška govori indikator da skoro 2/3 domaćinstava ne bi mogli podnijeti iznenadni trošak od 380 KM, svako četvrto samohrano domaćinstvo ne bi moglo podnijeti iznenadni trošak od 420 KM, dok 7,4% domaćinstava ne bi mogli podnijeti iznenadni trošak od 450 KM.

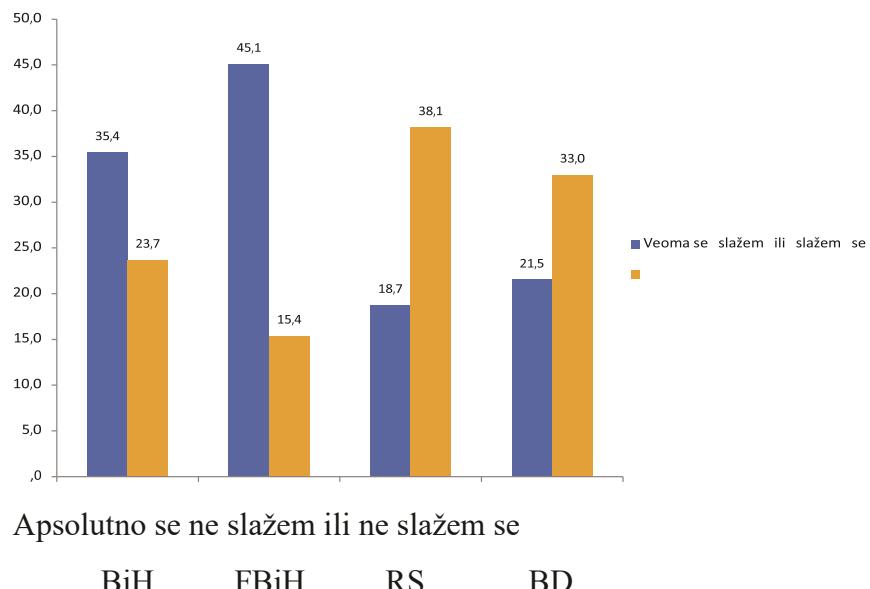
Godišnji odmor u trajanju od sedam dana sebi ne može priuštiti 71,3% samohranih domaćinstava, dok više od četvrtine domaćinstava ne može svaki drugi dan obezbijediti mesni, pileći, ribljji obrok ili vegetarijansku zamjenu. Sa finansijskim poteškoćama u plaćanju stanarine, režijskih troškova i rata za kredite suočava se nešto više od petine bosanskohercegovačkih domaćinstava. Kao što smo ranije navodili, probleme s adekvatnim grijanjem ima skoro svako deveto domaćinstvo, polovina domaćinstava ne posjeduje automobil, 7,0% još uvijek nema mašinu za veš, dok TV nemaju 2 od 100 domaćinstava u BiH.

Tabela 20. Indikatori materijalne deprivacije domaćinstava, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Indikator	% domaćinstava
Ima finansijske poteškoće u plaćanju stanarine, režija, rata za stambeni ili potrošački kredit	21,4
Ne može priuštiti godišnji odmor u trajanju od jedne sedmice	71,3
Ne može priuštiti mesni, pileći ili riblji obrok ili vegeratijansku zamjenu svaki drugi dan	27,2
Nema dovoljno vlastitih sredstava da podnese iznenadni trošak u iznosu od 380 KM	65,4
Nema dovoljno vlastitih sredstava da podnese iznenadni trošak u iznosu od 420 KM	24,7
Nema dovoljno vlastitih sredstava da podnese iznenadni trošak u iznosu od 450 KM	7,4
Ne može priuštiti adekvatno grijanje stambene jedinice	10,8
Ne posjeduje auto	51,0
Ne posjeduje veš mašinu	7,0
Ne posjeduje TV	2,2

Prema pitanju da li će buduće približavanje Evropskoj uniji i evropskim integracijama uticati na porast životnog standarda uočljive su razlike u mišljenjima nosilaca domaćinstava između geografskih područja. Takav optimizam u pogledu očekivanog standarda u Federaciji BiH ne dijeli veliki broj samohranih porodica, odnosno ispod 50%, a ugrubo rečeno dijeli svako drugo domaćinstvo, u Republici Srpskoj broj je zanemariv, tek je samo 18,7% domaćinstava takvog mišljenja. U tom entitetu je za skoro 20 procenntih poena više onih koji misle suprotno. U Brčko distriktu BiH približno svako peto domaćinstvo je optimistično u pogledu ovog pitanja, na državnom nivou takvih je 35,4% domaćinstava, dok skoro svako četvrto misli suprotno.

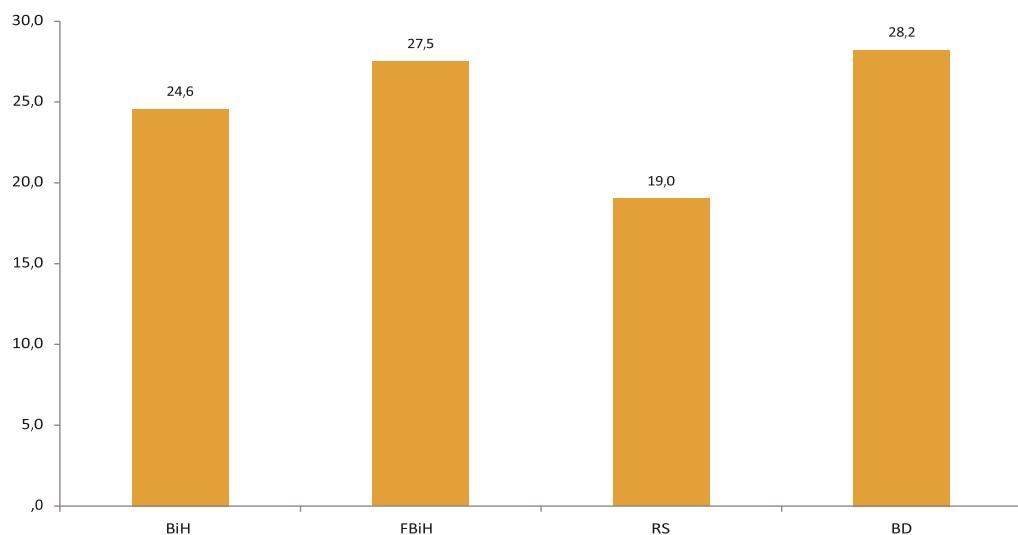
Slika 12. Mišljenje referentnog lica u domaćinstvu o stavu da će buduće približavanje Evropskoj uniji i evropskim integracijama uticati na porast životnog standarda njenog domaćinstva, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

3.6. Pitanja o ishodima učenja djece u siromašnim porodicama

U Bosni i Hercegovini u 2021. godini djeca mlađa od 16 godina živjela su u približno svakom četvrtom domaćinstvu. U Federaciji BiH taj procenat je malo veći i iznosi 27,5%, u Republici Srpskoj manje od petine domaćinstava ima djecu tog uzrasta, dok je u Brčko distriktu BiH ta pojava prisutna u približno tri od deset domaćinstava.

Slika 13. Učešće domaćinstava sa djecom mlađom od 16 godina po geografskom području, 2020. godina (vrijednosti u procentima)

Približno svako deseto siromašno domaćinstvo u Bosni i Hercegovini u kojem žive djeca mlađa od 16 godina ne može djeci obezbijediti novu odjeću, skoro svako dvanaesto ne može obezbijediti dva para obuće odgovarajuće veličine, a obrok od svježeg voća ili povrća bar jednom dnevno svojoj djeci ne može pružiti svako deveto domaćinstvo. Tri obroka dnevno svojoj djeci nije u stanju obezbijediti 1,7% domaćinstava u BiH, dok mesni obrok ili adekvatnu vegetarijansku zamjenu ne može obezbijediti svako sedmo domaćinstvo.

Kad je riječ o ishodima učenja, knjige za djecu ne može priuštiti 2,7% samohranih domaćinstava, s napomenom da 8,7% samohranih domaćinstava knjige ne može nabaviti iz nekog drugog razloga.

Opremu za školske aktivnosti, ali i igru van kuće ne može obezbijediti svako deseto domaćinstvo dok svako jedanaesto to ne obezbijeđuje iz nekog drugog razloga. Igračke za igru kod kuće nemaju djeca u 7,0% samohranih domaćinstava, a skoro svako deseto domaćinstvo ne može obezbijediti djeci učešće u redovnim slobodnim aktivnostima, s napomenom da skoro četiri od deset samohranih domaćinstava to ne obezbijeduju iz nekih drugih razloga.

Škola i učenje nije primarno za djecu iz siromašnih posordica. Ishodi učenja su statistički značajno manji u odnosu na djecu koja nemaju finansijskih poteškoća. Djeca iz 51,6% samohranih domaćinstava učestvuju u redovnim školskim i slobodnim aktivnostima, a skoro 4 od deset domaćinstava to ne obezbijeduje svojoj djeci iz nekih drugih razloga, a 9,7% domaćinstava im to ne mogu priuštiti.

Djeca iz 14,3% domaćinstava ne učestvuju u školskim manifestacijama i proslavama za specijalne prilike, od toga u 3,2% samohrana domaćinstava iz razloga što im ne mogu priuštiti, a u 11,1% samohranih domaćinstava iz nekih drugih razloga. Slična je i situacija u pogledu pozivanja drugova iz škole kući jer je to prisutno kod 84,7% domaćinstava, 1,4% ih to ne mogu priuštiti, a približno svako sedmo ne može iz nekog drugog razloga.

Tek sedam od deset samohranih domaćinstava može platiti školske izlete za djecu, 5,6% ih ne može to priuštiti, a skoro četvrtina ne želi iz nekog drugog razloga. Približno svako deveto domaćinstvo u BiH ne može obezbijediti adekvatno mjesto za učenje svojoj djeci, dok na otvorenom području prostora za igru djeca nemaju u skoro svakom osmom domaćinstvu.

Tabela 21. Socijalna uključenosost samohranih porodica

Pitanja	BiH
Da li djeca učestvuju u proslavama za specijalne prilike vezane za školu (rođendani drugara, školski praznici i sl.)?	
Da	85,7
Ne , zato sto ne možemo priuštiti	3,2
Ne , iz nekog drugog razloga	11,1
Da li djeca zovu prijatelje iz škole kući da se igraju i zajedno objeduju s vremena na vrijeme?	
Da	84,7
Ne , zato što ne možemo priuštiti	(1,4)
Ne iz nekog drugog razloga	13,9
Da li djeca učestvuju u školskim izletima i događajima koji se plaćaju?	
Da	71,0
Ne , zato što ne možemo priuštiti	5,6
Ne iz nekog drugog razloga	23,4
Da li djeca imaju odgovarajuće mjesto za učenje ili izradu zadaće?	
Da	88,6
Ne	11,4
Da li djeca ostavaruju lošiji uspjeh u školi u odnosu na vršnjake	
Da	87,4
Ne	12,6

Tabela 22. Materijalna situacija u korelaciji sa socijalnom inkluzijom osnovnih potreba i luksuza

3.7. Diskusija

U ovom dijelu posmatrali smo samorane roditelje i njihove potrebe opšte potrebe, stanje i stepen zadovoljstva u društvu u kojem žive a na nivou cijele Bosne i Hercegovine. Naime, dokazali smo sve polazne hipoteze. Opremu za školske aktivnosti, ali i igru van kuće ne može obezbijediti svako deseto domaćinstvo dok svako jedanaesto to ne obezbijeđuje iz nekog drugog razloga. Igračke za igru kod kuće nemaju djeca u 7,0% samohranih domaćinstava, a skoro svako deseto domaćinstvo ne može obezbijediti djeci učešće u redovnim slobodnim aktivnostima, s napomenom da skoro četiri od deset samohranih domaćinstava to ne obezbijeđuju iz nekih drugih razloga.

Škola i učenje nije primarno za djecu iz siromašnih posordica. Ishodi učenja su statistički značajno manji u odnosu na djecu koja nemaju finansijskih poteškoća. Djeca iz 51,6% samohranih domaćinstava učestvuju u redovnim školskim i slobodnim aktivnostima, a skoro 4 od deset domaćinstava to ne obezbijeđuje svojoj djeci iz nekih drugih razloga, a 9,7% domaćinstava im to ne mogu priuštiti.

Djeca iz 14,3% domaćinstava ne učestvuju u školskim manifestacijama i proslavama za specijalne prilike, od toga u 3,2% samohrana domaćinstava iz razloga što im ne mogu priuštiti, a u 11,1% samohranih domaćinstava iz nekih drugih razloga. Slična je i situacija u pogledu pozivanja drugova iz škole kući jer je to prisutno kod 84,7% domaćinstava, 1,4% ih to ne mogu priuštiti, a približno svako sedmo ne može iz nekog drugog razloga.

Tek sedam od deset samohranih domaćinstava može platiti školske izlete za djecu, 5,6% ih ne može to priuštiti, a skoro četvrtina ne želi iz nekog drugog razloga. Približno svako deveto domaćinstvo u BiH ne može obezbijediti adekvatno mjesto za učenje svojoj djeci, dok na otvorenom području prostora za igru djeca nemaju u skoro svakom osmom domaćinstvu.

IV DIO: ZAKLJUČAK

Na samom kraju važno je istaknuti da smo dokazali sve naše polazne hipoteze. Naime, jedan od najvećih problema današnjice jeste siromaštvo, socijalna isključenost, nejednakost koji su naročito izraženi u nedovoljno razvijenim zemljama. Problem siromaštva, globalni je problem, velikih razmjera, i kao takav prisutan je i u BiH. BiH je zbog svoje novije istroje, ratne u prvom redu, podložna brojnim socijalnim poremećajima poput socijalne isključenosti, korupcije, organizovanog kriminala, ugrožavanja ljudskih prava što sve ukupno pojačava siromaštvo.

Ovim istraživanjem analizirano je siromaštvo i uloga međunarodnih institucija u pravcu prevazilaženja i suzbijanja siromaštva. U tom kontekstu, nastojala se dokazati temeljna hipoteza koja tvrdi da je siromaštvo je složen problem globalnih razmjera koji kompromituje ljudska prava i slobode diljem svijeta, a u aktivnostima njegova suzbijanja dominirajuće važnu ulogu igraju međunarodne organizacije, što je kroz istraživanje i dokazano. Argumenti kojima se ova hipoteza dokazuje jesu sljedeći:

- Siromaštvo je javni a nikako individualni/privatni problem, sa kojim treba da se bori cijela zajednica koju pogađa ovaj problem. Siromaštvo je stanje koje ovisi od mnogo faktora, a u prvom redu možemo se referirati na sveopće društveno ekonomsko-političko stanje zemlje, zatim prilike na terenu glede prilika za zapošljavanje, funkcionisanje pravne države, prisustvo korupcije, nivo obrazovanja, i sl. Siromaštvo je važan međunarodni problem kome se mora suprotstaviti cijelo moderno društvo
- Međunarodne organizacije posebno UN i EU, nastoje suzbiti siromaštvo i efekte siromaštva. Borba protiv siromaštva i dalje je u središtu Milenijumskih razvojnih ciljeva UN-a i velikog broja drugih organizacija, udruženja i agencija na internacionalnom nivou.

Uloga međunarodnih institucija u BiH je takođe prepoznata, iako je ona bila izraženija nakon završetka ratnih dejstava. Kada je u pitanju stanje u BiH i djelovanje međunarodnih organizacija u pravcu suzbijanja siromaštva, ključni problem koji se pojavljuje jeste razdijenost društva i složena politička situacija koja ne uzima u obzir potrebe građana nego se usmjerava ka interesima vladajućih elita. U takvim okolnostima briga za građana, posebno siromašne, izostaje.

Ovakvo stanje kompomituje ljudska prava i pojačava socijalnu isključenost, kako je u istraživanju i pokazano, što je još jedan argument kojim se temeljna hipoteza dokazuje.

Prva pomoćna hipoteza tvrdi da postkonfliktna društva najučestalije imaju najveću stopu siromaštva i složene uslove borbe protiv ovog problema uslijed urušenosti pravnog sistema i sveprisutnosti korupcije, što je takođe u istraživanju dokazao. Dokaze ove hipoteze nalazimo u BH društvu. Karakteristike BH društva jesu sljedeće:

- Visoki stepen podjeljenosti BH društva
- Visoki stepen korupcije i organizovanog kriminala, koji se prepoznaju kao snažan inicijator i podstrekač lošeg stanja i siromaštva;
- Visoka i dugotrajna nezaposlenost kao i neuravnotežen odnos na tržištu rada
- Pljačkaška tranzicija koja je išla na ruku političkim elitama
- Prepoznato je postojanje oligarhije, neodgovorne elite te zapostavljanje ključnih vrijednosti društva, poput obrazovanja;
- Prepoznaje se postojanje socijalne isključenosti, izražene nebrige zjaednice kao i izostanak sistemskih rješenja (kao i volje da se ona donesu) za rješavanje problema najugroženijih kategorija stanovništva, i
- Poremećen sistem vrijednosti takođe je prepoznat kao karakteristika BH društva.

Druga pomoćna hipoteza tvrdi da siromaštvo kompromituje ljudska prava i slobode važne za normalnu društvenu reprodukciju, prvenstveno pravo na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, zaposlenje, zadovoljenje osnovnih ljudskih potreba i sl, što je kroz istraživanje dokazano. Društva u kojima postoji izraženo siromaštvo uglavnom su karakteristična po nepoštovanju ljudskih prava, slabom zdravstvenom zaštitom, niskom zaposlenošću kao i smanjenom zadovoljenju osnovnih životnih potreba. Ova stanja su potvrđena u BH društvu ali su i karakteristika drugih država koje se nalaze u sličnim okolnostima kao i BiH.

Treća pomoćna hipoteza tvrdi da se siromaštvo se najučestalije javlja posljedicom visoke stope nezaposlenosti, privrednog kriminala i nejednakog pristupa društvenim resursima, što je u nekoliko navrata potvrđeno na primjeru BiH, te je i ova hipoteza dokazana. Važno je kontatovati sljedeće:

- Siromaštvo izaziva brojne brojne izražene kroz nezaposlenost, niska primanja, loše stanovanje, neodgovarajuću brigu o zdravlju i prepreke cjeloživotnom učenju, kulturi, sportu i rekreaciji.
- Često su isključeni i marginalizirani od učešća u aktivnostima (ekonomskim, socijalnim i kulturnim) koje su dostupne drugim ljudima i njihov pristup osnovnim pravima može biti ograničen.

- Siromaštvo podstiče kriminal, njegovu rasprostranjenost i korupcije što svakako destruira demokratiju i njene ideje liberalizma, jednakopravnosti i vladavine svih.

Četvrta pomoćna hipoteza tvrdi da je siromaštvo je često u sprezi sa kriminalom, delinkvencijom mladih, prostitucijom, porodičnim nasiljem, odnosno podstiče razvoj socijalnih problema, što je takođe potvrđeno u nekoliko navrata. Bliska je veza između siromaštva korupcije i niza neželjenih socijalnih stanja u ekonomiji neke države. Sve dok u zemlji postoji izražen pasivizam, povučenost, ravnodušnost spram političkog kriminala, sveopćeg kriminala i korupcije, koji podstiču bogaćenje elite i potkopavaju sveopći rast i razvoj, napretka neće biti. Siromaštvo je jedan destruktivan problem, u čijem rješavanju ne mogu pomoći ni međunarodne organizacije, niti je realno za očekivati da nekome pomogne drugi subjekt, sve dok onaj koji je u potrebi ne pomogne sam sebi, i kreće aktivno da se bori protiv problema, preventivno i represivno.

Peta pomoćna hipoteza tvrdi da međunarodne organizacije kroz neposredne oblike materijalne pomoći pojedincima i grupama, podsticanje razvoja država, nacionalnog i internacionalnog zakonodavstva u ovom domenu, aktivno doprinose suzbijanju siromaštva na globalnoj razini, što je takođe dokazano. Brojne su mjere i programi provedeni od strane međunarodnih organizacija širom svijeta, i oni zasita jesu doprinijeli smanjenju siromaštva. Ipak, da bi ovi efekti zaista djelovali, da bi dali rezultate, neophodno je a svaka država želi da riješi problem siromaštva i sa njim povezanih neželjenih efekata u društvu. Najbolji primjer ovih stanja jeste BiH.

Međunarodne organizacije predstavljaju dobro sredstvo za uspostavljanje okvira za prevazilaženje siromaštva i pratećih problema koji se sa siromaštвом vezuju poput nezaposlenosti, korupcije, kriminala i sl. Ipak, ukoliko pojedina država nema interes da prevaziđe probleme sa kojima se suočava, tada ni djelovanje, efekti međunarodnih organizacija u ovom pravcu izostaju.

Najbolji primjer ovakvog stanja jeste BiH. Ukoliko BiH želi da prevaziđe probleme siromaštva i pratećih problema, potrebno je načiti sljedeće mjere:

- Političku strukturu i elite urazumiti i usmjeriti da djeluju ka pravcu stvarnih problema društva, konačno prevazilazeći retoriku podjela i nacionalizma;

- Nastojati prevazići korupciju, na način punog implementiranja mjera i strategija koje se danas nalaze samo na papiru ali se ne primjenjuju u praksi;
- Provesti pune reforme uz uvažavanje stvarnih ciljeva koji se žele postići, uz prevazilaženje ličnih interesa političkih elita;
- Iskoristiti mogućnosti koje nude međunarodne organizacije i unaprijediti stanje u BiH.

Ovo su samo neki incijalni koraci koje bi BiH, u prvoj fazi, trebala pokušati implementirati. Probeli koje BiH su duboki i veoma složeni a rezultat su iskrivljenog društva koje se, kao takvo, teško mijenja i prilagođava stvarnim potrebama. Pod uticajima etno-nacionalističke politike i nacionalnih interesa, egzistira država siromašnih građana. Bosna i Hercegovina se jako često označava kao država proizvedenog siromaštva. Ovo zbog toga jer siromaštvo u BiH nije posljedica prirodnih okolnosti, nego je naprsto proizvedeno prevarom i pljačkom, odnosno tranzicijom. Međunarodna zajednica, morala bi, putem svojih agencija i organizacija u BiH, neposredno da se uključi u pitanje korupcije, političkog i privrednog kriminala, ljudskih i radničkih prava, zapošljavanja, objektivnosti pravosuđa, ukoliko želi da napravi konkretnu pomoć glede prevencije siromaštva.

LITERATURA

Knjige

1. Ajduković, Marina, Ivana Dobrotić i Jelena Matančević, 2017, "Mogućnosti unapređenja socijalne politike u smanjivanju siromaštva djece: perspektiva ključnih dionika", Ljetopis socijalnog rada, 24(2), str. 309-356. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.187>
2. Ajduković, Marina, Jelena Matančević i Ivan Rimac, 2017, "Siromaštvo djece iz perspektive stručnjaka: učinci i mogućnosti djelovanja", Ljetopis socijalnog rada, 24(2), str. 277-308. <https://doi.org/10.3935/ljsr.v24i2.182>
3. Alexander, Jeff rey C. i Giesen, Bernhard (1987). From Reduction to Linkage: The Long View of the Micro-Macro Link, u: Alexander, Jeff rey C., Giesen, Bernhard, Münch, Richard i Smelser, Neil J. (ur.). The Micro-Macro Link. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press, str. 1-42.
4. Alexander, Jeffrey C., Giesen, Bernhard, Münch, Richard i Smelser, Neil J., ur. (1987). The Micro-Macro Link. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
5. Alvesson, Mats i Sköldberg, Kaj (2000). Reflexive Methodology: New Vistas for Qualitative Research. London: Sage.
6. Babarović, Toni, Josip Burušić i Marija Šakić, 2009, "Uspješnost predviđanja obrazovnih postignuća učenika osnovnih škola Republike Hrvatske", Društvena istraživanja, 102-103(4-5), str. 673-695.
7. Babić, Zdenko, 2013, "Ekonomski aspekti ulaganja u rani razvoj djece: komparativni prikaz" u Ninoslava Pećnik, ured., Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj, str. 251-259, Zagreb: UNICEF.
8. Baker, Wayne (2003) *Socijalnim kapitalom do uspjeha*, Zagreb, Mate.
9. Bašić Sanelia, Miković Milanka (2012) *Rodne nejednakosti na tržištu rada u BiH*, Ženska strana priče, Udruženje žene ženama i Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo.
10. Baturina, Danijel, Gordana Berc i Marijana Majdak, 2014, "Nevidljivi problem – stvarni rizik: ispadanje učenika iz srednjoškolskog obrazovanja", Revija za socijalnu politiku, 21(1), str. 43-67.
11. Beck Ulrich (2001), *Rizično Društvo*, Filip Višnjić, Beograd.

12. Bejaković Predrag (2016) *Siromaštvo, nejednakost i socijalna isključenost u EU*, Institut za javne finansije Hrvatske.
13. Bek, U., (2001), Rizično društvo: U susret novoj moderni, Beograd, Filip Višnjić.
14. Borgers, Natacha, Edith de Leeuw i Joop Hox, 2000, “Children as
15. Bourdieu, Pierre (1990a). In Other Words: Essays Towards a Reflexive Sociology. Stanford: Stanford University Press.
16. Bourdieu, Pierre (1990b). The Logic of Practice. Stanford: Stanford University Press.
17. Bourdieu, Pierre (1990c). The Scholarly Point of View, Cultural Anthropology, 5 (4).
18. Bourdieu, Pierre (1998). Practical Reason: On the Theory of Action. Stanford: Stanford University Press.
19. Bourdieu, Pierre (2000). For a Scholarship with Commitment, Profession, 40-45.
20. Bourdieu, Pierre (2003). Participant Objectivation, Journal of the Royal Anthropological Institute, 9 (2): 281-294.
21. Bourdieu, Pierre i Wacquant, Loïc J. D. (1992). An Invitation to Reflexive Sociology. Cambridge: Polity Press.
22. Bradshaw, Jonathan, 2002, “Child Poverty and Child Outcomes”, Children & Society, 16(2), str. 131-140. <https://doi.org/10.1002/chi.707>
23. Brozek Borislav (2009) *Socijalna isključenost u BiH iz pogleda zaposlenih i sindikata*, Studija, Friedrich Ebert Stiftung, Sarajevo.
24. Burušić, Josip, Toni Babarović i Nenad Marković, 2010, “Koliko daleko padaju jabuke od stabla? Odnos obrazovnih postignuća djece i obrazovne razine njihovih roditelja”, Društvena istraživanja, 108-109(4-5), str. 709730.
25. Cantillon, Bea, 2011, “The Paradox of the Social Investment State: Growth, Employment and Poverty in the Lisbon Era”, Journal of European Social Policy, 21(5), str. 432-449. <https://doi.org/10.1177/0958928711418856>
26. Charmaz, Kathy, 2014, Constructing Grounded Theory, Second Edition, London: Sage.
27. Conger, Rand D., Katherine J. Conger i Monica J. Martin, 2010, “Socioeconomic Status, Family Processes and Individual Development”, Journal of Marriage and Family, 72(3), str. 685-704. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00725.x>
28. Cooper, Kerris i Kitty Stewart, 2013, Does Money Affect Children’s Outcomes? A Systematic Review, Joseph Rowntree Foundation Report, <https://www.jrf.org.uk/report/does-money-affect-children%20%99outcomes> (pristupljeno 12. prosinca 2017.).

29. Cooper, Kerris i Kitty Stewart, 2017, Does Money Affect Children's Outcomes? An Update, CASE Paper, London School of Economics, <http://sticerd.lse.ac.uk/dps/case/casepaper203.pdf> (pristupljeno 12. prosinca 2017.).
30. Copeland, Paul i Mary Daly, 2012, "Varieties of Poverty Reduction: Inserting the Poverty and Social Exclusion Target into Europe 2020", Journal of European Social Policy, 22(3), str. 273-287. <https://doi.org/10.1177/0958928712440203>
31. Crosnoe, Robert, Rashmita S. Mistry i Glen H. Elder, Jr., 2002, "Economic Disadvantage, Family Dynamics, and Adolescent Enrollment in Higher Education", Journal of Marriage and Family, 64(3), str. 690-702. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00690.x>
32. Daly, Mary i Grace Kelly, 2015, Families and Poverty: Everyday Lives on a Low Income, Bristol: Policy Press.
33. Duraković, Nijaz (2009) *Međunarodni odnosi*, FPN UNSA, Sarajevo
34. Đurić, M., (1964) Sociologija Maxa Webera, Zagreb, Matica Hrvatska.
35. Echeverria, G., () Il pensiero politico di Max Weber tra passato e futuro, Polithink, dostupno na: academia.edu, preuzeto: 12. 6. 2019.
36. Elster, J., (2000) Uvod u društvene znanosti: matici za objašnjenje složenih društvenih pojava, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
37. Erikson, E.H. (2008). Identitet i životni ciklus. Beograd: Zavod za udžbenike
38. Feist, J. i Feist, G.J. (2008). Theories of Personality. McGraw–Hill Primis, London.
39. Foster, Roger (2005). Pierre Bourdieu's Critique of Scholarly Reason, Philosophy and Social Criticism, 31 (1): 89-107.
40. Fulgosi, A. (1997). Psihologija ličnosti, teorije i istraživanja. Zagreb: Školska knjiga
41. Gajin Saša (2012) *Ljudska prava, pravno sistemska okvir*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
42. Giddens, A., (1993) New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of
43. Giddens, A., (1998) Posledice modernosti, Beograd, Filip Višnjić.
44. Giddens, Anthony (1979). Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis. London: Macmillan.
45. Institut za filozofiju i društvenu teoriju Zavod za proučavanje kulturnog razvijitka, dostupno: Kulturno naslijeđe Pijera Bourdijea, Biblioteka DISP.
46. Institut za filozofiju i društvenu teoriju Zavod za proučavanje kulturnog razvijitka, dostupno: Kulturno naslijeđe Pijera Bourdijea, Biblioteka DISP.
47. Interpretative Sociologies, Polity Press.

48. Jenkins, Richard (1992). Pierre Bourdieu. New York: Routledge.
49. Maton, Karl (2008). Habitus, u: Grenfell, Michael (ur.). Pierre Bourdieu: Key Concepts. Durham: Acumen Publishing, str. 49-65.
50. Milić, V. (1965) Sociološki metod, Beograd, Nolit.
51. Mlačić, B., Knezović, Z. (1997). Struktura i relacije Big-Five markera i Eysenckova upitnika ličnosti: empirijska usporedba dvaju strukturalnih modela ličnosti.
52. Mori, L., (2016) Max Weber e la filosofia politica, Pisa, Edizioni ETS.
53. Ostrow, James M. (1981). Culture as a Fundamental Dimension of Experience: A Discussion of Pierre Bourdieu's Theory of Human Habitus, *Human Studies*, 4 (3): 279-297.
54. Pavlović Vukašin, Stojiljković Zoran (2010) *Savremena država: struktura i socijalne funkcije*, FPN- Beograd
55. Protrka, Marina (2006). Tijelo-habitus-hexis: Pierre Bourdieu i mogućnost intervencije u strukturu polja, *Filozofska istraživanja*, 26 (4): 941-951.
56. Quality 1”, Bulletin of Sociological Methodology/Bulletin de Méthodologie Sociologique, 66(1), str. 60-75. <https://doi.org/10.1177/075910630006600106>
57. Respondents in Survey Research: Cognitive Development and Response
58. Rudić Marija (2001) *Ljudska prava-priručnik za nastavnike*, Beogradski centar za ljudska prava.
59. Saskia Sassen (2003) *Protugeografije Globalizacije*, Multimedijalni institut, Zagreb.
60. Schultheis, Franz, Holder, Patricia i Wagner, Constantin (2009). In Algeria: Pierre Bourdieu’s Photographic Fieldwork, *The Sociological Review*, 57 (3): 448-470.
61. Sulkunen, Pekka (1982). Society Made Visible – on the Cultural Sociology of Pierre Bourdieu, *Acta Sociologica*, 25 (2): 103 – 115.
62. Vukadinović, Radovan. (1998) *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb.
63. Weber, M. (1989) Metodologija društvenih nauka, Zagreb, Globus.
64. Weber, M. (1999) Vlast i politika, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
65. Weber, M., (1976) Privreda i društvo, Beograd, Prosveta.
66. Weber, M., (2013) Politika kao poziv, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
67. Weiner, I. B. (2008). Handbook of personality assessment, Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.

Dokumenti

1. Evropska komisija (2014) *Borba protiv siromaštva u svijetu koji se mijenja*, Međunarodna saradnja i razvoj, Ured za publikacije EU, Brisel.
2. Pejanović Mirko (2014) *Demografsko-migracijski problemi u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini*, Izvorni znanstveni rad, Sarajevo.
3. Vilić Draagan i Nišić Vanja (2014) *Siromaštvo-društvena pojava i proces u globalnom društvu*, Orginalni naučni rad, Ekonomski fakultet, Banja Luka.
4. Grgurić Ivan (2015) *Globalizacija, rast, nejednakost i siromaštvo*, Ekonomski fakultet Zagreb, Stručni članak.
5. Kovačević Braco, Kovačević Irina (2014) *Globalizacija i siromaštvo*, Pregledni rat, ANUBiH.
6. Papić Tatjana (2011) *Pojam međunarodne organizije iz nacrta članova o odgovornosti međunarodnih organizacija Komisije UN za međunarodno pravo*, Pravni zapisi, II, Pravni fakultet Univerziteta Union, Izvorni naučni članak
7. Ćirić Jovana (2016) *Souverenitet u savremeno doba*, orginalni naučni rad.
8. Univerzite u Sarajevu (2011) *Istraživanje javnog mnjenja o stanju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, Ljudska prava u svijesti građana/ki Bosne i Hercegovine*.
9. Šimleša Dražen (2017) *ČETVRTI SVJETSKI RAT/DRUGAČIJI SVIJET JE MOGUĆ!* : globalni napad na život/priče iz našeg dvorišta, Bogatstvo i siromaštvo naroda: zašto su neki tako bogati, a neki tako siromašni? Recenzija knjige Davida S. Landesa ČETVRTI SVJETSKI RAT globalni napad na život,
10. Millennium Development Goals Report 2010, OUN, New York.
11. Getoš A. (2002) *Raščlamba mogućnosti posezanja za terorizmom u krugovima "antiglobalista"* (dipl. rad na VPŠ MUP-a RH).
12. Evropska platforma protiv siromaštva i socijalne isključenosti: Evropski okvir za socijalnu i teritorijalnu koheziju (2010) Evropska komisija, Birsel.
13. Maković Fišer Stela (2016) *Siromaštvo i nejadnokosti u EU*, BiH mreža protiv siromaštva, Istraživanje.
14. Evropska komisija (2014) *Politike EU, Zapošljavanje i socijalna politika*, Brisel..
15. Gender and Poverty (2002) *A Qualitative Survey*, IBHI.
16. UNDP (2003) *Izvještaj o humanom razvoju*, 2003 godina.
17. Svjetska Banka (2005) Izvještaj o tržištu rada, BiH.
18. Eurostat (2009) *Employment compendium*, BiH.

19. Bašić Sanela (2016) *Društvene nejednakosti, društveno raslojavanje i siromaštvo u BiH*, Orginalni naučni rad, Sarajevo.
20. APD (2007) *Siromaštvo i uslovi života*, Agencija za statistiku BiH.
21. Banović Damir i Gavrić Saša (2011) *Država, politika i društvo u Bosni i Hercegovini*, IKD University press, knjiga 2, Sarajevo..
22. Finalni izvještaj Unicef-a za Bosnu i Hercegovinu, Evropska unija.
23. Specijalni izvještaj UNHCR za Bosnu i Hercegovinu, 2012.
24. Bubić Suzana (2017) *Siromaštvo djece, uzroci i sredstva za njegovo smanjenje*, Pravni fakultet Univerziteta Džemal Bijedić u Mostaru, Izvorni naučni rad.
25. Vilić Dragana i Nišić Vanja (2015) *Siromaštvo, društvena pojava i proces u globalnom društvu*, Ekonomski fakultet, Univezitet Banja Luka, Originalni naučni rad.

Internet

1. Huseinović Samir (2016) *BiH-država proizvedenog siromaštva*, Deutsche Welle, dostupno na: <http://www.dw.com/hr/bih-dr%C5%BEava-proizvedenog-siroma%C5%A1tva/a-18789419>
2. Ministarstvo rada socijalne skrbi Republike Hrvatske (2011) *Program borbe protiv siromaštva i isključenosti*, Hrčak srce, dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/47419>
3. Đuderija Lejla (2016) *Siromaštvo u svijetu i kod nas*, Poslovni svijet, dostupno na: <http://poslovnisvijet.ba/siromastvo-u-svjetu-i-kod-nas/>
4. Župarić Drago, (2016) *Migracije kao oblik adaptivne strategije*, Zagreb, Slobodni filozofski, dostupno na: <http://slobodnifilozofski.com/2016/09/migracije-kao-oblik-adaptivne-strategije.html>
5. Banjalučki centar za ljudska prava (2017) *Siromaštvo i svjetski dan socijalne pravde*, dostupno na: <http://www.blchr.org/siromastvo-i-socijalna-pravda/>
6. Mnistarstvo socijalne politike i mlađih Republike Hrvatske, (2015) dostupno na: http://www.mspm.hr/novosti/vijesti/medunarodni_dan_borbe_protiv_siromastva_i_socijalne_iskljucenosti
7. Barbara Unmüßig, Lili Fuhr, Thomas Fatheuer (2016) *Izvod iz knjige „Kritika zelene ekonomije“ - 4. poglavlje:*, dostupno na: <https://ba.boell.org/bs/2016/06/16/svijet-kakav-poznajemo-nejednakost-siromastvo-glad>

8. European Commision, (2015) *Poverty and employment*, dostupno na: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=hr&catId=751>
9. Saskia Sassen (2003) *Protugeografije Globalizacije*, Multimedijalni institut, Zagreb.
10. Borba protiv siromaštva (2017) *Uzroci siromaštva*, dostupno na: <https://wol.jw.org/hr/wol/d/r19/lp-c/2011402#h=2>
11. Ministarstvo vanjskih poslova BiH (2017) *Ljudska prava u BiH*, dostupno na: http://www.mvp.gov.ba/vanjska_politika_bih/multilateralni_odnosi/ljudska_prava_u_bih/?id=164
12. Pogge Thomas (2013) *Problemi globalnog siromaštva* - Peščanik, dostupno na: <http://pescanik.net/problemi-globalnog-siromastva/>
13. Purić Amir (2017) *Začarani krug siromaštva u BiH*, Deutshe Weille, dostupno na: <http://www.dw.com/bs/za%C4%8Darani-krug-siroma%C5%A1tva-u-bih/a-38364514>
14. Đuderija Lejla (2016) *Siromaštvo u svijetu i kod nas*, Analize, poslovni svijet, dostupno na: <http://poslovnisvijet.ba/siromastvo-u-svijetu-i-kod-nas/>
15. Milović Tvrko, Sitarski Milan (2014) *Analiza dostupnih rezltata popisa stanovništva 2013. Institut za društveno politička istraživanja*, dostupno na: <http://www.idpi.ba/analiza-dostupnih-rezltata-popisa-stanovnistva-u-bih-2013-godine/>
16. HR Enciklopedija (2017) *Međunarodne organizacije*, dostupno na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39843>
17. Ministarstvo vanjskih poslova BiH (2017) *Međunarodne organizacije i specijalne misije u BiH*, dostupno na: http://wwwmbasade_konzulati_misije/medjunarodne_organizacije_u_bih/Default.aspx
18. Bezbednost na dlanu (2017) *Ljudska prava*, dostupno na: <http://reforma.bezbednost.org/ljudska-prava/sta-su-ljudska-prava/>
19. Europska unija (2017) *Ljudska prava*, dostupno na: https://europa.eu/european-union/topics/human-rights_hr
20. The Universal Human Rights Declaration, (2015) dostupno na: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>
21. Ćurak Nerzuk (2012) *11 teza o međunarodnoj zajednici u Dejtonskoj BiH*, Peščanik, dostupno na: <http://pescanik.net/11-teza-o-medunarodnoj-zajednici-u-dejtonskoj-bih/>
22. ILO u BiH; (2017) dostupno na: http://ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/bs/home/un-agencies/ilo.html

23. Evropsko vijeće (2017) *Obrazovanje i osposobljavanje rast i uključenost*, dostupno na: <http://www.consilium.europa.eu/hr/policies/education-economic-growth/>
24. EU info Centar (2014) *Međunarodni dan borbe protiv siromaštva*, dostupno na: <http://euinfo.ba/medunarodni-dan-borbe-protiv-siromastva-17-oktobar/>
25. Delegation of European Union to BiH, (2010) 2010-godina borbe protiv siromaštva, dostupno na: <http://europa.ba/?p=34182>
26. Ekonomsko-socijalno vijeće (2015) OUN dostupno na: <http://www.un.org/en/ecosoc/>
27. UN Division for sustainable development (2015) dostupno na: www.un.org/esa/dsd
28. Evropski parlament (2017) Borba protiv siromaštva, diskriminacije i isključenosti, dostupno na: http://www.europarl.europa.eu/yourservice/hr/d?ftuId=FTU_5.10.9.html
29. Sajt prvog Samita iz 1995.dostupno na: <http://www.iisd.ca/wssd95.html>
30. Sajt samita Ženeva 2000. dostupno na: <http://social.un.org/index/Home/Geneva2000.aspx>
31. Millenium Development Goals Indicators dostupno na: <http://mdgs.un.org/>
32. The Universal Human Rights Declaration, (2015) dostupno na: <http://www.un.org/en/documents/udhr/>
33. OSCE, (2015) *Ekonomski i socijalni prava*, dostupno na: <http://www.oscebih.org/Default.aspx?id=50&lang=HR>
34. UN BiH, Svjetska zdravstvena organizacije (2015) *Sporazum BCA*, dostupno na: http://ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/bs/home/un-agencies/who.html
35. Ujedinjene nacije u Bosni i Hercegovini (2015) dostupno na: http://ba.one.un.org/content/unct/bosnia_and_herzegovina/bs/home/what-we-do.html
36. Žigić Radmila (2017) *U BiH izraženo žensko siromaštvo*, Ženska mreža BiH, dostupno na: <http://zenskamreza.ba/prenosimo-radmila-zigic-u-bih-je-izrazeno-zensko-siromastv/>
37. Kovačević Žana (2016) *BiH bez strategije za borbu protiv siromaštva*, Radio Slobodna Evropa, dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/bih-bez-strategije-za-borbu-protiv-siromastva/24604679.html>
68. http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/sjednica.php?sjet_id=352&col=sjet_saopcenje
69. http://www.supermom-kick-off.eu/assets/plugindata/poolr/supermomresearch-report_eng_final.pdf
http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_12_157_3289.html

70. http://www.udruga-dijete-razvod.hr/wp-content/uploads/Vodic_A_DIJETE_web_08.pdf

POPIS SLIKA

Slika 1: Udio svjetske populacije koja živi u apsolutnom siromaštvu	16
Slika 2: Svjetska populacija prema ekstremnom siromaštvu	18
Slika 3: Udio populacije koja živi u ekstremnom siromaštvu	19
Slika 4: Projekcija ekstremnog siromaštva uzimajući u obzir različite scenarije.....	20
Slika 5: Stanje raspodjele svjetskog prihoda domaćinstva	477
<i>Slika 6: Ispitanici prema vlastitom mišljenju o zdravlju po geografskom području, 2020. godina (vrijednosti u procentima)</i>	699
<i>Slika 7: samohrane porodice prema posjedovanju ocjene invaliditeta od strane komisije/instituta, 2020 . godina (vrijednost u procentima)</i>	7171
<i>Slika 8: samohrane porodice prema kupovanju lijekova bez recepta u proteklih 12 mjeseci, 2020. godina (vrijednosti u procentima)</i>	734
<i>Slika 9: Roditelj iz samohrane porodice koje je dobio doznaće iz inostranstva za vlastitu upotrebu, u posljednjih 12 mjeseci, po geografskom području, 2020. godina (vrijednosti u procentima).....</i>	788
<i>Slika 10: Domaćinstva koja se suočavaju sa problemima vezanim za stambenu jedinicu i okolinu u kojoj žive, 2020. godina (vrijednosti u procentima)</i>	8181
<i>Slika 11: Opterećenje domaćinstava stambenim troškovima, 2020. godina (vrijednosti u procentima)</i>	855
<i>Slika 12: Mišljenje referentnog lica u domaćinstvu o stavu da će buduće približavanje Evropskoj uniji i evropskim integracijama uticati na porast životnog standarda njenog domaćinstva, 2020. godina (vrijednosti u procentima)</i>	877
<i>Slika 13: Učešće domaćinstava sa djecom mlađom od 16 godina po geografskom području, 2020. godina (vrijednosti u procentima)</i>	888